

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: Κοινωνική και Πολιτική Θεωρία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κόμμα και ταξική συνείδηση στο έργο του νεαρού μαρξιστή Λούκατς.

Η θεωρία του για το πολιτικό υποκείμενο και η σημασία της στην εποχή μας.

Γκούμας Θ. Αναστάσιος

(0315M001)

Επιβλέπων Καθηγητής: Χρύσης Αλέξανδρος

Μέλη Επιτροπής

Επίκουρη Καθηγήτρια: Γεωργοπούλου Παναγιώτα

Επίκουρος Καθηγητής: Ξανθόπουλος Χρήστος

ΑΘΗΝΑ 2017

Στη Μαρία

Ο στόχος του προλεταριακού ανθρωπισμού είναι ο άνθρωπος στη συνολότητά του, η αποκατάσταση της ανθρώπινης ύπαρξης στην ολότητά της μέσα στην τρέχουσα πραγματική ζωή, η πρακτική αληθινή κατάργηση του κατακερματισμού της ύπαρξης που μας σακατεύει και του οποίου αίτιο είναι η ταξική κοινωνία.

Lukacs, Ο Μπαλζάκ και ο γαλλικός ρεαλισμός

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

| | |
|---------------|---|
| Εισαγωγή..... | 5 |
|---------------|---|

Μέρος πρώτο

| | |
|---|---|
| Γκέοργκ Λούκατς: ο πολιτικός φιλόσοφος της πράξης. Η ζωή και το έργο του..... | 8 |
|---|---|

Μέρος δεύτερο

| | |
|--|----|
| Ιστορία και ταξική συνείδηση. Οι θέσεις του Λούκατς για την πραγματοποιημένη συνείδηση και το επαναστατικό υποκείμενο..... | 29 |
|--|----|

Μέρος τρίτο

| | |
|--|----|
| Σύγχρονη αποτίμηση της θεωρίας του Γκέοργκ Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο..... | 75 |
|--|----|

| | |
|-------------------|----|
| Βιβλιογραφία..... | 99 |
|-------------------|----|

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διπλωματική εργασία που ακολουθεί, συνίσταται, σε μια συστηματική μελέτη, μελέτη τριών σπονδυλωτών επιπέδων επάνω στη σκέψη του Ούγγρου μαρξιστή Γκέοργκ Λούκατς (1885-1971). Οι θεωρητικές, αλλά και βιβλιογραφικές κατευθύνσεις και παραπομπές που οργανώνουν την εργασία στο σύνολό της, όπως αυτή προκύπτει και από τον τίτλο του πονήματος, εστιάζουν στις θέσεις του Λούκατς για το κόμμα (πολιτικό υποκείμενο) και την ταξική συνείδηση του προλεταριάτου (κοινωνικό υποκείμενο), ενώ η αιχμή της εργασίας στοχεύει στην εκτίμηση της σημασίας μιας τέτοιας θεωρίας και των ζητημάτων της στην εποχή μας. Ειδικότερα, οι βασικοί στόχοι της εν λόγω εργασίας είναι η ανάδειξη του ρόλου του πολιτικού υποκειμένου, της μορφο- δυναμικής και διαπαιδαγωγικής διαμεσολάβησης που αυτό επιτελεί για τη διαμόρφωση επαναστατικής συνείδησης στην τάξη του προλεταριάτου και, τέλος, ο προσδιορισμός της βαρύτητας μιας τέτοιας θεωρίας στην ιστορική περίοδο της κρίσης.

Στη σκέψη και στο έργο του νεαρού μαρξιστή Λούκατς, η έννοια της ολότητας συνιστά τη βασική λογική, ιστορική και οντολογική έννοια. Από την άλλη πλευρά, στη φιλοσοφία του Λούκατς, ως συγγραφέα του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», είναι η τάξη του προλεταριάτου αυτή που δρα μέσα στον κόσμο με κατεξοχήν επαναστατικό τρόπο. Το εργατικό ταξικό συλλογικό υποκείμενο είναι ένα ιστορικό υποκείμενο που λόγω της θέσης του στην παραγωγική διαδικασία, έχει συμφέρον και τείνει να εκφράσει την αντικειμενική δυνατότητα ριζικού μετασχηματισμού του καπιταλισμού ως ολότητας.

Στη θεωρία του πολιτικού υποκειμένου του νεαρού μαρξιστή Λούκατς, η δράση του προλεταριάτου αποκτά επαναστατικό περιεχόμενο όταν μέσω της άρνησης του αστικού κοινωνικού σχηματισμού, ανοίγει δίοδο μετάβασης προς έναν κόσμο χωρίς τάξεις και κράτος, έναν κομμουνιστικό κόσμο. Στην πολιτική θεωρία του Λούκατς η εργατική τάξη είναι άρρηκτα συναρτημένη με την παρουσία του κόμματος, ως πολιτικού υποκειμένου. Αν στην αριστοτελική πολιτειολογία, η πολιτική συνιστά την ποίηση του ευ ζην, στην περίπτωση του Λούκατς το ευ ζην προϋποθέτει, σε πρώτη

και τελική ανάλυση την άρνηση του καπιταλιστικού ζην. Με αυτή την έννοια, ο καπιταλισμός ως κοινωνικό σύστημα και ο τρόπος ζωής που τον υλοποιεί πρέπει, σύμφωνα με τον Λούκατς να καταστραφεί. Και η καταστροφή αυτού του συστήματος για το νεαρό μαρξιστή, συγγραφέα του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*» συνεπάγεται τη δημιουργία ενός άλλου, του κομμουνιστικού.

Φορέας της πολιτικής *Άνοιξης* στη σκέψη του Λούκατς για τη μετάβαση στον κομμουνισμό, είναι το κόμμα, αυτό το 'πολιτικό ένζυμο', που θα συνθέσει τις πολλαπλότητες της εργατικής τάξης, με συγκεκριμένες μεθοδολογικές αρχές, προς το σκοπό. Το κόμμα είναι η σύνθεση του πολλαπλού στο ένα. Η διαδικασία σαφώς και δεν είναι εύκολη, ούτε βεβαίως μηχανιστική. Συνίσταται στην πολιτική και ηθική ζύμωση του μέλους. Το μέλος είναι υπεύθυνο να δρα πολιτικά έτσι ώστε ο τρόπος και το περιεχόμενο της δράσης του να μπορεί να λειτουργεί ως καθολικός νόμος. Η δέσμευση και η υπευθυνότητα, που σπάνε τα δεσμά του υποκειμενισμού και διαχέονται ως ανάγκη για τη μετατροπή του ανθρώπινου πεπρωμένου, είναι δεμένες με το στοιχείο της αυτοσυνειδητότητας, δηλαδή της ταξικής συνείδησης. Κάτω από αυτή τη δυναμική του πολιτικού υποκειμένου όπως αναδεικνύεται μέσα από τη λουκατσιανή φιλοσοφία, η εργασία έρχεται να αναδείξει τη λουκατσιανή έννοια του κόμματος ως μιας βιοπολιτικής μετάβασης στον κομμουνισμό.

Για να επιτευχθούν οι στόχοι που η εργασία είχε θέσει, η εργασία δομήθηκε σε τρία αλληλένδετα (σπονδυλωτά) μέρη. Το πρώτο μέρος αποτυπώνει σε αδρές γραμμές την εργοβιογραφία του Λούκατς. Εκκινεί από την προμαρξιστική και ρομαντική περίοδο του φιλοσόφου και τερματίζει με την κριτική του Λούκατς στον σταλινισμό και τον αμερικάνικο τρόπο ζωής. Στόχο του συγκεκριμένου μέρους δεν αποτέλεσε, για τον γράφοντα, η περιγραφή γεγονότων και ημερομηνιών, αλλά κάτι βαθύτερο. Η υπόδειξη των θεωρητικών και πολιτικών αλλαγών του Λούκατς και η σύνδεση αυτών των μεταμορφώσεων με τη λουκατσιανή θεωρία του κόμματος.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας εστιάζει στη βασική φιλοσοφική και πολιτική θεματολογία του πολιτικού υποκειμένου, όπως αυτό αναπτύχθηκε μέσω του έργου αναφοράς αυτής της εργασίας, του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*». Μέσω της παρουσίασης και της ανάλυσης των βασικών εννοιών που επιχειρούνται στο

δεύτερο μέρος, ο γράφων, προσπάθησε να προετοιμάσει έστω και με «αθόρυβο» τρόπο, την κατάδειξη της ιστορικής σύνδεσης και συνέχειας, που χαρακτηρίζει τη σκέψη του Λούκατς με την εποχή μας.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος της διπλωματικής εργασίας, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, με μια έννοια, το κατεξοχήν κριτικό. Επιχειρείται μια ολιστική αποτίμηση της λουκατσιανής θεωρίας του πολιτικού υποκειμένου και αναδεικνύεται το ερώτημα αν μια τέτοια θεωρία μπορεί να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στη δυναμική των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων της εποχής μας. Για τους σκοπούς αυτής της αποτίμησης αξιοποιούνται οι θέσεις διανοητών του καιρού μας, που αντιμετωπίζουν κριτικά την έννοια και το ρόλο του πολιτικού υποκειμένου και, ειδικότερα του κόμματος, στη θεωρία του νεαρού μαρξιστή Λούκατς. Οι αποτιμήσεις των Καστοριάδη και Νέγκρι αξιοποιούνται σε αυτή την κατεύθυνση ως ενδεικτικές, αλλά όχι τυχαία επιλεγμένες περιπτώσεις.

Κλείνοντας, θα ήθελα από καρδιάς να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου σε αυτό το ταξίδι. Πρώτα απ' όλα τη σύντροφό μου την Άννα. Χωρίς την υπομονή της και το ενδιαφέρον της, είμαι σίγουρος πως η εργασία δε θα έφτανε στο τέλος της. Τους συμφοιτητές μου Χριστίνα και Παναγιώτη, που ποτέ δεν μου αρνήθηκαν να τους διαβάζω και να τους μιλάω για τον Λούκατς. Οι παρεμβάσεις τους ήταν άκρως εποικοδομητικές. Ευχαριστώ πραγματικά τους δασκάλους, που είχα σε όλη τη διάρκεια των Μεταπτυχιακών μου Σπουδών. Με έμαθαν πως να μαθαίνω. Τέλος ένα μεγάλο Ευχαριστώ στα μέλη της τριμελούς επιτροπής Π. Γεωργοπούλου, Χ. Ξανθόπουλο, και στον κύριο Χρύση που με εμπιστεύθηκε. Το μεγαλύτερο Ευχαριστώ που μπορώ να του πω φτάνοντας στο τέρμα αυτής της πορείας, είναι ότι σα δάσκαλος μου έμαθε να τρέχω χωρίς τον κίνδυνο να απογειωθώ.

ΜΕΡΟΣ 1^ο

Γκέοργκ Λούκατς: ο πολιτικός φιλόσοφος της πράξης. Η ζωή και το έργο του

1.1 Αντικαπιταλισμός και ρομαντισμός, η προμαρξιστική περίοδος: 1910-1917

Η προμαρξιστική περίοδος της ζωής του Λούκατς, όπως θα επιχειρηθεί να δειχθεί στη συγκεκριμένη ενότητα του παρόντος μέρους, αποτέλεσε μια ιδιαίτερη περίοδο διαμόρφωσης της πολιτικής και φιλοσοφικής θέσης του συγγραφέα στον κόσμο. Ο Γκέοργκ Λούκατς γεννήθηκε το 1885 στη Βουδαπέστη από εύπορους Εβραίους γονείς. Ο πατέρας του υπήρξε διευθυντής μιας από τις μεγαλύτερες τράπεζες της Ουγγαρίας. Μάλιστα του είχε αποδοθεί από τη βασιλεύουσα δυναστεία ο τίτλος ευγενείας «φον»¹.

Έχοντας αποκτήσει το 1909 τον τίτλο του Δόκτωρα της Φιλοσοφίας, εμφανίζεται στην πνευματική ζωή της γενέτειράς του το 1911 με μια μελέτη γύρω από το σύγχρονο δράμα έκτασης άνω των 1.000 σελίδων. Την ίδια χρονιά, και σε ηλικία 26 ετών, εκδόθηκε και δημοσιεύτηκε στη γερμανική γλώσσα το έργο του με τίτλο: «*Η ψυχή και οι μορφές*». Ένα χρόνο νωρίτερα το ίδιο έργο είχε δημοσιευθεί στα ουγγαρέζικα.

Σύμφωνα με τον επιμελητή του συγκεκριμένου έργου στην ελληνική έκδοση, η ιστορική, όπως και η πνευματική κατάσταση που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στην Ευρώπη, έδειχνε να οδεύει προς το τέλος της, συγχρόνως δε να σηματοδοτείται το λυκαυγές μιας περιόδου, «*κατά την οποία η παρακμή του πολιτισμού και των αξιών του αστικού κόσμου γίνεται σιγά σιγά συνείδηση όλων των πνευματικών ανθρώπων της εποχής του*»².

Μπροστά στον όλεθρο που επρόκειτο να έρχονταν λίγα χρόνια αργότερα με την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Λούκατς, μέσα στο καυτό κλίμα των μαχών του, εκφράζεται με ένα τραγικό ερώτημα, ερώτημα, όπως αυτό προκύπτει

¹ George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 9.

² Γκέοργκ Λούκατς, *Η ψυχή και οι μορφές*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα χ.χ., σ. 14.

από τον πρόλογο του έργου του: «*Η θεωρία του μυθιστορήματος*» γραμμένο το 1916. «*Άραγε ποιος θα μας σώσει από τον Δυτικό πολιτισμό;*»³.

Για την πληρέστερη κατανόηση του παραπάνω ερωτήματος από το οποίο σαφώς αναδεικνύεται τόσο η φαινομενολογική, όσο και η γνωσιολογική τοποθέτηση του Λούκατς σε σχέση με τα γεγονότα της εποχής του, θα πρέπει να κατευθύνουμε την έρευνά μας στην περίοδο του 1913 στη Γερμανία. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να στραφούμε στο διανοητικό κύκλο της σχολής της Χαϊδελβέργης, εκεί όπου ο Λούκατς αποτέλεσε μέλος του κύκλου των διαλέξεων του Βέμπερ⁴. Όπως αυτή, έτσι και η σχολή του Μάρμπουργκ ανήκαν κατά την περίοδο του ενδιαφέροντός μας φιλοσοφικά στο ρεύμα της (νεο)- καντιανής παράδοσης. Η μεν πρώτη, κυρίως προσανατολισμένη στις ιστορικές επιστήμες, η δε δεύτερη προς τη λογική και στη θεωρία των επιστημών. Όπως κάθε σχολή έτσι και αυτές είχαν τις εξέχοντες φυσιογνωμίες τους.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Γκολντμάν, προσεγγίζοντας τη σχέση των έργων των Λούκατς και Χάιντεγκερ κατά την περίοδο του 1923 (*Ιστορία και ταξική συνείδηση, Είναι και χρόνος*, αντίστοιχα), τα κορυφαία ονόματα των δύο σχολών ήταν, στο Μάρμπουργκ ο Κοέν, ο Νάπορτ, ο Κασσίρερ. Ενώ στη Χαϊδελβέργη ήταν ο Βίντελμπαυτ, ο Ρίκερτ, ο Λάσκ⁵. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η σχολή της Χαϊδελβέργης κατάφερε να συγκεντρώσει στους κόλπους της εξέχουσες μορφές της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας, με σημαντικότερα τα ονόματα των Μαξ Βέμπερ και Βέρνερ Ζόμπαρτ⁶.

³ Το έργο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1920. Αργότερα ο Λούκατς το αποκήρυξε και απαγόρευσε κάθε επανέκδοσή του έως το 1962. Γκέοργκ Λούκατς, *Η θεωρία του μυθιστορήματος*, Εκδόσεις Επιχειρήματα 6- ΑΚΜΩΝ, Αθήνα χ.χ., σ. 8.

⁴ «Όπως αναφέρει ο Ζάουντερ, χαρακτηριστικό για τον τρόπο με τον οποίο κινήθηκε εκείνα τα χρόνια στον ακαδημαϊκό χώρο είναι το γεγονός ότι ο Λούκατς ήρθε σε επαφή με τους αδελφούς Άλφρεντ και Μαξ Βέμπερ με τη μεσολάβηση του Ζίμελ και του οικονομολόγου Εμίλ Λέντερε». Για την ακαδημαϊκή πορεία του Λούκατς, όπως και την αναγνώριση των ικανοτήτων του από τους δασκάλους της σχολής της Χαϊδελβέργης, ο αναγνώστης μπορεί να συμβουλευθεί το ιστορικό υλικό όπως αυτό υπάρχει στο έργο του Κωνσταντίνου Καβουλάκου: *Τραγωδία και ιστορία. Η κριτική του νεωτερικού πολιτισμού στο νεανικό έργο του Γκέοργκ Λούκατς 1902-1918*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012, σ. 196-198.

⁵ Lucien Goldmann, *Εισαγωγή στον Λούκατς και στο Χάιντεγκερ*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 1975, σ. 12.

⁶ Ο.π., σ.12-13.

Εντός αυτής της επιστημολογικής σύνθεσης, αλλά και των δυναμικών που αναπτύσσονταν από τις θεωρητικές αντιπαραθέσεις τους, ο Λούκατς κατείχε ενεργητικό-θεωρητικό ρόλο. Προκειμένου να αποκωδικοποιήσουμε, ωστόσο, το ρόλο του, χρήσιμο είναι να λάβουμε υπόψη μας αφενός το γενικό κλίμα της περιόδου του 1913 στη Γερμανία, αφετέρου τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνεται και εννοιολογείται το συγκεκριμένο κλίμα μέσα από το σύνολο των θεωριών των σχολών, της Χαϊδελβέργης και του Μάρμπουργκ.

Σύμφωνα με το συστηματικό μελετητή της ιστορίας των ιδεών του Λούκατς Μισέλ Λεβί, η γερμανική κοινωνία εκείνης της περιόδου, ιστορικο-οικονομικά υπάρχει και ανατροφοδοτείται μέσω του ανάπτυξης των τραστ, ενός βιομηχανικού πολιτισμού που έχει καθυποτάξει πνευματικά τον πληθυσμό των πόλεων, με την εμπορευματοποίηση των κοινωνικών σχέσεων και το ριζώμα της ψυχρής και τυπικής ορθολογικότητας στο βίο των ανθρώπων⁷. Ασφαλώς και στο μέτρο που αυτή η κατάσταση αποτελούσε μια ιστορική πραγματικότητα, έχει ιδιαίτερη σημασία να επισημανθεί ο τρόπος με τον οποίο αυτή αντιμετωπίζονταν θεωρητικά μέσα από τις δύο σχολές. Ενώ η σχολή του Μάρμπουργκ, όπως επιχειρηματολογεί ο Λούκατς, έτεινε να γνωρίζει τον κόσμο μέσα από έναν «ακραίο ιδεαλισμό καθώς η πραγματικότητα θεωρείται απλά και μόνο μια κατηγορία που υπάρχει μέσα στη συνείδηση»⁸, η σχολή της Χαϊδελβέργης, αποδεχόμενη τον όρο *Geistwissenschaft* (επιστήμη του πνεύματος), όρος που είχε προταθεί από τον Ντιλτάυ, έτεινε προς μια ακατάπαυστη προσπάθεια να «γνωρίσει και να μάθει» τον κόσμο μέσα από την ερμηνευτική κατανόηση⁹.

Για τον κύκλο της διανόησης της σχολής της Χαϊδελβέργης, η ζωή όπως αυτή εμφανίζονταν στην άμεση καθημερινότητα των ανθρώπων, ήταν μια ζωή 'γυμνή'

⁷ Michael Lowy, *Μαρξισμός και ουτοπικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 33. Ο ιστορικός William H. McNeil για την περίοδο του ενδιαφέροντός μας, αποδίδει το γενικό κλίμα του Γερμανικού βιομηχανικού πολιτισμού με τα παρακάτω λόγια: «Το σχετικά άκαμπτο ταξικό σύστημα της Γερμανίας, η έντονη ατμόσφαιρα μυστηρίου και σεβασμού που τύλιγε τις δημοφιλείς ιδέες του κράτους, του στρατού και της γραφειοκρατίας, το εξαιρετικό της Γερμανικής παιδείας, η πλατιά διάδοση βιοτεχνικών δεξιοτήτων, ακόμα και της συντεχνιακής οργάνωσης, όλα αυτά βεβαιώνουν ότι η νεότερη βιομηχανία στη Γερμανία θα έδειχνε διαφορετικό κοινωνικό και ηθικό χαρακτήρα από εκείνον που ήταν γνωστός στην Αγγλία ή στις Ηνωμένες Πολιτείες». William H. McNeil, *Η άνοδος της Δύσης*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 2007, σ. 810.

⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Μαρξισμός και σταλινισμός*, Εκδόσεις Γράμματα, Αθήνα 1978, σ. 8.

⁹ George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 12-13.

από νόημα. Μπορούμε να υποστηρίξουμε πως οι θεωρητικοί του κύκλου της συγκεκριμένης σχολής, έβλεπαν τη ζωή να ζει ανεστραμμένα τη σημασία των περιεχομένων της. Και αυτή η κατάσταση, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη σχολή, προέκυπτε, διότι στον τεχνοκρατούμενο πολιτισμό και στον κεφαλαιοποιητικό κόσμο μας, «ο ζωντανός και φυσικός κόσμος έχει μετατραπεί σε ερείπια και νεκρές ύλες»¹⁰.

Ο βαθμός αποστροφής, που βίωνε ο Λούκατς κατά την ιστορική εκείνη περίοδο λόγω και έναντι της βαρβαρότητας του βιομηχανικού κόσμου και του τρόπου ζωής που αυτός συνεπάγονταν, εκφράστηκε με μια μεταφυσική αγωνία, με μια τάση να κατανοηθεί το ιστορικό παρόν και να αντιμετωπιστεί με μια ρομαντική έκφραση φυγής του ανθρώπου από αυτό¹¹. Το αρχικό υπαρξιακό ερώτημα όπως αυτό διατυπώθηκε στο έργο «*Θεωρία του μυθιστορήματος*», μπορεί πλέον να επαναδιατυπωθεί με το ερώτημα «τι ελπίδες έχουμε για να συμβεί ένα θαύμα».

Το 1915 ο Λούκατς επιστρέφει στη Βουδαπέστη. Εκεί μαζί με μια ομάδα διανοουμένων συγκροτεί έναν κύκλο μελέτης για τον πολιτισμό. Οι συναντήσεις της ομάδας γίνονταν κάθε Κυριακή και «πήρε το όνομα *Szellemkek* (ξωτικά, δαιμόνια, πνεύματα), εξαιτίας της εμμονής των μελών του στην έννοια του πνεύματος (*Szellem*, γερμανικά: *Geist*)»¹². Μετεξέλιξη αυτού του κύκλου αποτέλεσε ο θεσμός της «*Ελεύθερης Σχολής για Σπουδές του Ανθρώπινου Πνεύματος*». Στην «*Ελεύθερη Σχολή*», μεταξύ άλλων, σημαντικό πρόσωπο για τη θεωρητική και πολιτική εξέλιξη του Λούκατς, υπήρξε ο ιστορικός και φιλόσοφος Στσάμπο. Μέσω αυτού, ο Λούκατς

¹⁰ Βέρνερ Ζόμπαρτ, *Ο Αστός*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1998, σ. 336.

¹¹ Οι Michael Lowy & Robert Sayre περιγράφουν τη συγκεκριμένη επαναστατική και /ή ουτοπική τυπολογία του ρομαντισμού ως εξής: «Αυτή η μορφή προβάλλει τη νοσταλγία για ένα προ-καπιταλιστικό παρελθόν στην ελπίδα για ένα μέλλον ριζοσπαστικά καινούργιο. Απορρίπτοντας καθαρά και ξάστερα την αυταπάτη μιας επιστροφής στις οργανικές κοινότητες του παρελθόντος και ταυτόχρονα την καρτερική αποδοχή του καπιταλιστικού παρόντος ή τη βελτιωμένη εκδοχή του μέσα από τις μεταρρυθμίσεις, ο επαναστατικός ή ουτοπικός ρομαντισμός έλκεται- με έναν τρόπο λίγο-πολύ ριζοσπαστικό, λίγο-πολύ αντιφατικό- προς την κατάργηση του καπιταλισμού και την εξισωτική ουτοπία μέσα στην οποία εμφανίζονται ορισμένες πλευρές ή ορισμένες αξίες των παλαιότερων κοινωνιών». Michael Lowy & Robert Sayre, *Ρομαντισμός εναντίον καπιταλισμού*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα χ.χ., σ. 29-30.

¹² Κωνσταντίνος Καβουλάκος, *Τραγωδία και ιστορία, η κριτική του νεωτερικού πολιτισμού στο νεανικό έργο του Γκέοργκ Λούκατς 1902-1918*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012, σ. 180.

ήρθε σε επαφή με τον αντικαπιταλιστικό αναρχοσυνδικαλισμό και με κείμενα του Σορέλ για το αυθόρμητο της οργάνωσης των εργατικών μαζών¹³.

Το 1916 το έργο η «*Θεωρία του μυθιστορήματος*» είναι έτοιμο. Παράλληλα, την περίοδο εκείνη στην Ευρώπη, η πολεμική μηχανή εξακολουθεί να καταβροχθίζει ό,τι έχει απομείνει από τα φιλοσοφικά και ορθολογικά κεκτημένα του αστικού πολιτισμού και των αξιών του. Για τον Χομπσμάουμ, αυτή η περίοδος έμεινε στη μνήμη της ανθρωπότητας ως τα χρόνια του αποχαιρετισμού των γήινων ορίων¹⁴. Σε αυτή την πολιτισμική και πολιτική δυσφορία, η σκέψη του Λούκατς εμμονικά προσμένει την έλευση ενός *θαύματος* που θα αλλάξει την κατάσταση. Η έλευση ενός *‘συμβάντος’*, που θα μπορέσει να αντικαταστήσει ένα «Θεό που έχει πεθάνει και ως εκ τούτου όλα επιτρέπονται». Αυτή η ντοστογιεφσκική προσμονή, αλλά και η ελπίδα, όπως αποτυπώνονται στις τελευταίες σελίδες της «*Θεωρίας του μυθιστορήματος*», για έναν κόσμο που θα πρέπει να οδηγηθεί σε έναν άλλο κόσμο –και ας μην το λησμονούμε «*οι μόνοι αγγελιοφόροι της έναρξης μιας νέας εποχής δεν είναι άλλοι από τις ελπίδες μας*»¹⁵ βρίσκουν την τελική τους έκβαση στο «χαρμόσυνο μήνυμα» της Ρώσικης Επανάστασης και στο προλεταριάτο ως την τάξη-μεσσία και απελευθερωτή.

Η όποια δοκιμασία του Λούκατς από τις μεταφυσικές και μεσσιανικές του αγωνίες θα βρει αρχικά το 1917 μια νέα *‘Βηθλεέμ’*. Πλέον μπροστά του, φαίνεται να ανοίγεται ένα χρέος, χρέος που, από εδώ και στο εξής, η εξόφλησή του δεν μπορεί να ανασταλεί. Από αυτό το σημείο και μετά η προσχώρηση του Λούκατς στον επαναστατικό μαρξισμό και στη φιλοσοφία που επιδιώκει να αλλάξει τον κόσμο, αποτέλεσε το ύψιστο έργο και πεδίο δράσης μέχρι και την τελευταία στιγμή της ζωής του.

¹³ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 95-96.

¹⁴ Ας παρακολουθήσουμε τι γράφει ο διακεκριμένος ιστορικός: «*Στην εποχή της Αυτοκρατορίας, πολιτική και οικονομία συγχωνεύθηκαν. Η διεθνής πολιτική αντιπαλότητα ακολούθησε τα ίχνη της οικονομικής ανάπτυξης και του οικονομικού ανταγωνισμού, αλλά το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γνώρισμα ήταν ακριβώς ότι δεν είχε κανένα όριο. Πιο συγκεκριμένα, για τους δύο μεγάλους ανταγωνιστές- τη Γερμανία και τη Βρετανία- μόνο ο ουρανός ήταν το όριο [...]*». Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2010, σ. 47-48.

¹⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Η θεωρία του μυθιστορήματος*, Εκδόσεις Επιχειρήματα 6- ΑΚΜΩΝ, Αθήνα χ.χ., σ. 161.

1.2 Η προσχώρηση του Λούκατς στον επαναστατικό μαρξισμό.

Τα χρόνια 1918-1923

Ο Λούκατς, την επαύριο της Ρώσικης Επανάστασης βρίσκεται στην πατρίδα του. Έχοντας ιδρύσει το «Σχολείο του Πνεύματος», προσπαθεί με τους Μανχάϊμ, Χάουζερ και Στσάμπο να τροφοδοτήσουν με θεωρητικό υλικό τα μυαλά της ριζοσπαστικής ιντελιγκέντσιας της χώρας. Όπως υποστηρίζει ο Λιχτχάιμ το «υλικό τροφοδοσίας» ακόμη δεν έχει προσλάβει κάποιο πολιτικό ή, και κομματικό χαρακτήρα. Η φιλοσοφική θέση του Λούκατς, κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου, χαρακτηρίζονταν ως ένας «τολστοϊκός ηθικός σοσιαλισμός»¹⁶.

Το 1918 είναι, για τον Λούκατς, η ιστορική στιγμή εκκίνησης της θεωρητικής και πολιτικής πρακτικής του, που έρχεται ως απόρροια της ρήξης που προκαλεί στον ιστορικό χρόνο το συμβάν του 1917. Το Νοέμβριο του 1918, και με την πτώση της αυστροουγγρικής μοναρχίας, το Ουγγρικό κομμουνιστικό κόμμα επιχειρεί να εγκαθιδρύσει τη δικτατορία του προλεταριάτου. Ηγετική μορφή και βασικός εκφραστής της επανάστασης ήταν ο Μπέλα Κουν (που το 1939 τουφεκίστηκε με διαταγή του Στάλιν). Η στροφή του Λούκατς προς το κομμουνιστικό κόμμα έγινε με «ξαφνικό» τρόπο και μάλιστα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. «*Η μεταστροφή του έλαβε χώρα στο χρονικό διάστημα μεταξύ δύο Κυριακών: από Σαούλ έγινε Παύλος*» αφηγείται μια πολύ στενή του φίλη¹⁷.

Το Μάρτιο του 1919 ο νεοφώτιστος πλέον κομμουνιστής Λούκατς αναλαμβάνει το αξίωμα του Κομισάριου του Λαού για την Εκπαίδευση στην κυβέρνηση των Συμβουλίων του Μπέλα Κουν. Επίσης αναλαμβάνει και το αξίωμα του Πολιτικού Κομισάριου της 5^{ης} Κόκκινης Διμοιρίας. Όμως η θητεία του ως Επιτρόπου της Παιδείας κράτησε μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Η Ουγγρική Σοβιετική Δημοκρατία ανατράπηκε από τον «Λευκό Στρατό» του ναυάρχου Χόρτυ με τη συμμαχία των ρουμανικών και πολωνικών δυνάμεων¹⁸.

¹⁶ George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 53.

¹⁷ Κωνσταντίνος Καβουλάκος, *Τραγωδία και ιστορία. Η κριτική του νεωτερικού πολιτισμού στο νεανικό έργο του Γκέοργκ Λούκατς 1902-1918*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012, σ. 154.

¹⁸ Πηνελόπη Τζιώκα- Ευαγγέλου, *Η θεωρία της πραγματοποίησης στο έργο του Georg Lukacs*, (Διδακτορική Διατριβή Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών), Αθήνα 1988, σ. 28-29.

Το λουτρό αίματος και οι διώξεις που ακολούθησαν με την κατάληψη της εξουσίας από τον «Λευκό Στρατό», παρουσιάζονται από τον Λιχτχάιμ ως εξής: «Το καθεστώς Χόρτυ εκτός από την εκτέλεση 5.000 ανδρών και γυναικών και τη φυλάκιση 75.000 ως συνενόχων με τους κομμουνιστές, υποχρέωσε επίσης περί τις 100.000 άτομα να μεταναστεύσουν. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία αυτοί ήταν φιλελεύθεροι διανοούμενοι ή μικροαστοί Εβραίοι που αποτελούσαν τη σπονδυλική στήλη της κάποιας δημοκρατικής ζωής που υπήρχε στην Ουγγαρία πριν από τη λευκή τρομοκρατία»¹⁹.

Μέσα σε ένα κύμα και κλίμα πολιτικής εξορίας, ο Λούκατς καταφεύγει το Σεπτέμβριο του 1919 στη Βιέννη. Ένα μήνα αργότερα συλλαμβάνεται από το νέο ουγγρικό καθεστώς. Η σύλληψή του όμως δεν άφησε αδιάφορο ένα μεγάλο αριθμό διανοουμένων, οι οποίοι και ξεσηκώθηκαν για την απελευθέρωσή του. Υπογράφεται μια έκκληση για τη «Σωτηρία του Γκέοργκ Λούκατς». Το Δεκέμβριο του ίδιου έτους αφήνεται ελεύθερος. Μεταξύ αυτών που υπέγραψαν και πρωτοστάτησαν για την απελευθέρωση του Ούγγρου διανοητή, ήταν και η εξέχουσα για τα ιστορικά δεδομένα της περιόδου προσωπικότητα του Τόμας Μαν.

Στην αρχή του 1920, ο Λούκατς βρίσκεται στη Βιέννη. Εκεί αποτελεί στέλεχος του εξόριστου Ουγγρικού κομμουνιστικού κόμματος. Την περίοδο εκείνη η Βιέννη δεν ήταν μια τυχαία πόλη. Αποτελούσε, πέραν των άλλων, το κέντρο μιας διανόησης στην οποία διασταυρώνονταν ένα πλήθος θεωρητικών ρευμάτων. Συνοπτικά, τα πιο χαρακτηριστικά ρεύματα ήταν αυτά του *λογικού εμπειρισμού*, της *ψυχανάλυσης*, το ρεύμα της *γλωσσολογικής στροφής* του Βιτγκενστάιν. Και όμως, βάσιμα υποστηρίζεται ότι ο Λούκατς δεν υποκύπτει στην όποια γοητεία αυτών των ρευμάτων. Ο Λιχτχάιμ αποφαινεται ότι, αν και ο Λούκατς γνωρίζει τον «*λογικό ποζιτιβισμό*» και τη «*θεωρία του ασυνείδητου*», «*δεν επηρεάστηκε ούτε από το ένα ούτε από το άλλο ρεύμα*»²⁰. Αλλά και στην καθ' ημάς βιβλιογραφία, ο Νούτσος, επιμελούμενος την ελληνική έκδοση του έργου του Λούκατς «*Τακτική και ηθική*», σημειώνει καθαρά και μόνο τον πολιτικό προβληματισμό του Λούκατς και την τάση του να γειώσει «*τη φιλοσοφία της ιστορίας στο πολιτικό πρόβλημα των πολιτικών σχέσεων*

¹⁹ George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 57.

²⁰ Ο.π., σ. 67.

της κομμουνιστικής τακτικής με το στρατηγικό της στόχο»²¹. Σύμφωνα με τον Έλληνα μελετητή, η διετία του 1918-1920 είναι για τον Λούκατς μια περίοδος, η οποία θεωρητικά είναι εμποτισμένη με οκτώ κατηγορίες σκέψης²².

Το έργο «*Τακτική και ηθική*», το οποίο αποτελεί και μια εισαγωγή για τα θέματα με τα οποία ο Λούκατς πρόκειται να καταπιαστεί στο «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», αποτελείται από τέσσερα δοκίμια. 1) *Τακτική και Ηθική*, 2) *Το πρόβλημα της πνευματικής ηγεσίας και οι «εργάτες του πνεύματος»*, 3) *Τι είναι ο ορθόδοξος μαρξισμός*, 4) *Κόμμα και κοινωνική τάξη. Ζητήματα*. όπως η έννοια της ιστορικότητας του γεγονότος και η γνώση του στο παρόν, η πλήρης ρήξη με τον οικονομικό φανατισμό, αλλά και με ζητήματα κομματικής οργάνωσης, όπως και ο ρόλος του κομματικού διανοουμένου, πρόκειται να αποτελέσουν στοχαστικές κατευθύνσεις, από τις οποίες θα αναδειχθούν σαφέστερα οι θέσεις μιας επαναστατικής διαλεκτικής, με αφετηρία τα κείμενα του Μαρξ και (προσωρινή) θεωρητική κατάληξη τα δοκίμια του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*».

Με την εμφάνιση του έργου «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*» το 1923, όπως αναφέρει και ο Τζαίυ, αναδύεται ουσιαστικά ένα νέο ρεύμα «στην ιστορία της μαρξιστικής θεωρίας που η διεύρυνσή του έμελλε να απασχολήσει τον Δυτικό μαρξισμό για τα επόμενα πενήντα χρόνια»²³. Ο όρος «δυτικός μαρξισμός», ο οποίος έρχεται contra στο σοβιετικό μαρξισμό, έχει συνδεθεί με την έννοια της ολότητας και της μη υποστασιοποίησης των εννοιών, που συνθέτουν το αντικείμενο της γνώσης²⁴. Και σε αυτό το σημείο ο λόγος περνάει στον Λούκατς ως δημιουργού των δοκιμίων του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*». Ας αρκεστούμε στην καταγραφή ενός μόνον από αυτά, με τον τίτλο: «*Ο μαρξισμός της Ρόζας Λούξεμπουργκ*», κρίσιμου φιλοσοφικού

²¹ Γκέοργκ Λούκατς, *Τακτική και ηθική*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1982, σ. 8.

²² Οι οκτώ κατηγορίες που σημειώνει ο Νούτσος είναι οι εξής: 1) ο (νεο)- καντιανισμός, 2) ο χεγκελιανισμός, 3) ο μαρξισμός, 4) η γερμανική ακαδημαϊκή κοινωνιολογία του Μαξ Βέμπερ, 5) ο λενινισμός, 6) οι θέσεις της Λούξεμπουργκ για τη διαλεκτική μέθοδο, 7) ο αναρχοσυνδικαλισμός του Στσάμπο, 8) Ο υπαρξισμός του Κίρκεγκωρ. Ο.π., σ.8-10.

²³ Martin Jay, *Η έννοια της ολότητας στον Λούκατς και στον Αντόρνο*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 1992, σ. 9.

²⁴ Ο Marcuse στην κριτική ανάλυση που προβαίνει σε αυτό που ονομάζεται σοβιετικός μαρξισμός γράφει: «Ο σοβιετικός μαρξισμός προκαλεί τη διαίρεση της μαρξιστικής θεωρίας σε διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό, όντας ο δεύτερος η επέκταση και η εφαρμογή του πρώτου στη μελέτη της κοινωνίας και της ιστορίας της κοινωνίας. Μια τέτοια διαίρεση δεν θα είχε κανένα νόημα για τον Μαρξ, για τον οποίο ο διαλεκτικός υλισμός ήταν συνώνυμος του ιστορικού υλισμού». Χέρμπερτ Μαρκουζέ, *Σοβιετικός μαρξισμός*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα χ.χ., σ. 144.

και πολιτικού δείγματος γραφής του νεαρού μαρξιστή Λούκατς, που αναμετρύται για τη φιλοσοφική κατανόηση και την πολιτική αξιοποίηση της έννοιας της ολότητας, αλλά και με την επαναστατική ανάγνωση της χεγκελιανής διαλεκτικής μεθόδου.

«Δεν είναι το προβάδισμα των οικονομικών θεμάτων στην ιστορική ερμηνεία αυτό που συνιστά την αποφασιστική διαφορά ανάμεσα στον μαρξισμό και στην αστική σκέψη, αλλά η οπτική της ολότητας. Η κατηγορία της ολότητας, η απόλυτη υπεροχή του όλου επάνω στα μέρη, είναι η ουσία της μεθόδου που παρέλαβε ο Μαρξ από τον Χέγκελ. [...]. Η κυριαρχία της κατηγορίας της ολότητας είναι ο φορέας της επαναστατικής αρχής στην επιστήμη»²⁵.

Η προαναφερθείσα θέση του Λούκατς, έρχεται σαν κεραυνός να ταράξει τα γαλήνια νερά μιας «πράξης πίστης» στα κείμενα του Μαρξ και αναδεικνύει ένα νέο τρόπο σύλληψης της θεωρίας και της πράξης του επαναστατικού μαρξισμού. Για τον Μαρξ, ασφαλώς, η μοναδική μέθοδος φιλοσοφικής σύλληψης της Ιστορίας είναι η επαναστατική διαλεκτική. Αυτό σημαίνει ότι οι έννοιες δεν συνίστανται σε α priori κατηγορίες στον κόσμο και στη συνείδηση των υποκειμένων, αλλά το περιεχόμενό τους συνεχώς μεταβάλλεται στο προτσές της ιστορίας²⁶. Από αυτή την άποψη, ας μη λησμονούμε ότι και ο υπότιτλος που υιοθετεί για το έργο του ο συγγραφέας του *«Ιστορία και ταξική συνείδηση»* ήταν το: *«Μελέτες για τη μαρξιστική διαλεκτική»*.

Το σύνολο των δοκιμίων που απαρτίζουν το έργο του Λούκατς *«Ιστορία και ταξική συνείδηση»*, οφείλουν τη ριζοσπαστικότητά τους στον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας συλλαμβάνει τη χεγκελιανή διάσταση της διαλεκτικής στη σκέψη του Μαρξ. Στο εισαγωγικό σημείωμα του έργου το 1967, ο Λούκατς όχι μόνο είναι πεπεισμένος για το φιλοσοφικά νέο παράδειγμα που φέρνει στην επιστημολογία του μαρξισμού, αλλά φτάνει και στο σημείο να ζητά μια ολιστική επανεξέταση του χεγκελιανού συστήματος με στόχο να αποκαλυφθούν αυτά που παραμορφώθηκαν ή, και ερμηνεύθηκαν λανθασμένα. Γράφει *«Άρα, αν δε θέλουμε να πραγματευόμαστε πλέον τον Χέγκελ σαν [ψόφιο σκυλί], χρειάζεται τότε να καταστρέψουμε τη νεκρή*

²⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 83.

²⁶ Γκέοργκ Λούκατς, *Τακτική και ηθική*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1982, σ. 71-72.

αρχιτεκτονική του συστήματος που μας δίνεται από την ιστορία, για να ξαναδώσουμε ζωή κι αποτελεσματικότητα στις ακόμα εξαιρετικά επίκαιρες τάσεις της σκέψης του»²⁷.

Είναι αναπόφευκτο ότι τέτοιου είδους φιλοσοφικές δοκιμές που επιχειρεί ο Λούκατς στην αρχή της περιόδου του 1920 με κέντρα αναφοράς τη διαλεκτική και την ολότητα θα προκαλούσαν θεωρητικά και πολιτικά ζητήματα. Όπως υποστηρίζει και ο Λιχτχάιμ, ο πυρήνας αυτής της διαφοράς ανάγνωσης, συνίσταται σε ένα φλερτ με το επικίνδυνο. Ο Λούκατς, με αυτό τον τρόπο, έρχονταν σε ευθεία αντιπαράθεση με τον Ένγκελς και τον τρόπο με τον οποίο θεωρητικά είχε κατανοήσει τον Χέγκελ. Το ξεπέρασμα των θεωρητικών συνόρων, που ο Λούκατς επιχειρούσε να κάνει, άφηνε ανοιχτή την πόρτα για την είσοδο του ερωτήματος των ερωτημάτων: Άραγε ο Ένγκελς είχε κατανοήσει σωστά τον Μαρξ;²⁸

Με αυτό τον τρόπο, (και πιθανότατα χωρίς πρόθεση), ο Λούκατς έπαιρνε το ρίσκο της «κριτικής» στο σύνολο της θεωρίας του Λένιν. Η κρίση που προκάλεσε σαφέστατα ήταν μεγάλη. Μπροστά στο φόβο της απομάκρυνσής του από το κόμμα, ο Λούκατς, και προς εκτόνωση των αντιδράσεων, έπρεπε άμεσα να διορθώσει. Η *διόρθωση*, που πέρασε μέσα από τη λάβα και τον πάγο των κριτικών και της αυτοκριτικής, συντέλεσε να διαμορφωθεί ένα νέο, λιγότερο ίσως αιχμηρό, ιδεολογικό πλαίσιο για την ίδια του την πολιτική θεωρία και πράξη. Το έργο: «*Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*» γραμμένο το 1924, δείχνει το δρόμο για να τεκμηριώσουμε αυτή τη νέα ιδεολογική μετατόπιση του Ούγγρου μαρξιστή φιλοσόφου.

1.3 Η σκέψη του Λένιν και η στροφή προς στις «Θέσεις του Μπλουμ».

Η περίοδος 1924-1928

Η μελέτη του Λούκατς για την προσωπικότητα και για τη σκέψη του Λένιν, ιστορικά επισημοποιεί το πέρασμά του φιλοσόφου στην πολιτική σφαίρα της

²⁷ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 50

²⁸ George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 71.

θεωρίας του Λένιν για το ρόλο του κόμματος στον επαναστατικό αγώνα²⁹. Αυτή η μεταστροφή δε θα πρέπει να θεωρηθεί ως κάτι που έγινε «ξαφνικά». Απεναντίας θα πρέπει να συλληφθεί μέσα από δύο κατευθύνσεις γνωσιολογικά και ιστορικά αλληλεπικαλυπτόμενες. Η πρώτη κατεύθυνση συνίσταται σε αυτό που ο Λούκατς ορίζει ως τρίτη περίοδο της επαφής του με τον Μαρξ³⁰. Η δεύτερη επαφίεται στην προσπάθεια του συγγραφέα μέσω του συγκεκριμένου έργου, να καταλαγιάσει τη θύελλα που ξεσηκώθηκε με το «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*». Στρεφόμενος προς τον ιδεολογικό κόσμο του μαρξισμού-λενινισμού μέσω του συγκεκριμένου έργου, ο Λούκατς δείχνει να «αποκηρύσσει το παρεκκλίνον επαναστατικό νεανικό παρελθόν του». Στο σημείο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε, ακολουθώντας τη μελέτη του Μέσαρος για τον Λούκατς, ότι το στοιχείο της τραγικότητας, καθ' όλη τη συμμετοχή του Ούγγρου φιλοσόφου στο κομμουνιστικό κόμμα, δείχνει ιστορικά να παραμένει αναλλοίωτο. Και αυτή η τραγικότητα αποτυπώνεται από τον Μέσαρος ως εξής:

«[Η τραγωδία του Λούκατς] συνίσταται στην πολιτικά και πνευματικά αντιπροσωπευτική εσωτερική ευθυμία αυτής της παρεμποδισμένης εξέλιξης από την οποία προσδοκούσε την πραγμάτωση των ιδεωδών από το ξέσπασμα της Οκτωβριανής Επανάστασης. Έχοντας κάνει την επιλογή του το 1917, δεν μπόρεσε ποτέ να διανοηθεί να λάβει μια ριζικά κριτική θέση ενάντια σε αυτό χωρίς να προδώσει τις αρχές που τον οδήγησαν στην επιλογή αυτή. Όμως, με τραγικό τρόπο, παραμένοντας πιστός στην προοπτική που υιοθέτησε όταν εγκατέλειψε, παρακινημένος από τη βαθιά πεποίθησή του, την προνομιούχα τάξη στην οποία γεννήθηκε, βρέθηκε στο τέλος να μην έχει περιθώρια δράσης ως πολιτικά στρατευμένος διανοούμενος»³¹.

Βασικός στόχος του έργου, όπως υποστηρίζει και ο συγγραφέας του, είναι η κατάδειξη του τρόπου, με τον οποίο η σκέψη του Λένιν καταφέρνει να συνδέει τη μαρξιστική θεωρία και την καθημερινή πρακτική των μελών του κινήματος. Και για

²⁹ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 13.

³⁰ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Λούκατς το 1933 στον αυτοβιογραφικό του πρόλογο στο «Η πορεία μου προς τον Μαρξ». «Μόνο η προοδευτική εξέλιξη που επέφερε η πολύχρονη πρακτική μέσα στο επαναστατικό εργατικό κίνημα, μόνο η δυνατότητα μελέτης των έργων του Λένιν και η σταδιακή κατανόηση των βασικών τους εννοιών, με έμπασαν στην τρίτη περίοδο της επαφής μου με τον Μαρξ». Περί των δύο άλλων περιόδων, ο αναγνώστης μπορεί να αλιεύσει τα ντοκουμέντα της πορείας του, στον αυτοβιογραφικό πρόλογο του 1933. Γκέοργκ Λούκατς, *Μαρξισμός και σταλινισμός*, Εκδόσεις Γράμματα, Αθήνα 1978, σ. 7-11.

³¹ Istvan Meszaros, «Η τραγωδία του Λούκατς και το ζήτημα των εναλλακτικών λύσεων», *Ουτοπία*, τεύχος 52, (Νοέμβριος- Δεκέμβριος), σ. 64.

να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι σε αυτό το σημείο, αναφορικά με τη στροφή του Λούκατς ως θεωρητικού της πολιτικής προς τον Λένιν, ας παραθέσουμε μια χαρακτηριστική αυτοκριτική εξομολόγηση: «Αυτό που λοιπόν σε εμένα ήταν υποκειμενική πρόθεση και στον Λένιν, αντίθετα, το αποτέλεσμα μιας αυθεντικά μαρξιστικής ανάλυσης ενός πρακτικού κινήματος μέσα στην ολότητα της κοινωνίας, έγινε στην έκθεσή μου καθαρά πνευματικό συμπέρασμα και άρα κάτι το ουσιαστικά εποπτικό»³².

Για τον Λούκατς αυτή η καινοτομία, η τέχνη της αντικειμενικής δυνατότητας για την ενότητα μεταξύ της θεωρίας και της πράξης είναι ο δρόμος για τη βαθύτερη και πληρέστερη κατανόηση της σκέψης του Μαρξ. Αυτός ο δρόμος όχι μόνο είναι ο σωστός, αλλά διαμεσολαβεί με τον πιο παρεμβατικό τρόπο την κάθαρση των ψευδών μορφών της γνώσης, όπως αυτές εμφανίζονται στη συνείδηση αρκετών κομμουνιστών³³. Αυτή, εξάλλου, η σημαίνουσα δομή, που θα επιτελέσει την αλληλουχία μεταξύ θεωρίας και πράξης, δεν είναι άλλη από το επαναστατικό κόμμα. Έτσι το ζήτημα της 'οργανικότητας' μεταξύ μαρξικής θεωρίας και επαναστατικής πρακτικής, σε συνδυασμό με την εσωκομματική πάλη που αναπτύχθηκε μετά το θάνατο του Λένιν, ωθούν τον Λούκατς να τοποθετηθεί θεωρητικά και πρακτικά με τον πιο ξεκάθαρο πολιτικό τρόπο.

Με το θάνατο του Λένιν αναδύθηκε στην επιφάνεια του κομματικού μηχανισμού το βασικότερο ζήτημα. Το ζήτημα του σοσιαλισμού σε μια και μόνο χώρα. Ο Λούκατς για το παραπάνω ζήτημα, μέσα από τον πρόλογο του 1967 του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», όπως και στο ύστερο έργο του «*Αστική και σοσιαλιστική δημοκρατία*», τοποθετείται θετικά³⁴. Η εν λόγω κατάφασή του μας τοποθετεί ευθέως αντιμέτωπους με την πολυσυζητημένη σχέση του με το σταλινικό καθεστώς

³² Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 19. Διαβάζουμε στο ίδιο έργο τις σημαντικές θέσεις του Λούκατς για την προσωπικότητα και τη δράση του Ρώσου πολιτικού πάντα σε συνάρτηση με το ζήτημα του πολιτικού υποκειμένου: «*Η θεωρητική του δύναμη στηρίζεται στο γεγονός ότι αυτός παρατηρεί οποιαδήποτε κατηγορία- όσο θέλει ας είναι αφηρημένα φιλοσοφική- από την άποψη της αποτελεσματικότητάς της μέσα στην ανθρώπινη πράξη και ταυτόχρονα οδηγεί τη συγκεκριμένη ανάλυση της δοσμένης κάθε φορά συγκεκριμένης κατάστασης, στην οποία βασίζεται κάθε δράση του, σε μια οργανική και διαλεκτική σύνδεση με τις αρχές του μαρξισμού*», σ. 36.

³³ Γκέοργκ Λούκατς, *Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σ. 7.

³⁴ Γκέοργκ Λούκατς, *Αστική και σοσιαλιστική δημοκρατία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1987, σ. 87.

και το σταλινισμό ως μέθοδο κομματικής συγκρότησης και καθοδήγησης μιας μετεπαναστατικής κοινωνίας.

Σύμφωνα με τον Λεβί τα γεγονότα της περιόδου του 1924, σηματοδοτούν την έναρξη μιας στροφής στη λουκασιανή σκέψη και τη ρήξη του με τον επαναστατικό ρομαντισμό του παρελθόντος του. Τα δοκίμια του *«Ιστορία και ταξική συνείδηση»* που διαπνέονταν από το σύνθημα της διαρκούς επιθυμίας για επανάσταση, τίθενται πλέον εκτός «ύλης». Το προλεταριάτο ως η μοναδική ιστορική τάξη στο προσές των γεγονότων, στο ζενίθ της ιμπεριαλιστικής περιόδου, έδειχνε να μην είναι σε θέση να αντεπεξέλθει στον ιστορικό του ρόλο. Αυτό συντέλεσε στο να βιώσει ο Λούκατς την πιο βαθιά απογοήτευση. Η υποχώρηση του επαναστατικού ρεύματος σε διεθνές επίπεδο έμοιαζε να αληθεύει τη βεμπεριανή θέση περί «μαγικού κλουβιού»³⁵.

Υποθέτουμε ότι μέσα σε ένα τέτοιο *«κεκλεισμένων των θυρών»* συναισθηματισμό ο Λούκατς γράφει το βιβλίο του για τη σκέψη του Λένιν. Σε αυτό το εγκωμιαστικό έργο για τον πρωτεργάτη της Ρώσικης Επανάστασης, ο Λούκατς προσπαθεί να κρατηθεί από το βαθύτερο είναι της μαρξικής γνώσης και να το συνδέσει με το προλεταριάτο και τους επαναστατικούς αγώνες που αυτό διεξάγει. Η παραπάνω επιδίωξη διαφαίνεται στην εξής σαφή ιστορική σήμανση του φιλοσόφου: *«από την επικαιρότητα της προλεταριακής επανάστασης απορρέει ότι η αστική τάξη έπαψε να είναι επαναστατική τάξη»*³⁶.

Για τον Λιχτχάιμ, η περίοδος μετά τη συγγραφή του βιβλίου του για τη σκέψη του Λένιν καταδεικνύει ότι ο Λούκατς μετατοπίζεται προς την αποδοχή της γραμμής της υλιστικής διαλεκτικής, όπως αυτή ορίζεται από τη Μόσχα. Το 1925 γράφει μια κριτική επιθεώρηση του έργου του Μπουχάριν για τον ιστορικό υλισμό. Ακολουθούν δυο εμβριθείς μελέτες για τον Λασσάλ (1925) και για τον Μόζες Χες (1926). Έργα γραμμένα στη γερμανική γλώσσα και απολύτως ριζωμένα στη

³⁵ Michael Lowy, *Ο Λούκατς και ο σταλινισμός*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009, σ. 25-26.

³⁶ Γκέοργκ Λούκατς, *Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σ. 24.

μαρξιστική-λενινιστική τάση, και τα οποία αποκαλύπτουν ότι ο συγγραφέας τους έχει μια βαθιά γνώση της επίσημης σοβιετικής ιδεολογίας³⁷.

Το 1928 ο Λούκατς συντάσσει τις «*Θέσεις του Μπλουμ*». Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, οι «*Θέσεις του Μπλουμ*», ιστορικο-πολιτικά αποτελούν το αποκορύφωμα μιας άλλης περιόδου μετά το 1923. Το όνομα 'Μπλουμ' αποτελεί το κομματικό ψευδώνυμο του Λούκατς κατά τη διάρκεια της δράσης του στο παράνομο Ουγγρικό κομμουνιστικό κόμμα. Ο πυρήνας των «*Θέσεων*» παρουσιάστηκε στο Δεύτερο Συνέδριο του Ουγγρικού κομμουνιστικού κόμματος. Το κυριότερο επιχείρημα ήταν ότι μια εργατική επανάσταση σύμφωνα με τα πρότυπα της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας στην Ουγγαρία, δε θα απέφερε καρπούς για την ανατροπή του καθεστώτος Χόρτυ. Η ανατροπή θα μπορούσε να επιτευχθεί με μια «*δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς*»³⁸. Ουσιαστικά μέσω αυτής της θέσης ο Λούκατς, υποστήριζε ένα πρόγραμμα συμφιλίωσης των αντιθέτων: του αστικοδημοκρατικού κοινοβουλευτισμού με το εργατικό κίνημα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η θύελλα που είχε καταλαγιάσει από το τέλος του 1923 να ξαναεμφανιστεί. Η παρέμβαση της Εκτελεστικής Επιτροπής της Διεθνούς και η πλήρης απόρριψη των «*Θέσεων*» ως οπορτουνιστικών από την ομάδα του Μπέλα Κουν, φανερώνουν τη μειονεκτική θέση του Λούκατς. Φοβούμενος τη διαγραφή του από το κόμμα και τηρώντας με πλήρη τυπικότητα το τελετουργικό της αυτοκριτικής, ο Λούκατς δημοσίευσε ένα κείμενο στο οποίο οι «*Θέσεις*» χαρακτηρίστηκαν ως «*οπορτουνιστικά δεξιές*»³⁹.

1.4 Η γραμμή του Λούκατς κατά τη σταλινική περίοδο

Το 1930 ο Λούκατς θα βρεθεί για λίγο στη Μόσχα. Εκεί υπό τη διεύθυνση του Ριαζάνοφ στο Ινστιτούτο «*Μαρξ-Ένγκελς-Λένιν*», έρχεται πρώτη φορά σε επαφή με τα «*Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*» του νεαρού Μαρξ⁴⁰, όπως και με τα

³⁷ George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 100-102.

³⁸ Michael Lowy, *Ο Λούκατς και ο σταλινισμός*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009, σ. 15-16.

³⁹ Ο.π., σ. 17.

⁴⁰ Περί μιας σύντομης αλλά ουσιαστικά διαφωτιστικής ιστορίας των *Χειρογράφων* του Μαρξ ο αναγνώστης μπορεί να αλιεύσει στοιχεία από το έργο: Karl Marx, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840*,

«Φιλοσοφικά κατάλοιπα» του Λένιν. Η μελέτη των κειμένων αναζωπυρώνει την επαναστατική φλόγα του Λούκατς. Η προηγούμενη υπεραριστερή περίοδος του 1923 βρήκε το δρόμο της να ξαναέρθει στην επιφάνεια.

Από το 1931 μέχρι και το 1933 ο Λούκατς βρίσκεται στο Βερολίνο. Η χρονική διετία, όπως και ο γεωγραφικός χώρος τόσο για τον ίδιο όσο και για το σύνολο του κομμουνιστικού κινήματος της κεντρικής Ευρώπης, αποτέλεσαν ένα ιδιαίτερο κομβικό σημείο εξέλιξης για τη σοσιαλδημοκρατική και την κομμουνιστική Αριστερά. Ως μέλος του συνδέσμου «Επαναστάτες Συγγραφείς στην Υπηρεσία του Προλεταριάτου», αρθρογραφεί στο περιοδικό η «Αριστερή Πορεία». Απώτερος στόχος αυτής της γραφής αποτελεί η δημιουργία μιας επαναστατικής συνείδησης στους κομμουνιστές της κεντρικής Ευρώπης. Πέραν αυτής της διαπαιδαγώγησης, ο στόχος αυτής της συγγραφικής δράσης, συνίστατο σε μια έκκληση διαρκείας προς τους κομμουνιστές, προκειμένου αυτοί να πάρουν θέση μπροστά σε ένα φασισμό, που κάλπαζε και ο οποίος εμφανίζονταν να έχει μια «εξ αίματος» ιστορικο-οικονομική συγγένεια με το κεφάλαιο⁴¹.

Σε αυτή την περίοδο της συγγραφικής δράσης του Λούκατς στο Βερολίνο, ο Λιχτχάιμ στέκεται με ιδιαίτερη κριτική διάθεση. Εγκλωβισμένος στην απολυτότητα του σταλινικού «κομματικού κομφορμισμού», ο Λούκατς, με τσιτάτα του Στάλιν, προσπαθεί να δημιουργήσει μια συγκεκριμένη συνείδηση στα μυαλά των κομμουνιστών της κεντρικής Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, ο Λιχτχάιμ αναφέρει: «Οι συνεργασίες του στο περιοδικό αυτό και άλλα κομμουνιστικά έντυπα κατά το 1931-1933 αποτελούν θλιβερά κείμενα. Πρόκειται για κείμενα ενός ανθρώπου που έχει κάνει ένα είδος ανώδυνης λοβοτομίας στον εαυτό του. [...], ένα μέρος του εγκεφάλου του το

Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2014, σ. 202-204. Για την συγκλονιστική εντύπωση, που προκάλεσαν τα κείμενα του Μαρξ την περίοδο εκείνη, περίοδο που είχε ολοκληρωθεί το έργο *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, βλ. στο Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 40-41.

⁴¹ «Στις 27 Ιανουαρίου 1932 στη Λέσχη της Βιομηχανίας του Ντύσελντορφ σε ακροατήριο 300 επιχειρηματιών ο Χίτλερ πρότεινε στους συνομιλητές του μια απολυταρχική κυβέρνηση που θα συνέτριβε τους κομμουνιστές και θα απαιτούσε «ένα μεγάλο ζωτικό χώρο με μεγάλη εσωτερική αγορά και την προστασία της οικονομίας στο εξωτερικό χάρη στη συγκεντροποίηση της γερμανικής δύναμης». Στις 30 Οκτωβρίου 1931 στο Bond-Club της Νέας Υόρκης ο Ζήμενς, υπογράμμιζε μπροστά στους Αμερικανούς βιομηχάνους και τραπεζίτες τη σημασία του ναζιστικού κόμματος «του οποίου ο κύριος στόχος ήταν ο αγώνας εναντίον του σοσιαλισμού και της λογικής κατάληξής του, του κομμουνισμού» και αντιπαρέθετε την πολιτική σεβασμού της νομιμότητας από τη μεριά του Χίτλερ στην απειλή κομμουνιστικής επανάστασης». Ian Kershaw, *Χίτλερ 1889-1936*, Υβρις, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα 2000, σ. 379.

αντικατέστησε με συνθήματα από τους προπαγανδιστές της Μόσχας»⁴². Αυτή η τόσο σκληρή κριτική που ασκείται στον Λούκατς από την πλευρά του Λιχτχάιμ, δείχνει να υποτιμά, πάντως, την επίδραση που ασκούσε στην κομματικότητα του Λούκατς η ανάγκη μιας αποτελεσματικής αντιμετώπισης του ανερχόμενου ναζισμού. Όπως σημειώνει και ο ίδιος ο Λούκατς, άλλωστε, χρόνια αργότερα η κατάσταση αυτή του ήταν πραγματικά ένα «στενό κοστούμι».

Η απελευθέρωση από τον εποπτικό μηχανισμό της σταλινικής κομματικής γραφειοκρατίας, όπως και ο ίδιος υποστηρίζει στο *«Υστερόγραφο του 1957: η πορεία μου προς τον Μαρξ»*, έγινε με τη διάλυση της *«Εταιρείας Ρώσων Προλετάρων Συγγραφέων»*. Εκεί ένας φρέσκος αέρας φύσηξε καθώς η προοπτική προς μια «άλλη» και «ελεύθερη» γλώσσα άρχισε να εμφανίζεται. Για τον Λούκατς το αποτέλεσμα αυτής της νέας αρχής θα ήταν μια ριζική ανάπτυξη της λογοτεχνίας και της αισθητικής μέσα από τη μαρξιστική θεωρία⁴³.

Δοθέντων των παραπάνω και έχοντας ιστορικά κατά νου ότι ο Λούκατς από το 1933 βρίσκεται πλέον στη Σοβιετική Ένωση ως συνεργάτης στο *«Φιλοσοφικό Ινστιτούτο της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ»*, γεγονός είναι ότι ο Ούγγρος μαρξιστής μπορεί, έστω και με *«αισιώπεια γλώσσα»*, να διατυπώνει τις θέσεις του. Από την άλλη πλευρά, εξάλλου, οφείλουμε να υπενθυμίσουμε ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων της δεκαετίας του '30, όταν ο ίδιος ο Λούκατς είναι εγκατεστημένος στη Σοβιετική Ένωση, λαμβάνουν χώρα οι μεγάλες εκκαθαρίσεις των εσωτερικών κομματικών αντιπάλων του Στάλιν. Σε αυτή την περίοδο, δηλαδή την περίοδο των εκκαθαρίσεων, δεν πρόκειται να σταθούμε. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ένα ιδιαίτερο γεγονός για τη συνέχεια της πορείας του Λούκατς. Το 1941 συλλαμβάνεται με την κατηγορία ως *«πράκτορας του τροτσκισμού»*. Του ζητείται να συντάξει το πολιτικό βιογραφικό του. Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι σε αυτό ο Λούκατς δεν αναφέρεται στο μεγάλο θέμα, το οποίο θα καθόριζε σε σημαντικό βαθμό την πολιτική του συνέχεια στο κόμμα, τον αντιφασιστικό του αγώνα⁴⁴.

⁴² George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 108.

⁴³ Γκέοργκ Λούκατς, *Μαρξισμός και σταλινισμός*, Εκδόσεις Γράμματα, Αθήνα 1978, σ. 140-141.

⁴⁴ Ο αναγνώστης μπορεί να καταφύγει προς αλίευση περισσότερων πληροφοριών για αυτή την περίοδο της ζωής του Λούκατς, στο κεφάλαιο που η μελέτη του Lowy έχει ως τίτλο *«Η σύλληψη του Λούκατς»*. Michael Lowy, *Ο Λούκατς και ο σταλινισμός*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009, σ. 23-25.

Ας επιτραπεί, όμως, στο σημείο αυτό μια σημαίνουσα, κατά τη γνώμη μας, παρέκβαση. Ο Λούκατς, για τα εβδομήντα χρόνια από τη γέννηση του Γερμανού μυθιστοριογράφου Τόμας Μαν, το 1945 γράφει μια μελέτη για το έργο του, με τίτλο: «Σε αναζήτηση του αστού». Για τον Λούκατς, ο Μαν «είναι ένας ρεαλιστής που η εκτίμησή του, ή καλύτερα ο σεβασμός του, για την πραγματικότητα δε βρίσκεται συχνά σε άλλους συγγραφείς»⁴⁵. Όπως και ο ίδιος υποστηρίζει στη μελέτη του, ο «Αστός» του Μαν, ως ιστορική προσωπικότητα και με τους τρόπους που εμφανίζεται ως πρόσωπο μέσα στο σύνολο των έργων του, εκφράζει με ευδιάκριτο τρόπο τη σχέση μεταξύ της αστικής υψηλής ιδεολογίας και της αυθεντικής αισθαντικότητας του ατόμου με το περιβάλλον του. Και η σύνθεση αυτή, «δια χειρός» Τόμας Μαν, αντανακλάται με τον πιο διαυγή τρόπο στην έννοια της αξίας, που ο Γερμανός συγγραφέας αποδίδει στην προσπάθεια του αστού διανοούμενου να διαφυλάξει τις υψηλές αξίες του πολιτισμού από την παρακμή. Για τον Λούκατς στον «Αστό» του Μαν διακρίνεται ο αγώνας της δημοκρατίας ενάντια στην παρακμή⁴⁶.

Μήπως ο Λούκατς με αυτό τον τρόπο δεν επαναφέρει υπό νέα μορφή αυτά που είχε υποστηρίξει το 1928 με τις «*Θέσεις του Μπλουμ*»; Μήπως δε θα μπορούσε, στη νέα φάση του ιστορικού γίνεσθαι, να προκύψει ένας νέος διάλογος περί «συμφιλίωσης» του σταλινισμού με την αστικοδημοκρατική κουλτούρα, στον απόηχο της ήττας του ναζισμού και του φασισμού; Καθίσταται σαφές ότι η εν λόγω αντιπολιτευόμενη στάση του Λούκατς, προκάλεσε τρομερές κριτικές. Όπως αναφέρει και ο Λεβί η περίοδος 1949-1951, η οποία αποτέλεσε μία από τις κορυφώσεις του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και η συμμετοχή του Λούκατς το 1949 στο Παρίσι στο συνέδριο για τον Χέγκελ, όξυναν τις κατηγορίες περί δεξιάς παρέκκλισης. Απότοκο αυτής της επίθεσης ήταν η απόσυρση του Λούκατς από την πολιτική ζωή και η έναρξη ενός νέου κύκλου αυτοκριτικής⁴⁷.

Το 1948 δημοσιεύεται το έργο του «*Ο νεαρός Χέγκελ*» (έργο ολοκληρωμένο από το 1938). Το 1953 βλέπει το φως της δημοσιότητας η «*Καταστροφή του Λόγου*». Έργα γραμμένα στην πιο αυστηρή περίοδο της προσωπολατρίας του Στάλιν. Το 1955 και

⁴⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Σε αναζήτηση του αστού, μια μελέτη για τον Τόμας Μαν*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 1986, σ. 12.

⁴⁶ Ο.π., σ. 40-41.

⁴⁷ Michael Lowy, *Ο Λούκατς και ο σταλινισμός*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009, σ. 25.

σε ηλικία 70 ετών ο Λούκατς είναι μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του κομμουνιστικού κόμματος της Ουγγαρίας και Υπουργός Λαϊκής Επιμόρφωσης στην κυβέρνηση Νάγκυ. Με την αποτυχία της Ουγγρικής επανάστασης του 1956, ο Λούκατς βρίσκεται στη Ρουμανία εξόριστος.

Το διάστημα 1955-1956 βρίσκει συγγραφικά τον Λούκατς στην ολοκλήρωση μιας σειράς δοκιμών με τίτλο «*Το νόημα του σύγχρονου ρεαλισμού*». Εκδόθηκαν το 1963. Επιπροσθέτως, η περίοδος εκείνη χαρακτηρίζεται και ως η εποχή της αποσταλινοποίησης. Είναι η στιγμή του 20^{ου} Συνεδρίου του κόμματος με γραμματέα πλέον τον Κρούτσεφ. Το 1957 με τη σχετική υποχώρηση της σταλινικής «βαρυχειμωνιάς», ο Λούκατς ξεκινά να τακτοποιεί τους παλιούς λογαριασμούς του με τη σταλινική περίοδό του.

1.5 Ξεκαθάρισμα με το παρελθόν και η κριτική στο σταλινισμό

Όπως έχει ήδη σημειωθεί, ο Λούκατς με το έργο του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», συμβάλλει στην οριοθέτηση του χώρου, όπου πρόκειται να ριζώσει φιλοσοφικά αυτό που η διεθνής βιβλιογραφία ορίζει ως «δυτικό μαρξισμό». Ως εκ τούτου, μπορούμε να υποστηρίξουμε, σε κάθε περίπτωση, ότι ο μαρξισμός του Λούκατς δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητος από όποιον ενδιαφέρεται να ασχοληθεί ιδιαίτερα με την πολιτική θεωρία και πράξη του μαρξισμού κατά τον 20^ο αιώνα. Προς ενδυνάμωση αυτού του επιχειρήματος, ας ληφθεί υπόψη ότι και για τον Παναγιώτη Κονδύλη η συμβολή των έργων του Λούκατς όχι μόνο στο μαρξισμό, αλλά γενικότερα στην πνευματική ζωή του 20^{ου} αιώνα, κρίνεται καθοριστική.⁴⁸

Σε κάθε περίπτωση, από το 1956 και μετά, ο Λούκατς αναμετράται με το σταλινικό παρελθόν του. Ωστόσο, για τον Λεβί, αυτή η τακτοποίηση χαρακτηρίζεται ως «ατελής» και «δεξιόστροφη»⁴⁹. Ήδη ο Λούκατς από την εισήγησή του το 1956 με

⁴⁸ Παναγιώτης Κονδύλης, «Η ερμηνεία του Χέγκελ από τον Λούκατς», *Νέα Εστία*, τεύχος 1736, (Ιούλιος-Αύγουστος) 2001, σ. 15-16.

⁴⁹ «Ατελή ως προς το ότι ο Λούκατς δεν θέλησε να αμφισβητήσει μερικά από τα θεμελιώδη στοιχεία της σταλινικής πολιτικής [...]. Ήταν «δεξιόστροφη» ως προς το ότι ο Λούκατς έτεινε να ορίζει το

θέμα: «*Η πάλη της προόδου και της αντίδρασης στη σημερινή κουλτούρα*», στην Πολιτική Ακαδημία του Ουγγρικού κόμματος των Εργαζομένων, παίρνει σαφή θέση για το σταλινισμό του. Διατείνεται πως οποιαδήποτε σφάλματα, που έγιναν στο παρελθόν, όλα τους μπορεί να κατανοηθούν σε συνάρτηση προς την πίστη στις αλήθειες της επανάστασης του 1917. «*[...] Αναρίθμητα σφάλματα στρατηγικής που έγιναν από το Κόμμα μας μπορούν να εντοπιστούν στο γεγονός ότι μείναμε τελείως προσκολλημένοι στις αλήθειες του 1917 και της επαναστατικής περιόδου που ακολούθησε το 1917 [...]*»⁵⁰.

Όπως υποστηρίζει, ωστόσο ο ίδιος ο Λούκατς, γράφοντας το 1962 στον Αλμπέρτο Καρόκι, η κριτική και η αυτοκριτική δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποσπώνται από το ιστορικό πλαίσιο της εξέλιξης του κομμουνιστικού κινήματος στο σύνολό του. Από αυτή την άποψη, επιμένει ο Λούκατς,

«όταν οι πολιτιστικοί μηχανισμοί των σοσιαλιστικών χωρών κατέχονται ακόμη και σήμερα σε μεγάλο βαθμό από τους δογματικούς οπαδούς του Στάλιν [...], όταν μεγάλα τμήματα της νέας γενιάς έχουν ανατραφεί με το πνεύμα του Στάλιν, [...] όταν πολλοί, δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στη μακροχρόνια φθορά των ικανοτήτων και του χαρακτήρα τους, για όλους αυτούς τους λόγους η μετάβαση σε μια επιστήμη και τέχνη, σε μια πραγματική ευνοϊκή πολιτιστική κατάσταση θα είναι μάλλον δύσκολη [...]»⁵¹.

Για τον Λούκατς, συνεπώς, όσο συνεχίζει να επικρατεί αυτή η κατάσταση, δηλαδή η παθητική και άκριτη αντιμετώπιση των κειμένων της μαρξικής και μαρξιστικής πολιτικής φιλοσοφίας χωρίς κριτική ανάγνωση των περιεχομένων τους, το ζήτημα της επανάστασης χάνει τον επίκαιρο χαρακτήρα του ⁵². Δε χωρεί αμφιβολία ότι, όπως υποστηρίζει και ο Τζαίυ, ο μαρξιστής Λούκατς δεν παύει να αναζητεί την

σταλινισμό ως μια κατά βάση «αριστερή» παρέκκλιση, ως έναν «σεκταριστικό υποκειμενισμό». Michel Lowy, *Ο Λούκατς και ο σταλινισμός*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009, σ. 28-29.

⁵⁰ Ο.π., σ. 29.

⁵¹ Γκέοργκ Λούκατς, *Μαρξισμός και σταλινισμός*, Εκδόσεις Γράμματα, Αθήνα 1978, σ. 162-163.

⁵² Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να κάνουμε μία διασαφήνιση. Όπως έχει προσέξει ο αναγνώστης στην εργασία υπάρχει η εναλλαγή των όρων: «μαρξικά» και «μαρξιστικά» όπου αναφέρονται σε συγκεκριμένες διατυπώσεις για την ανάγνωση των κειμένων του Μαρξ. Για την πληρέστερη κατανόηση των εκδοχών του μαρξισμού, και ακολουθώντας την τυπολογία της Αντωνοπούλου στα σημεία της σκέψης που χαρακτηρίζουν περισσότερο τη σκέψη του Μαρξ και των έργων των επιγόνων του, στην εργασία, ο όρος: «μαρξικά κείμενα χρησιμοποιείται προκειμένου να δηλωθεί αποκλειστικά το έργο και η σκέψη του Μαρξ». Ενώ ο όρος: «μαρξιστικά κείμενα χρησιμοποιείται για να δηλωθεί το θεωρητικό έργο που επικαλείται τον Μαρξ». Βλ. Μαρία Αντωνοπούλου «Η κρίση της μαρξιστικής θεωρίας. Ο παραδοσιακός μαρξισμός και οι απόπειρες υπέρβασής του», *Πολίτης*, 1984, σ. 67- 68.

επαναστατική/ κριτική δράση του υποκείμενο μέσα από το πρίσμα ολότητας και εντός του ιστορικού γίνεσθαι. «*Η ιστορία εδώ νοείται ως προϊόν ενός δημιουργού υποκειμένου*»⁵³. Η πολυσθένεια της σχέσης των εννοιών της ιστορικότητας, της πράξης, της ολότητας όπως και οι όροι: επιστήμη και τέχνη, όπως αυτοί οι τελευταίοι σημειώθηκαν στην επιστολή προς τον Καρόκι, θα πρέπει να αξιολογούνται πάντοτε ως προς τη συγγραφική τους αξία στο πλαίσιο της εκάστοτε ιστορικής περιόδου της χρήσης τους.

Χαρακτηριστική από αυτή την άποψη είναι και η ανάγνωση της λουκασιανής Αισθητικής (1963), που προτείνει ο Λιχτχάιμ. Αυτό που χαρακτηρίζει την τέχνη και την αισθητική, επισημαίνει ο Λιχτχάιμ είναι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να «είναι μέσα στον κόσμο» σε ένα ειδικά διαμορφωμένο στάδιο της ανθρώπινης ιστορίας. Στάδιο το οποίο δεν μπορεί παρά να είναι ξένο προς το τυπικό-πραγματοποιημένο ή και θρησκευτικό-ίδιο είναι μοντέλο δημιουργίας κοινωνικών σχέσεων⁵⁴.

Με αυτή την έμφαση στην ιστορικότητα της θεωρίας και της πράξης, ως επιστρέψουμε, λοιπόν, για να παραμείνουμε αυτή τη φορά, στο νεαρό μαρξιστή Λούκατς και στα δοκίμια του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*». Δεν το αγνοούμε και οφείλουμε, για λόγους πληρότητας στο συνοπτικό πάντως αυτό οδοιπορικό στη ζωή και στο έργο του Λούκατς, να το καταγράψουμε: τα γεγονότα του 1968 δημιούργησαν στον Ούγγρο διανοητή μια ελπίδα για ένα νέο «θαύμα». Και αυτό το «θαύμα» για τον Λούκατς σήμαινε, ότι η ανάπτυξη κοινωνικών ριζοσπαστικών κινημάτων μπορεί να αποτελέσει την αιχμή του δόρατος στον αγώνα εναντίον των δύο συστημάτων που θριάμβευσαν κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: το «*σταλινισμό και τον αμερικάνικο τρόπο ζωής*»⁵⁵.

Στις 4 Ιουνίου του 1971 ο Λούκατς πεθαίνει. Ενταφιάζεται στη Βουδαπέστη στις 11 Ιουνίου.

⁵³ Martin Jay, *Η έννοια της ολότητας στον Λούκατς και στον Αντόρνο*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 1992, σ. 19.

⁵⁴ George Lichtheim, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σ. 154-155.

⁵⁵ Michel Lowy, *Ο Λούκατς και ο σταλινισμός*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009, σ. 39.

ΜΕΡΟΣ 2^ο

*Ιστορία και ταξική συνείδηση. Οι θέσεις του Λούκατς για την πραγματοποιημένη
συνείδηση και το επαναστατικό υποκείμενο*

2.1 Πραγμοποίηση και επανάσταση στη σκέψη του Γκέοργκ Λούκατς

Ένα σημαντικό μέρος από το βιβλίο του Γκέοργκ Λούκατς *«Ιστορία και ταξική συνείδηση»* είναι αφιερωμένο στη μελέτη της πραγμοποίησης μέσα στον καπιταλισμό. Ως πραγμοποίηση με έναν πρώτο και σχηματικό ορισμό θα μπορούσε να οριστεί ο τρόπος με τον οποίο η συνείδηση συσκοτίζεται από την κυριαρχία της εμπορευματικής δομής¹.

Όπως θα φανεί και στη συνέχεια της εργασίας για τον Ούγγρο μαρξιστή, το φαινόμενο της πραγμοποίησης δημιουργείται κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές και οικονομικές διαδικασίες. Ο υψηλός βαθμός της εξειδίκευσης σε συνάρτηση με τον καταμερισμό της εργασίας, η ορθολογικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, τέλος ο τρόπος με τον οποίο οι παραπάνω κατηγορίες εννοικούν φιλικά στη μαρξική κατηγορία του φετιχιστικού χαρακτήρα του εμπορεύματος, κάνουν δυνατή τη χρήση του όρου από τον Λούκατς να εισέλθει κριτικά, και να διαγνώσει όπως και ο ίδιος γράφει *«τις συνθήκες πλήρους καπιταλιστικοποίησης της κοινωνίας»*².

Ο πιο βασικός στόχος του δοκιμίου *«Η πραγμοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου»* όπως υποστηρίζει και ο Λεβί, συνίσταται στη δημιουργία από την πλευρά του Λούκατς ενός μοντέλου γνώσης ικανού να *«αποκρυπτογραφήσει την πολλαπλότητα των κοινωνικών ιερογλυφικών»*³ της οικονομίας, της πολιτικής, της ιδεολογίας στην καπιταλιστική κοινωνία. Μια τέτοιου είδους κατεύθυνση *«αποκρυπτογράφησης»*, είμαστε σε θέση να διακρίνουμε και στο κείμενο του Σκομβούλη με τίτλο: *«Από την πραγμοποίηση στην αξιακή μορφή: Κριτική της οντολογίας και κοινωνικό φαντασιακό»*. Σύμφωνα με τον συγγραφέα το βασικό μέλημα του Λούκατς, που επιχειρείται με την ανάλυση του φαινομένου της πραγμοποίησης, συνίσταται στο ξεσκέπασμα των μηχανισμών, μέσω των οποίων οι

¹ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγμοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 9

² Ο.π., σ. 77.

³ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1995, σ. 78. Επίσης ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στις αναλύσεις που προβαίνει ο Καστοριάδης για την *«επικράτεια του μαθηματικού λογισμού στο σύγχρονο καπιταλισμό»* και τη σύνδεση που επιχειρεί με τη λουκατσιανή ανάλυση του φαινομένου της πραγμοποίησης. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η ορθολογικότητα του καπιταλισμού*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα χ.χ., σ. 26.

κοινωνικές σχέσεις δομούνται και συγχρόνως καθίστανται αλλότριες για τα υποκείμενα που τις δημιουργούν. Με αυτό τον τρόπο της δόμησης και του αποτελέσματος της αλλοτρίωσης, ο Σκομβούλης διακρίνει την αρχή της κυριαρχίας και του επεκτατισμού του κεφαλαίου σε όλες τις διαστάσεις του βίου του ανθρώπου στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία⁴. Ως εκ τούτου, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η έννοια της πραγματοποίησης αναλαμβάνει σε ένα θεωρητικό επίπεδο να αποκαλύψει μέσω της κρυπτότητας που αυτή επιφέρει στη συνείδηση των υποκειμένων τον τρόπο με τον οποίο η καπιταλιστική κοινωνική πραγματικότητα δομείται ολιστικά, όπως και το κάθε ιδιαίτερο και συγκεκριμένο μέρος της.

Η βασική γνωσιολογική φαρέτρα από την οποία ο Λούκατς παραλαμβάνει το υλικό της ανάλυσής του, είναι οι θέσεις του Μαρξ για το φετιχισμό του εμπορεύματος από τον πρώτο τόμο του «Κεφαλαίου». Το ερώτημα που εγείρεται βάσει της λουκατσιανής προβληματικής, είναι γιατί ο συγγραφέας εκκινεί από τη συγκεκριμένη ανάλυση και όχι από κάποια άλλη. Ας προσπαθήσουμε να απαντήσουμε για αρχή σε αυτό το ερώτημα μέσω της ανάλυσης του όρου φετίχ.

Όπως σημειώνει και ο Φαράκλας φετίχ «σημαίνει ξόανο. Είναι η απεικόνιση του θείου στην οποία αποδίδω μέρος των ιδιοτήτων του, όπως η εικονολατρία στην εικόνα. Φετιχισμός είναι κάθε φορά λοιπόν η απόδοση των ιδιοτήτων ενός πράγματος στην απεικόνισή του»⁵. Εκκινώντας με τον ορισμό του φετίχ όπως αυτός αποτυπώνεται από τον Φαράκλα και μεταφέροντάς τον στη μαρξική προβληματική, παρατηρούμε ότι ο φετιχισμός ως κοινωνική ιδιότητα έχει ιστορική μορφή και εντοπίζεται τόσο στη διαδικασία της παραγωγής όσο και στη διαδικασία της ανταλλαγής των εμπορευμάτων. Ας δούμε με προσοχή πως ο Μαρξ αναλύει την υποκατάσταση του άλλου με το εμπόρευμα. Πως μέσω αυτής της υποκατάστασης στον καπιταλισμό ανοίγεται η δυνατότητα δημιουργίας «κοινωνικών σχέσεων».

⁴ Μιχάλης Σκομβούλης, «Από την πραγματοποίηση στην αξιακή μορφή: Κριτική της οντολογίας και κοινωνικό φαντασιακό», *Θέσεις*, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1061&Itemid=29. Τελευταία ημέρα εισαγωγής στην ηλεκτρονική διεύθυνση: 28/07/2017.

⁵ Γιώργος Φαράκλας, «Κοινωνική θεωρία II Μαρξ και Βέμπερ», *Πάνδημος Παντειακές Δημοσιεύσεις*, <http://pandemospanteion.gr/index.php?lang=ellor=record&type=cid&q=isMemberof-cid:15,isMemberOfCollection-cid:9&page=1&pid=iid:4830>. Τελευταία ημέρα εισόδου στην ηλεκτρονική διεύθυνση: 09/06/2017.

«Το μυστηριώδες της εμπορευματικής μορφής συνίσταται λοιπόν στο ότι αντανακλάει στους ανθρώπους τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της δουλιάς τους σαν υλικά χαρακτηριστικά των προϊόντων της εργασίας, σαν φυσικές κοινωνικές ιδιότητες αυτών των πραγμάτων, και για αυτό η κοινωνική σχέση των παραγωγών με τη συνολική εργασία φαίνεται σε αυτούς σαν μια κοινωνική σχέση αντικειμένων που υπάρχει έξω από αυτούς. [...]. Με αυτό τον τρόπο οι κοινωνικές σχέσεις των ατομικών τους εργασιών φανερώνονται στους τελευταίους αυτό που είναι, δηλαδή όχι σαν άμεσα κοινωνικές σχέσεις των προσώπων στις δουλιές τους, μα αντίθετα σαν εμπράγματα σχέσεις των προσώπων και σαν κοινωνικές σχέσεις των πραγμάτων»⁶.

Υπό την παραπάνω μαρξική ανάλυση περί του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνικές σχέσεις στην καπιταλιστική κοινωνία εκπίπτουν σε σχέσεις μεταξύ πραγμάτων, ο Λούκατς συλλαμβάνει τη σάρωση του ανθρώπου από την αποξένωση. Η τάση προς ένα ακατάπαυστο πλουτίζει από την μεριά της αστικής τάξης συναρτηθεί με τον φετιχισμό των κοινωνικών σχέσεων, κάνει τον Λούκατς να παίρνει θέση για τις παραπάνω καταστάσεις από την πρώτη σελίδα στο έργο του. «[...] το πρόβλημα του εμπορεύματος δεν εμφανίζεται απλώς ως μεμονωμένο πρόβλημα, ούτε απλώς ως κεντρικό πρόβλημα της μεμονωμένης επιστήμης της οικονομίας, αλλά ως κεντρικό, δομικό πρόβλημα της καπιταλιστικής κοινωνίας σε όλες τις εκφράσεις της ζωής της. Γιατί μόνο σε αυτή την περίπτωση μπορεί στη δομή της εμπορευματικής σχέσης να ανευρεθεί το αρχέτυπο όλων των μορφών υποκειμενικότητας που τους αντιστοιχούν στην αστική κοινωνία»⁷.

Όπως υποστηρίζουν οι Χρύσης⁸ και Καβουλάκος⁹ πέραν της βασικής σύνδεσης του Λούκατς με τη μαρξική ανάλυση του φετιχισμού του εμπορεύματος, οι επιρροές των Ζίμελ και Βέμπερ δεν πρέπει να υποτιμούνται. Ο Λεβί σημειώνει τον έντονο επηρεασμό που δέχθηκε ο Λούκατς κατά τη διάρκεια της μαθητείας του στη Χαϊδελβέργη. Φτάνει να υποστηρίξει ότι ο παραπάνω επηρεασμός είναι αρκετά

⁶ Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ. 1, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008, σ. 85-86.

⁷ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 65-66.

⁸ Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική. Λόγος και αντίλογος στη μαρξική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ. 93.

⁹ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 22-28.

ευδιάκριτος στο συγκεκριμένο έργο και διαφαίνεται μεταξύ άλλων έντονα μέσα από την λουκασιανή αντιπαράθεση των όρων κουλτούρας και πολιτισμού¹⁰.

Για να καταστεί η εν λόγω αντιπαράθεση κατανοητή και να βρεθεί σε μια πλήρη στοίχιση με την ανάλυση της πραγματοποίησης, θα πρέπει να εντοπίσουμε την αντιπαράθεση μέσα από δύο αλληλεξαρτώμενα επίπεδα. Στη διαφορά του περιεχομένου τους, στον τρόπο με τον οποίο ο Λούκατς την εντάσσει στη μελέτη του. Οδηγός μας σε αυτό το εγχείρημα πρόκειται να αποτελέσει η κοινωνιολογία του Ελίας. Κατά τον Ελίας ο όρος πολιτισμός στη γερμανική γλώσσα σημαίνει «κάτι που, αν και είναι απολύτως χρήσιμο, αντιπροσωπεύει ωστόσο μίαν αξία δευτερεύουσα, στο μέτρο που περικλείει την εξωτερική πλευρά του ανθρώπου, την επιφάνεια μόνον της ύπαρξης. Η λέξη μέσω της οποίας αυτοπροσδιορίζεται κανείς στα γερμανικά, μέσω της οποίας εκφράζει την υπερηφάνεια για τις επιτεύξεις του και για το βαθύτερο Είναι του, είναι η λέξη κουλτούρα»¹¹.

Συνεπώς η κριτική που ασκεί ο Λούκατς στο σύνολο του αστικού πολιτισμού εκ πρώτης δείχνει να είναι μια κριτική σε αυτό που φαίνεται, μια κριτική προς το «έξω» και στις αναπαραστάσεις που στοιχειοθετούνται. Αυτό σημαίνει ότι ο συγγραφέας έρχεται σε μια μετωπική σύγκρουση με το ορατό του βιομηχανικού συστήματος. Σε ένα δεύτερο και εξίσου ουσιαστικό επίπεδο αναδεικνύεται μέσω της κριτικής του ο τρόπος με τον οποίο το «έξω» του βιομηχανικού συστήματος υφαρπάζει την εσωτερικότητα του ατόμου. Αποτέλεσμα αυτής της υφαρπαγής είναι ότι το βαθύτερο Είναι του ατόμου εξισώνεται με τις κανονικότητες ενός βιομηχανικού πολιτισμού, πολιτισμού που διαμορφώνει σε τελική ανάλυση τόσο τα ψυχολογικά όσο και τα κοινωνικά στοιχεία του ανθρώπου στους αναγκαίους ορισμούς μιας και μόνο αντικειμενικής δυνατότητας του υπάρχειν¹².

¹⁰ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1995, σ. 33-34.

¹¹ Νόρμπερτ Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, τ. Α, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ. 72.

¹² Για τη συγκρότηση «ενός και μοναδικού είναι» και των κοινωνικών χαρακτηριστικών που το καθορίζουν, ο Λούκατς υπογραμμίζει τον τρόπο και το σημείο αφετηρίας μέσω των οποίων συλλαμβάνεται και δομείται αυτό το γεγονός: «Σε αυτό το σημείο αποκαλύπτεται με πλήρη σαφήνεια η στενή σχέση ανάμεσα σε μια ορισμένη επιστημονική μεθοδολογία- που ξεπηδάει από το κοινωνικό είναι μιας τάξης, από την αναγκαιότητα και την ανάγκη να κυριαρχήσει την αναγκαιότητα με τη σκέψη- και το ίδιο το ταξικό είναι». Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 175.

Δοθέντων των παραπάνω η κριτική στον πολιτισμό ισοδυναμεί με κριτική στο βιομηχανικό σύστημα. Και η «ψυχή» του συστήματος δεν είναι παρά τα ίδια τα υποκείμενα που παράγουν και αναπαράγουν τον ίδιο τον καπιταλισμό. Με αυτό τον τρόπο ο συγγραφέας επιτυγχάνει αφενός να απομακρυνθεί από όποιες ψυχολογικές διακηρύξεις του φαινομένου, αφετέρου να στραφεί στο μείζον θέμα της μαρξικής ανάλυσης, στον τρόπο με τον οποίο το βιομηχανικό και καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής διαμορφώνει κοινωνικά υποκείμενα και ταξική συνείδηση. Για τον Λούκατς η ηγεμονία της επιχειρηματικότητας και του κέρδους, η υποταγή του ανθρώπου στις αξίες χρήσεις αλλά και η ψυχρή- τυπική συμπεριφορά που αναπτύσσεται μεταξύ των υποκειμένων καθ' όλη τη διάρκεια της παραγωγής, εξαλείφει ό,τι ποιοτικό ο άνθρωπος μπορεί να έχει. Η μετατροπή της ποιότητας του ανθρώπου σε ποσότητα ικανή να μετρηθεί και να υπολογιστεί στη στατιστική του κέρδους και της ζημίας συνιστά για το σύνολο του αστικού πολιτισμού, την ύψιστη τραγωδία της μοντέρνας ιστορίας του¹³.

Όπως υποστηρίζει και ο Καβουλάκος, με την παραπάνω κριτική του Λούκατς σε ένα σύστημα που κομματιάζει την κοινωνία και την ωθεί στην αποξένωση, ο συγγραφέας, όχι μόνο επιτυγχάνει να εισέλθει σε αυτή τη «σταθερά» που συγκροτεί τον αστικό πολιτισμό, αλλά και να πάρει μια σαφή θέση περί της υπέρβασής του. Με άλλα λόγια αυτό σημαίνει ότι: η αποπραγμοποίηση του πολιτισμού προϋποθέτει την εις βάθος γνώση του φαινομένου της πραγματοποίησης και των μηχανισμών της κυριαρχίας του κεφαλαίου¹⁴.

Αντλώντας στοιχεία από τη θεωρία του Ζίμελ περί της ανθρώπινης επιθυμίας για την απόκτηση ενός αγαθού με βασικό μέσο το χρήμα, ο Λούκατς αναδεικνύει το ρόλο που παίζει η εγχρήματη οικονομία στην προσωπικότητα του ανθρώπου. Για τον Ζίμελ το χρήμα διαμεσολαβεί στη συνείδηση με στόχο να εκφράσει ποσοτικά αυτό που ο άνθρωπος χρειάζεται. Με αυτό τον τρόπο το αντικείμενο αναπαριστάται ως αξία ποσοτικά μετρήσιμη σύμφωνη με την αξία του χρήματος. Έτσι το αντικείμενο υπάρχει για την ανθρώπινη επιθυμία μόνο και εφόσον έχει

¹³ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1995, σ. 81-82.

¹⁴ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 26.

ποσοτικοποιηθεί. Από αυτή τη διαδικασία είναι «φυσικό» ο άνθρωπος να επιθυμεί κάτι από τη στιγμή που το έχει υποβάλλει σε εξονυχιστικό οικονομικό υπολογισμό. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι ο άνθρωπος να αποχωρίζεται μέρη του εαυτού του και να εισέρχεται σε μια τυπικότητα και στη λογική της πραγμάτωσης σκοπών με μαθηματικό τρόπο¹⁵.

Αυτός ο τρόπος ζωής, όπως συμβαίνει στη μεγαλούπολη και παίρνει μορφή με άκρως επιθετικό περιεχόμενο για τον άνθρωπο, περιγράφεται από τον Ζίμελ ως εξής: «*Το νεωτερικό πνεύμα γίνεται ολοένα και πιο υπολογιστικό. Η υπολογιστική ακρίβεια του πρακτικού βίου που έχει γεννηθεί από την οικονομία του χρήματος ανταποκρίνεται στο ιδεώδες της φυσικής επιστήμης, που είναι να μετατρέψει τον κόσμο σε αριθμητικό πρόβλημα, να παγιώσει κάθε τμήμα του κόσμου με μαθηματικούς τρόπους*»¹⁶.

Με τη διαμεσολάβηση της εγχρήματης οικονομίας και του συγκεκριμένου στυλ ζωής που αυτή δημιουργεί, φτάνουμε στην τρίτη θεωρητική βάση του Λούκατς για την ανάλυσή του στο φαινόμενο της πραγματοποίησης. Θεωρητικός σύμμαχος σε αυτή τη συνέχεια είναι ο Βέμπερ. Συγκεκριμένα η θεωρία του για την αρχή του ορθολογικού υπολογισμού. Ο Βέμπερ μέσω της συγκεκριμένης θεωρίας υποστηρίζει πως η αρχή του ορθολογικού υπολογισμού ομολογεί για την αστική κοινωνία τη μόνη παραδεκτή πράξη, «*το πράττειν ως προς το σκοπό*». Από το βλέμμα της γραφειοκρατίας τίποτα δεν μπορεί να ξεφύγει. Ο Λούκατς στο δοκίμιό του για την πραγματοποίηση υποστηρίζει με ξεκάθαρο τρόπο αυτή τη θέση και μάλιστα καταφεύγει στο να δώσει και δύο παραδείγματα: στα πεδία της δικαιοσύνης¹⁷ και της δημοσιογραφίας¹⁸.

Για τον Βέμπερ η ραχοκοκαλιά της αστικής πολιτικής οικονομίας είναι ένα πράττειν που προσανατολίζεται με βάση τον υπολογισμό του μέγιστου οφέλους και με τη λιγότερη κατανάλωση ενέργειας. Ως εκ τούτου, στον Βέμπερ «*Ορθολογικά ως προς το*

¹⁵ Ο.π., σ.22-23. Σε αυτό το σημείο, χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις του Simmel: «*Για τη νεωτερική ύπαρξη η σημασία που έχει το χρήμα ως το μεγαλύτερο και τελειότερο παράδειγμα ψυχολογικής εξύψωσης των μέσων σε σκοπούς φανερώνεται πλήρως όταν φωτιστεί καλύτερα η σχέση μεταξύ μέσου και τελικού σκοπού*». Georg Simmel, *Περιπλανήσεις στη νεωτερικότητα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σ. 214.

¹⁶ Georg Simmel, *Πόλη και ψυχή*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009, σ. 25.

¹⁷ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 90-91.

¹⁸ Ο.π., 99-100.

σκοπό πράττει κάποιος μέσω προσδοκίας της συμπεριφοράς των αντικειμένων του εξωτερικού κόσμου και άλλων ανθρώπων, και μέσω χρήσης αυτών των προσδοκιών ως 'όρων' ή ως 'μέσων' για ορθολογικούς ως αποτέλεσμα επιδιωκόμενους ιδίους σκοπούς»¹⁹.

Όπως επισημαίνει και ο Καβουλάκος η σύνθεση των θεωριών της ζιμελιανής ανάγνωσης περί του στυλ ζωής, σε συνδυασμό με τη βεμπεριανή αρχή της ορθολογικοποίησης, δίνει το «χώρο» στον Λούκατς να «συγκεκριμενοποιήσει περισσότερο την ερμηνεία του μαρξικού φετιχισμού του εμπορεύματος»²⁰. Με τη σφραγίδα της πραγματοποίησης στη συνείδηση του ανθρώπου όλα φαίνονται να είναι ίδια. Το ξεγύμνωμα της ποιότητας και η εμφάνιση του ανθρώπου σε πράγμα που μπορεί να κατέχει και να κατέχεται, προβάλλει το καθολικό γεγονός της υποταγής των κοινωνικών δυνατοτήτων σε αυτή τη μορφή της αντικειμενικότητας²¹.

Πιστός στη μαρξική διαλεκτική θεώρηση της ιστορίας, ο Λούκατς αναγνωρίζει και τον ιδιαίτερο ιστορικό χαρακτήρα του φαινομένου της πραγματοποίησης. Με αυτή την ιστορική ανάγνωση ο Λούκατς αφενός αναγνωρίζει την κυριαρχία της ιδεολογίας του φαινομένου στο σύνολο της αστικής κοινωνίας, αφετέρου μέσω της ίδιας της διαλεκτικής, η επανάσταση και η επικράτηση του προλεταριάτου, καθίσταται η 'μοίρα' του κόσμου προς την απελευθέρωση- άρα και το τέλος της εποχής του φαινομένου της πραγματοποίησης. Αυτός ο προσανατολισμός της σκέψης του Λούκατς προς την άρση/τέλος του φαινομένου της πραγματοποίησης, βρίσκεται στην ίδια τη διαλεκτική μέθοδο, μέθοδο που μεταβολίζει τη στατικότητα και την ακαμψία σε ροή και σε ανώτερες μορφές δημιουργίας. Φορέας αυτής της νέας μορφής συνείδησης και των διαδικασιών που προκύπτουν είναι το προλεταριάτο. Άξιο προσοχής σε αυτό το σημείο είναι να παρακολουθήσουμε τις θέσεις του ίδιου του φιλοσόφου:

«Καθώς η συνείδηση του προλεταριάτου εμφανίζεται ως εμμενής συνέπεια της διαλεκτικής της ιστορίας, εμφανίζεται και η ίδια ως διαλεκτική. Αυτό σημαίνει αφενός ότι αυτή η συνείδηση δεν είναι τίποτε άλλο από διατύπωση του ιστορικά αναγκαίου. Το προλεταριάτο «δεν έχει να πραγματώσει ιδεώδη». Μετατρεπόμενη σε πράξη, η συνείδηση

¹⁹ Max Weber, *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 1, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2005, σ. 25.

²⁰ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 29.

²¹ Ο.π., σ.100-101.

του προλεταριάτου μπορεί μόνο να φέρει στη ζωή ό,τι προωθεί προς απόφαση η διαλεκτική της ιστορίας, ποτέ όμως να τεθεί [πρακτικά] υπέρ των της πορείας της ιστορίας και να της επιβάλει απλές επιθυμίες ή γνώσεις»²².

Για τους συγγραφείς του «Κομμουνιστικού μανιφέστου», η ιστορία γράφεται για όλες τις καταπιεσμένες τάξεις, ως αγώνας υπέρβασης της αμεσότητας της κατάστασής τους²³. Αυτή η θέση όπως είναι φυσικό δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητη από τη θεωρία του Λούκατς για τη θέση του προλεταριάτου μέσα στην ιστορία. Το προλεταριάτο είναι η τάξη που ιστορικά στον αστικό καπιταλισμό είναι ικανή να αλλάξει τον ρου της ιστορίας. Το ζήτημα της επιτυχίας ή της αποτυχίας του έγκειται στο βαθμό ανάπτυξης της ταξικής συνείδησης που έχει αποκτήσει. Όμως, για να πετύχει αυτό που ιστορικά καλείται να επιτελέσει, πρωτίστως, θα πρέπει να αρνηθεί ό,τι πραγματικά την καλουπώνει ως τάξη στην αμεσότητα και την καθιστά αντικείμενο εκμετάλλευσης στην παραγωγική διαδικασία.

Για τον Λούκατς η υπέρβαση δεν μπορεί να σαρκωθεί στη συνείδηση του προλεταριάτου, εάν το ίδιο το προλεταριάτο δεν έχει τη γνώση της αντικειμενικοποίησής του μέσα στην ίδια την παραγωγική διαδικασία. Και αυτή την τοποθέτηση ο Ούγγρος μαρξιστής σπεύδει να την υποστηρίξει συναρτήσει με το κυρίαρχο παραγωγικό μοντέλο εργασίας τύπου Τέιλορ όπως αυτό μεσουρανούσε τη δεκαετία του 1920²⁴. Ας παρακολουθήσουμε στο σημείο αυτό τις θέσεις του μαρξιστή Λούκατς για το εν λόγω γραφειοκρατικό και επιστημονικό μοντέλο

²² Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 262.

²³ Χαρακτηριστικά οι Μαρξ και Ένγκελς γράφουν «*Η ιστορία κάθε μέχρι σήμερα κοινωνίας είναι η ιστορία ταξικών αγώνων. Ο ελεύθερος και ο δούλος, ο πατρίκιος και ο πληβείος. Ο βαρόνος και ο δουλοπάροικος, ο συντεχνιακός αστός και ο μαθητευόμενος, κοντολογίς ο καπιταλιστής και ο καταπιεζόμενος, βρίσκονται σε διαρκή αντίθεση μεταξύ τους, διεξήγαν έναν ακατάπαυστο αγώνα, πότε κρυφό και πότε ανοιχτό, έναν αγώνα που έληγε κάθε φορά με μια επαναστατική αναδιαμόρφωση της συνολικής κοινωνίας ή με την κοινή κατάρρευση των αγωνιζόμενων τάξεων*» Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008, σ. 25.

²⁴ Το συγκεκριμένο παραγωγικό μοντέλο εργασίας το οποίο στην κοινωνιολογία είναι γνωστό με τον όρο: «*πρόγραμμα επιστημονικής διαχείρισης του εργατικού δυναμικού*», επινοήθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με αρχές του 20^{ου} από τον Αμερικανό Φρέντερικ Ουίνσλοου Τέιλορ. Για μια συνοπτική αλλά εξαιρετική παρουσίαση του έργου του Τέιλορ, ο αναγνώστης μπορεί να συμβουλευθεί το έργο της Μελίνας Σεραφετινίδου, *Το φαινόμενο της γραφειοκρατίας*, τ. II, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2012, σ. 171-176.

εργασίας: «Αυτή η ορθολογική μηχανοποίηση έχει καταφέρει να εισχωρήσει μέχρι το βάθος της ψυχής του εργάτη. Ακόμα και οι ψυχολογικές του ιδιότητες διαχωρίζονται από τη συνολική προσωπικότητα, [...], ο εργάτης έχει αξία μόνο όταν είναι δυνατή η ένταξή του σε ορθολογικά εξειδικευμένα συστήματα, όπου θα μπορούν να αναχθούν σε υπολογιστικούς όρους»²⁵.

Αυτό που έχει σημασία για τον Λούκατς μέσα από το συγκεκριμένο ιστορικό παράδειγμα εργασίας, είναι να καταδειχθεί η απόσταση των ποιοτήτων με την οποία η αστική και η εργατική τάξη συλλαμβάνουν τον κόσμο. Και αυτή η σύλληψη δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από τη σχέση εξάρτησης που δημιουργεί το ίδιο το κεφάλαιο κατά την παραγωγική διαδικασία. Καθώς «ο προορισμός μιας τάξης σημαίνει ότι είναι δυνατό, ξεκινώντας από τα ταξικά της συμφέροντα, από την ταξική της συνείδηση, να οργανωθεί το όλο της κοινωνίας σύμφωνα με αυτά τα συμφέροντα»²⁶.

Και αυτά τα συμφέροντα ως «μορφές αντικειμενικότητας» συλλαμβάνονται μονάχα από τα ταξικά υποκείμενα και τη σχέση τους με την κοινωνία ως όλο²⁷. Με βάση την τελευταία θέση τίθεται ένα ερώτημα: με ποιον τρόπο συλλαμβάνει η κάθε τάξη την κοινωνία ως ολότητα; Και η απάντηση από τον Λούκατς χωρίς περιστροφές παραπέμπει στο ρόλο της πραγματοποιημένης συνείδησης. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*» «από την πραγματοποιημένη δομή της συνείδησης προέκυψε η μοντέρνα κριτική φιλοσοφία»²⁸.

Ειδικότερα, σύμφωνα πάντα με τον Λούκατς, από τη στιγμή που στη συνείδηση της αστικής τάξης έχει μορφοποιηθεί η αξίωση της μαθηματικοποίησης του κόσμου, είναι βέβαιο, ότι και ο εξωτερικός κόσμος προσλαμβάνεται ως ένας κόσμος εχθρικός που θα πρέπει να κυριαρχηθεί και να υποταχθεί στη διάνοια. Από την άλλη πλευρά, το πιο καθαρό παράδειγμα της αντικειμενοποίησης του κόσμου- άρα και του υποκειμένου που τίθεται εντός του, δίνεται από τον Λούκατς στη σχέση εργάτη και μηχανής. Ο κατακερματισμός του υποκειμένου σε κινήσεις ρουτίνας και έντονης παρατήρησης από τους επιστάτες, ρυθμίζει με τον ασφαλέστερο για τον

²⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 75.

²⁶ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 113.

²⁷ Ο.π., σ. 110.

²⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 121.

καπιταλιστικό τρόπο τη σύνθεση ολόκληρου του προϊόντος, αλλά και του ίδιου του συστήματος. Με τη διαρκή επιτήρηση, τη χρονομέτρηση των κινήσεων εργασίας και την επανάληψη το προϊόν γίνεται ξένο για τη γνώση του δημιουργού του. Το μόνο που χρειάζεται να κάνει ο εργάτης με την είσοδό του στο εργοστάσιο είναι να προσαρμοστεί σε *«ένα μηχανικό σύστημα, το οποίο βρίσκει ήδη έτοιμο να λειτουργεί εντελώς ανεξάρτητα από αυτόν, και στους νόμους του οποίου θα πρέπει να υποταχθεί πειθήνια»*²⁹.

Καθίσταται σαφές ότι ο Λούκατς, με αφετηρία τη μαρξική θεωρία, ανιχνεύει τη ρίζα του φαινομένου της πραγματοποίησης σε δύο πεδία :

1. Στον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος διαμεσολαβεί μέσω της εργασίας του στη φύση και μετασχηματίζει τόσο την ίδια όσο και τον εαυτό του.
2. Στον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές σχέσεις στην αστική κοινωνία, έχοντας χάσει τον ποιοτικό τους χαρακτήρα, μετατρέπονται σε ποσότητες ικανές να υπολογιστούν και να σταθμιστούν με ακρίβεια.

Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η διαμόρφωση της πραγματοποιημένης συνείδησης *«επιτυγχάνεται μέσα από δύο λειτουργίες, μέσα από την ακύρωση του ιστορικού χρόνου και την απόκρυψή του»*³⁰. Ωστόσο, οι πρακτικές και οι μορφές της πραγματοποίησης δεν είναι αρραγείς. Αποτελούν το σημείο εκκίνησης για την εργατική τάξη, προκειμένου αυτή να σηκώσει το πέπλο της πραγματοποιημένης συνθήκης του βίου της. Το άλμα προς την άρνηση του *‘ίδιου είναι’* που μόνο η εργατική τάξη είναι ικανή να κάνει, καθιστά την τάξη του προλεταριάτου προνομιακή στο πεδίο της ταξικής πάλης. Και αυτή η ανωτερότητα για τον Λούκατς ασκείται στο γεγονός ότι το προλεταριάτο είναι σε θέση να παρατηρήσει την κοινωνία από το κέντρο ως ένα συνεχές όλο, *«και για αυτό είναι σε θέση να δράσει συγκεντρωτικά, μεταβάλλοντας την πραγματικότητα»*³¹.

Ο Γκολντμάν στη μελέτη του για τον Λούκατς που φέρει τον τίτλο *«Εισαγωγή στα πρώτα γραφτά του Γκέοργκ Λούκατς»*, εισάγει τον όρο *«σημαντική δυναμική δομή»*.

²⁹ Ο.π., σ. 78.

³⁰ Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική. Λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ.93.

³¹ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 133.

Για τον συγγραφέα η αξία της συγκεκριμένης έννοιας είναι ιδιαιτέρως σημαντική για την κατανόηση όχι μόνο του φαινομένου της πραγματοποίησης, αλλά και του συνολικού έργου του Λούκατς. Για τον Γκολντμάν καθώς αυτή η έννοια υπάρχει στον πυρήνα της λουκατσιανής σκέψης και ως εκ τούτου βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το ζήτημα της επανάστασης του προλεταριάτου όπως εμφανίζεται στις αναλύσεις του φιλοσόφου, θα πρέπει να ερμηνεύεται θεωρητικά *«μέσα από δύο αλληλοσυμπληρωμένες πλευρές: αποδόμηση μιας παλιάς δομής και δόμηση μιας ενσυστάσει δομής»*³².

Φέρνοντας τον παραπάνω όρο στο κέντρο της εργασίας μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το φαινόμενο της πραγματοποίησης αποτελεί μια *«σημαντική δυναμική δομή»*; Νομίζω πως η απάντηση είναι ναι. Αυτό το ναι δεν προκύπτει αυθαίρετα. Το σημείο εκκίνησης εντοπίζεται στο σαφή διαχωρισμό που κάνει ο συγγραφέας μεταξύ φεουδαρχίας και καπιταλισμού, συγκεκριμένα στον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος συλλαμβάνει την αισθητότητά του μέσα στην πραγματικότητα της κάθε ιστορικής κοινωνίας. Σημειώνονται τα παρακάτω από τον Λούκατς:

*«Ο άνθρωπος της φεουδαρχικής κοινωνίας δεν μπόρεσε να αποκτήσει συνείδηση του εαυτού του σαν κοινωνικού είναι, εφόσον οι ίδιες οι κοινωνικές σχέσεις του είχαν από πολλές απόψεις φυσικό χαρακτήρα. [...]. Η αστική κοινωνία εκπληρώνει αυτή τη διαδικασία κοινωνικοποίησης της κοινωνίας. Ο καπιταλισμός ανατρέπει τόσο τα χωρο- χρονικά φράγματα ανάμεσα σε χώρες και επικράτειες, [...]. Στον κόσμο του, της τυπικής ισότητας όλων των ανθρώπων, εξαφανίζονται όλο και περισσότερο εκείνες οι οικονομικές σχέσεις που ρύθμιζαν άμεσα την οργανική ανταλλαγή ανθρώπου φύσης. [...]. Ο άνθρωπος γίνεται- στην πραγματική σημασία της λέξης- κοινωνικό είναι. Η κοινωνία η ίδια. Η πραγματικότητα του ανθρώπου»*³³.

Για τον Λούκατς ο τρόπος με τον οποίο η αστική τάξη *«κοινωνικοποιεί την κοινωνία»* εν συνόλω, δηλαδή το γεγονός ότι η πραγματικότητα υπάρχει αντικειμενικά και δημιουργεί συνείδηση του κοινωνικού είναι, *«είναι στην αμεσότητά*

³² Γκέοργκ Λούκατς, *Η θεωρία του μυθιστορήματος*, Εκδόσεις Επιχειρήματα 6- ΑΚΜΩΝ, Αθήνα χ.χ., σ. 164.

³³ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 76.

της 'ίδια' για το προλεταριάτο και για την αστική τάξη»³⁴. Και για τον Λούκατς μέσα από το «ίδιο» σημειώνεται και η θεμελιώδης δομική διαφορά της οντολογικής παρουσίας των τάξεων στο κοινωνικό είναι. Γράφει: «*Η κατέχουσα τάξη και η τάξη του προλεταριάτου αντιπροσωπεύουν την ίδια ανθρώπινη αποξένωση. Αλλά η πρώτη νιώθει καλά και επιβεβαιωμένη σε αυτή την αποξένωση [...], η δεύτερη νιώθει σε αυτή την αδυναμία της και την πραγματικότητα μιας απάνθρωπης ύπαρξης*»³⁵.

Για τον αστό, του οποίου η ζωή κυμαίνεται στις εξισώσεις Χρήμα- Εμπόρευμα- Χρήμα αλλά και Εμπόρευμα- Χρήμα- Εμπόρευμα, παρατηρήσαμε ότι η τυπική ορθολογικότητα αποτελεί, όχι μόνο τρόπο σκέψης, αλλά τρόπο ζωής. Ο κόσμος στα μάτια του, είναι ένας κόσμος άκαμπτων αντικειμένων που προσλαμβάνονται στην αμεσότητά τους. Οι σχέσεις αλληλεξάρτησης που μπορεί να προκύψουν αναγκαστικά πρέπει να δομούνται στο όφελος και στην παντοδυναμία των πραγμάτων και στις συνεχείς ανταλλακτικές τους ιδιότητες.

Με την ιστορική εμφάνιση του προλεταριάτου και του τρόπου με τον οποίο η τάξη αυτή αντιλαμβάνεται τη θέση της στην παραγωγική διαδικασία (αντικείμενο εκμετάλλευσης), η υπέρβαση τόσο των αντινομιών της αστικής σκέψης όσο και της αστικής κοινωνίας είναι ζήτημα χρόνου. Για τον Λούκατς το προλεταριάτο είναι η εκπλήρωση της γνώσης για τον εαυτό του ως υποκείμενο και αντικείμενο, η τάξη που εμφανίζεται στην ιστορία ως «όργανον» σύνθεσης της πολλαπλότητας. Για την άλλη θέση που θα προσδώσει το προλεταριάτο στην κοινωνία και στην ιστορία, ο Τζαίυ τοποθετείται ως εξής: «*Διότι από τη στιγμή που έγινε δεκτό ότι ο ιστορικός κόσμος είναι η αντικειμενοποίηση ενός ιστορικού υποκειμένου, δεν ήταν πλέον δυνατόν να συνεχίσει να αντιπαρατάσσεται σε αυτό το υποκείμενο ως ένα «άλλο», ως μια «δευτέρα φύσις», που μπορούμε απλώς και μόνο να παρατηρούμε παθητικά*»³⁶.

Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του Τζαίυ μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το προλεταριάτο είναι ο φορέας, ο γεννήτορας νέων αξιών που θα μετασχηματίσουν την κοινωνία στην ολότητά της. Το νέο περιεχόμενο των σχέσεων ανθρώπου με

³⁴ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 207.

³⁵ Ο.π., σ. 206.

³⁶ Martin Jay, *Η έννοια της ολότητας στον Λούκατς και στον Αντόρνο*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 1992, σ. 18.

άνθρωπο όπως θα εκφράζεται μέσα από τη νέα διαδικασία επανιστορικοποίησης της κοινωνίας δεν πρόκειται να είναι αναλλοίωτες καθώς θα υπερέχουν του υποκειμενικού³⁷.

Στο σημείο αυτό μένει να εξακριβωθεί με ποιον τρόπο το προλεταριάτο ως «υποκείμενο- δημιουργός» της ιστορίας συγκροτείται στον συσχετισμό των δυνάμεων με απώτερο στόχο το άλμα προς τον κομμουνισμό και την αταξική κοινωνία. Από αυτή την άποψη, ζητούμενες είναι οι θέσεις του Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο, το υποκείμενο που είναι ικανό να συνθέσει τη θεωρία με την πράξη μέσα και διαμέσου της πάλης των τάξεων. Μένει να δούμε στη συνέχεια της εργασίας πως διαμορφώνονται αυτές οι θέσεις.

2.2 Επαναστατική ταξική συνείδηση, αυθόρμητο και η ενεργός διαμεσολάβηση του πολιτικού κόμματος

Σύμφωνα με την προηγούμενη ενότητα της εργασίας, παρατηρήσαμε ότι ο αστός ως υποκείμενο γνώσης χαρακτηρίζεται από την πρόσληψη των κοινωνικών σχέσεων σαν πραγμάτων. Το φετίχ του για την παντοδυναμία του ορθολογισμού και της τεχνολογίας σημειώνεται με την υπαγωγή του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος σε αριθμητικά δεδομένα, τα οποία επενεργούν εκτατικά σε όλες τις μορφές του κοινωνικού είναι και τις ομογενοποιεί.³⁸

Μέσα στη συνείδηση του αστού η έννοια της ολότητας συλλαμβάνεται στατικά και ερμηνεύεται ως διαδικασία που συνεχώς ενσωματώνεται σε ένα σύστημα νόμων,

³⁷ Ο.π., σ. 28. Στον Τζαίυ το υποκείμενο της «δημιουργικής πράξης» συνιστά την εκδήλωση της αυθεντικότητάς του στην ολοποιητική σύνδεσή του με το περιεχόμενο του αντικειμένου. Η έννοια αυτής της έκφρασης για το συγγραφέα δίνεται μέσα από τη χρήση του όρου «εκφραστική ολότητα». Γράφει «Η έννοια αυτή στηρίζεται στην υπόθεση ότι ένας δημιουργός ολοτήτων (totalizer), ένα γενετικό υποκείμενο, δημιουργεί την ολότητα της αντικειμενοποίησης του εγώ».

³⁸ «Δεν είναι καθόλου τυχαίο το ότι ήδη στην αρχή της μοντέρνας φιλοσοφικής εξέλιξης αναδύεται η καθολική μαθηματική επιστήμη ως γνωστικό ιδεώδες: ως προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα ορθολογικό σύστημα σχέσεων το οποίο περιλαμβάνει όλες τις τυπικές δυνατότητες, όλες τις αναλογίες και σχέσεις της εξορθολογισμένης ύπαρξης, με τη βοήθεια των οποίων όλα τα φαινόμενα μπορούν- ανεξάρτητα από την πραγματική- υλική τους διαφοροποίηση- να γίνουν αντικείμενο ενός ακριβούς υπολογισμού». Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 160-161.

σε πιθανότητες που μπορούν εκ των προτέρων να καθοριστούν. Υπό αυτές τις «ποιότητες» της ύπαρξής του, μιας ύπαρξης απορροφημένης στο κυνήγι του κέρδους, οι κρίσεις που σχηματίζει για την κοινωνία, είναι κρίσεις «ψυχρές». Δηλαδή κρίσεις που έχουν καθαρά θεωρησιακό περιεχόμενο. Η «*αρχή της συντήρησης*»³⁹ της κοινωνίας μέσω της «φυσικότητας» των «αιώνιων» και «μεγάλων» νόμων της οικονομίας, αποτελεί για την αστική τάξη το «*ιδιαιτερό*» και «*μοναδικό*» περιβάλλον στο οποίο ο άνθρωπος μπορεί να αναπτυχθεί «κανονικά» και να κοινωνικοποιηθεί με «θετικό» τρόπο. Για την αστική διάνοια οι όροι «*ιδιαιτερό*» και «*μοναδικό*» σε συνδυασμό με τις θετικές γνώσεις της φιλοσοφίας και της επιστήμης της, σηματοδοτούν την ιδεολογική «αλήθεια» της για την εξήγηση του κόσμου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η αστική τάξη κατανοεί τη δική της ιδιαιτερότητα- μοναδικότητα ως διαφορά προς τον προηγούμενο κοινωνικό σχηματισμό (φεουδαρχία) και τις τάξεις του.

Η ιστορική απομάκρυνση μιας κοινωνίας από την προηγούμενή της αυτομάτως προβάλλει και το διαφορετικό πλέγμα των κοινωνικών σχέσεών τους. Για τον μαρξισμό αυτή η διαπίστωση είναι ιδιαιτέρως σημαντική, αλλά όχι με τον τρόπο που η αστική πολιτική οικονομία έχει την τάση να την ερμηνεύει. Ο Μαρξ στο έργο του «*Κριτική της πολιτικής οικονομίας*», δηλώνει με σαφήνεια ότι οι κοινωνικές σχέσεις διαμορφώνουν διαφορετικά περιεχόμενα υπό διαφορετικές συνθήκες όταν αυτές [οι σχέσεις] βρίσκονται κάτω από την επίδραση των διαφορετικών ιστορικών σχέσεων παραγωγής. Διαβάζουμε στον πρόλογο του σχετικού έργου του.

«Στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι εισέρχονται σε σχέσεις καθορισμένες, αναγκαίες ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σε σχέσεις παραγωγής, οι οποίες αντιστοιχούν σε μια καθορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των παραγωγικών τους δυνάμεων. Η ολότητα αυτών των σχέσεων παραγωγής αποτελεί την οικονομική δομή της κοινωνίας, την πραγματική βάση πάνω στην οποία υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα και στην οποία αντιστοιχούν συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την κοινωνική, πολιτική και

³⁹ Ο.π., σ. 257.

πνευματική διαδικασία της ζωής. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το είναι τους, αλλά, αντίστροφα, το κοινωνικό τους είναι καθορίζει τη συνείδησή τους»⁴⁰.

Με αυτό τον τρόπο μπορούμε να κατανοήσουμε τι ακριβώς σημαίνει από μαρξική άποψη η κριτική ανάδειξη και κατανόηση του κοινωνικά και ιστορικά συγκεκριμένου και μοναδικού. Ένα σημαντικό ιστορικό παράδειγμα στο οποίο αυτή η διαδικασία αποτυπώνεται, βρίσκουμε στο πέρασμα από τη φεουδαρχική κοινωνία στην αστική. Αξίζει, λοιπόν, να υπενθυμίσουμε σχετικά ότι στη φεουδαρχική κοινωνία, οι σχέσεις των ανθρώπων εμφανίζονταν με φυσικό τρόπο. Όπως υποστηρίζει και η Αντωνοπούλου σε αυτόν τον ιστορικό τύπο κοινωνίας «ο φεουδάρχης δεν προσπαθεί να εξάγει το μέγιστο όφελος από τη γη του. Μάλλον καταναλώνει ό,τι διατίθεται και είναι ικανοποιημένος να αφήνει τη φροντίδα της παραγωγής του στους δουλοπάροικους»⁴¹.

Με την ιστορική εμφάνιση της αστικής τάξης και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η συνείδηση των ανθρώπων για τη φύση και την κοινωνία άρχισε να αλλάζει. Ένα νέο κοινωνικό είναι δομεί την ταυτότητα του ανθρώπου κυρίως μέσα από το γιγάντωμα των αξιών χρήσης και της ανταλλαξιμότητάς τους στην αγορά. Πλέον, με την έλευση του καπιταλισμού, ένα εμπόρευμα έχει αξία όταν μπορεί να ανταλλαχθεί με ένα άλλο διαφορετικό εμπόρευμα. Για τη μαρξική ανάλυση της κίνησης της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, ένα εμπόρευμα (χ) αναγνωρίζεται ως τέτοιο μόνο όταν είναι «κοινωνικό πράγμα»⁴². Για τον μαρξισμό αυτό σημαίνει ότι το προϊόν της εργασίας που εμφανίζεται ως εμπόρευμα καθίσταται ανταλλάξιμο ακριβώς επειδή είναι δυνατόν να πάρει τη θέση κάποιου άλλου εμπορεύματος.

Η παραπάνω ρυθμιστική αρχή μέσω της οποίας η ανταλλαγή των εμπορευμάτων αναδεικνύεται σε γενικευμένη μορφή συνείδησης της αστικής κοινωνίας, καθιστά αυτή την κοινωνία, ιδιαίτερη και διαφορετική από την προηγούμενή της. Υπό αυτή την επιχειρηματολογία, θεωρώ, μπορούμε να καταλάβουμε και τις θέσεις του Λούκατς για το «δέσιμο του ανθρώπου με τα πράγματα», τον τρόπο με τον οποίο οι «σχέσεις εμφανίζονται ως πράγματα» και στη συνέχεια, να γνωρίσουμε, γιατί αυτές οι

⁴⁰ Καρλ Μαρξ, *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2011, σ. 19.

⁴¹ Μαρία Αντωνοπούλου, *Οι κλασικοί της κοινωνιολογίας*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2008, σ. 161.

⁴² Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ.1, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008, σ. 85.

«σχέσεις μεσολαβούνται από τους αντικειμενικούς νόμους της παραγωγικής διαδικασίας, εντός των οποίων αυτοί [νόμοι] γίνονται κατ' ανάγκην οι άλλες μορφές εμφάνισης των ανθρωπίνων σχέσεων»⁴³.

Με βάση, λοιπόν, μια τέτοια διαδικασία πραγματοποίησης των κοινωνικών σχέσεων οι οποίες σχέσεις σε τελική ανάλυση διαμορφώνουν πραγματοποιημένη ταξική συνείδηση, το προλεταριάτο προσδιορίζεται ως αντικείμενο ταξικής εκμετάλλευσης. Την ίδια, όμως, στιγμή η εργατική τάξη συγκροτεί τον εαυτό της στο δυνάμει υποκείμενο ανατροπής αυτής της εκμετάλλευσης.

Ας παρακολουθήσουμε σχετικά τον τρόπο που ο Λούκατς εκθέτει τη θεωρία του επί του συγκεκριμένου. Το συγκεκριμένο σύμφωνα με τον Μαρξ «είναι συγκεκριμένο επειδή είναι η συνόψιση πολλών προσδιορισμών, άρα ενότητα του πολλαπλού»⁴⁴. Στην οντολογία του Λούκατς σύμφωνα και με τον Μπρόουνι, η «ενότητα του πολλαπλού» εκφράζεται με τη μορφή της διαλεκτικής ως της μοναδικής θεωρίας για την τάξη του προλεταριάτου. Με αυτή και μόνο τη μέθοδο, η αντίληψη που αποκτά το υποκείμενο για την ιστορία και τη θέση του μέσα σε αυτή είναι μια «συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης στο πραγματικά υπάρχον»⁴⁵.

Για τον συγγραφέα η «ενότητα του πολλαπλού» ως προς το σκοπό της προλεταριακής επανάστασης, όπως αυτή υπάρχει στη θεωρία του Λούκατς, εμφανίζει το άτομο να υπάρχει πάντα και μέσα στη συνθετότητα των κοινωνικών μορφών. Ως εκ τούτου, όπως και πάλι εύστοχα σημειώνει ο Μπρόουνι, ο προλετάριος στη λουκατσιανή προοπτική εκλαμβάνεται ως μια δρώσα δύναμη που ανακατασκευάζει την πραγματικότητα αρνούμενος τις μορφές της ψευδούς συνείδησης όπως αυτές ορίζουν την αντικειμενική αστική πραγματικότητα⁴⁶.

Ας επιμείνουμε, για λίγο ακόμη, στον τρόπο με τον οποίο ο Μπρόουνι αποδίδει στη σκέψη του Λούκατς τον ενεργητικό ρόλο του προλεταριάτου μέσα στο

⁴³ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 260-261.

⁴⁴ Καρλ Μαρξ, *Grundrisse*, τ. Α, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα χ.χ., σ. 66.

⁴⁵ Paul Browne, «Η ύστερη οντολογία του Λούκατς», *Ουτοπία*, τεύχος 52, (Νοέμβριος- Δεκέμβριος) 2002, σ. 42.

⁴⁶ Ο.π., σ. 41.

γίνεσθαι της ιστορίας, όπως και τη σχέση της διαλεκτικής μεθόδου με το ζήτημα της ολότητας.

«Το είναι παρουσιάζεται σύνθετο, ιστορικό, εξαιρετικά διαφοροποιημένο. [...], ένα σύνθετο αποτελούμενο από σύνθετα. [...]. Είναι μια ολότητα η οποία αποτελείται από ιστορικά αναδυόμενες και μεταβαλλόμενες μορφές της ανθρώπινης δραστηριότητας που έχουν διαφορετική μεταξύ τους προέλευση και διαφοροποιημένη λειτουργία. Ακόμα και οι ίδιες οι βασικές μονάδες του κοινωνικού είναι παρουσιάζονται ως σύνθετες. [...]. Η δομή της κοινωνικής πρακτικής αναλύεται σε μια σύνθετη διαλεκτική κατηγοριών, αλλά ποτέ δεν καθελώνονται σε μία ταυτότητα»⁴⁷.

Στον Λούκατς, και σύμφωνα με τα προαναφερθέντα ωστόσο, η γνώση για την ιστορία, είναι μια γνώση που συνεχώς συντίθεται μέσα από συμπλέγματα διαδικασιών για το όλον. Για τον Ούγγρο μαρξιστή η υπέρβαση του κυρίαρχου δοσμένου δεν μπορεί να γίνει καλή τη πίστει ούτε με δονκιχωτικούς παροξυσμούς. Πρέπει να τεθούν με σαφήνεια οι όροι που θα οδηγήσουν στο σκοπό, τέλος η διαδικασία με την οποία ο σκοπός θα επιτευχθεί. Από αυτή την άποψη, το 'μέσο' που θα συγκεντρώσει και θα συσπειρώσει το σύνολο των δυνάμεων που θα σαρώσουν την κυρίαρχη κατηγορία του είναι, για τον Λούκατς, είναι η θεωρία της επαναστατικής διαλεκτικής, όπως εκφράζεται μέσα από το ερώτημα του δοκιμίου *«Τι είναι ορθόδοξος μαρξισμός»*.

Η διαλεκτική στη σκέψη του Λούκατς, δηλαδή η σχέση θεωρίας και πράξης είναι η μόνη μέθοδος που μπορεί να ωθήσει το προλεταριάτο να γνωρίσει το ιστορικό παρόν της κατάστασής του⁴⁸. Ένα παρόν δομικά συνυφασμένο με το παρελθόν, αλλά και με το μέλλον ως αντικειμενική δυνατότητα και ως σκοπό σύμφωνα με τον απελευθερωτικό του αγώνα. Ο προλετάριος, εγγράφοντας στη συνείδησή του αυτή τη χρονική εμπειρική συνέχεια και αντιλαμβανόμενος την ιστορία σε ρήξη προς μια τυπική γραμμικότητα αιτίου- αποτελέσματος, θέτει τους κατάλληλους όρους μέσω της ταξικής πάλης και της νίκης του να οδηγήσει την κοινωνία πέρα από την εκμετάλλευση και την υποταγή.

⁴⁷ Ο.π., 40.

⁴⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 47.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητο να διευκρινίσουμε το εξής. Ενδεχομένως, ο όρος «ορθόδοξος μαρξισμός» και ειδικά η λέξη «ορθόδοξος», μπορεί, να ηχεί σαν όρος που αντιδιαστέλλεται προς τη δυναμική της διαλεκτικής στην εξέλιξη της ιστορίας. Για το συγγραφέα του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», ωστόσο, «ορθόδοξος μαρξισμός δε σημαίνει άκριτη αποδοχή των συμπερασμάτων της μαρξικής έρευνας, δε σημαίνει μια 'πράξη πίστης' σε αυτή ή σε εκείνη τη θέση του Μαρξ ούτε και την εξήγηση ενός 'άγιου βιβλίου'. Για ότι αφορά το μαρξισμό, η ορθοδοξία αναφέρεται αποκλειστικά στη μέθοδο. Είναι η επιστημονική πεποίθηση ότι στο διαλεκτικό μαρξισμό ανακαλύφθηκε η σωστή μέθοδος της έρευνας, ότι αυτή η μέθοδος μπορεί να ενισχυθεί, να αναπτυχθεί και να εμβαθυνθεί μόνο προς την κατεύθυνση που υπέδειξαν οι θεμελιωτές της»⁴⁹.

Με την παρουσίαση 'τι είναι' και 'τι δεν είναι' «ορθόδοξος μαρξισμός» όπως δίνονται από τον ορισμό του Λούκατς μέσα από το σχετικό δοκίμιο του 1919, μπορούμε να συναγάγουμε τρία βασικά συμπεράσματα κρίσιμα όχι μόνο σε γενικό επίπεδο αναφορικά με τη λουκατσιανή θεωρία, αλλά και ειδικότερα όσον αφορά τη θεωρία του κοινωνικού και πολιτικού υποκειμένου του Ούγγρου μαρξιστή.

1. Ο «ορθόδοξος μαρξισμός» είναι ένα σύστημα σκέψης, μέθοδος θεμελίωσης της γνώσης στην πραγματικότητα με την οποία η γνώση εμπλέκεται ενεργά και τείνει στην ανακατασκευή της. Μέσω της σύλληψης και της ανάγνωσης του κόσμου ως σύνθεσης του πολλαπλού, η εργατική τάξη καθίσταται το *par excellence* κοινωνικό υποκείμενο που ιστορικά έχει τη δύναμη να ανατρέψει την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων.
2. Ο «ορθόδοξος μαρξισμός», όπως υποστηρίζεται από τον Λούκατς, δεν είναι η τυφλή υποταγή στα «ιερά κείμενα» των «πατέρων» της σοσιαλιστικής σκέψης. Η αποδοχή μιας διανοητικής ή, και πολιτικής αυθεντίας χωρίς κριτική προσέγγιση συνιστά για τον Ούγγρο μαρξιστή μια κατάφαση στην παθητικότητα. Σε τελική ανάλυση αυτό δε θα συνιστούσε διαφορά για τη γνώση του παρόντος σε σχέση με τον τρόπο που η αστική διάνοια το συλλαμβάνει.

⁴⁹ Ο.π., σ. 28.

3. Ο «ορθόδοξος μαρξισμός», όπως τον αντιλαμβάνεται ο Λούκατς εκφράζει τη σαφή θέση του απέναντι στα ιστορικά γεγονότα της εποχής του, όπως και το βαθμό επιστημολογικής σοβαρότητας και υπευθυνότητας με τον οποίο ο φιλόσοφος ανταποκρίνεται σε αυτά⁵⁰.

Για τον Λούκατς η επαναστατική διαλεκτική του Μαρξ είναι η μοναδική μέθοδος που έχει το κουράγιο να συνθέσει τη θεωρία με την πράξη. Αυτό το αποφασιστικό βήμα που πάντα εντοπίζεται και αναλύεται υπό το διακύβευμα της εργατικής επανάστασης, κάνει τη θεωρία να ξεφεύγει από τη μονοδιάστατη παρατήρηση των αντικειμένων ως απλών και εξωτερικών εξαρτημάτων σύνθεσης του κοινωνικού είναι. Για την επαναστατική διαλεκτική δεν είναι δυνατόν μόνο η σκέψη να βαδίζει προς την πραγματικότητα. Χρειάζεται και η ίδια η πραγματικότητα να δίνει μορφή στη σκέψη μέσα από τα περιεχόμενα που τη συγκροτούν⁵¹.

Το ζήτημα που εγείρεται σε αυτή την περίπτωση μέσα από το στοιχείο της ταξικής πάλης του προλεταριάτου, είναι το ζήτημα της πράξης. Στο προλεταριάτο η πράξη δεν στοχεύει στην απομάκρυνση από το προηγούμενο, αλλά στην πλήρη καταστροφή του. Όπως σημειώνει και ο Λυκούδης στην εισαγωγή του έργου του Μαρξ «Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου», η πράξη «είναι μια υλική δύναμη για την κατανόηση της διαλεκτικής κίνησης της ιστορίας. Δε βρίσκεται στις διαδοχικές μορφές που περνά το πνεύμα στην πορεία προς την ολοκλήρωσή του αλλά στις διαδοχικές φάσεις που περνά ο κοινωνικός άνθρωπος στην πάλη του για τη διαμόρφωση της ζωής του, στην ιστορική του Πράξη»⁵².

Στον Λούκατς η πράξη είναι η άλλη όψη της θεωρίας. Μιας θεωρίας που μετασχηματίζει τη συνείδηση για να κάνει το επόμενο βήμα (πράξη) έτσι ώστε το επόμενο βήμα να είναι μια υπόσχεση συνέχειας άλλων βημάτων. Η πορεία της εργατικής τάξης με σκοπό την άρνηση του δοσμένου, αναδεικνύει ως στόχους

⁵⁰ Στον αυτοβιογραφικό πρόλογο «Η πορεία μου προς τον Μαρξ» γραμμένος το 1933, ο Λούκατς σημειώνει: «Η σχέση προς τον Μαρξ είναι πραγματικά λυδία λίθος για κάθε διανοούμενο που καταπιάνεται στα σοβαρά με τη διευκρίνιση της κοσμοθεωρίας του, με την κοινωνική εξέλιξη και ιδιαίτερα με την τωρινή κατάσταση, με τη δική του θέση μέσα σ' αυτήν και με τη στάση του απέναντί της». Γκέοργκ Λούκατς, *Μαρξισμός και σταλινισμός*, Εκδόσεις Γράμματα, Αθήνα 1978, σ. 9.

⁵¹ Στην «Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου» ο Μαρξ γράφει «Δεν αρκεί η νόηση να ωθεί προς την πραγματικότητα, πρέπει και η πραγματικότητα να ωθεί εαυτήν προς τη νόηση». Καρλ Μαρξ, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2014, σ. 155.

⁵² Καρλ Μαρξ, *Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1978, σ. 9.

κριτικής τόσο το φαναλισμό, όσο και το βολονταρισμό ως τρόπων σκέψης και πρακτικής στην αστική κοινωνία. Όπως υποστηρίζει χαρακτηριστικά ο ίδιος ο Λούκατς, «Φαναλισμός και βολονταρισμός είναι αντιφάσεις που αποκλείονται αμοιβαία μονάχα σε έναν αδιαλεκτικό και ανιστορικό τρόπο σκέψης. Στη διαλεκτική αντιμετώπιση της ιστορίας, αυτοί αποκαλύπτονται σαν αναγκαία συσχετιζόμενοι πόλοι, σα διανοητικές αντανάκλασεις στις οποίες ο ανταγωνισμός της καπιταλιστικής διάταξης, το άλτο των προβλημάτων της, αποκτά καθαρή έκφραση στο ίδιο το έδαφος»⁵³.

Προβαίνοντας σε αυτή την αποσαφήνιση των όρων, τους οποίους ο Λούκατς γειώνει στο πραγματικό έδαφος της ιστορίας με όχημα τη διαλεκτική μέθοδο, ο συγγραφέας επανέρχεται στο γεγονός της ιδιομορφίας που χαρακτηρίζει στο σύνολό του τον καπιταλισμό. Η μοιρολατρία συνιστά τρόπο ζωής της αστικής τάξης, στο βαθμό που για αυτήν ο καπιταλισμός αποτελεί αξεπέραστο και παγιωμένο κοινωνικό σχηματισμό. Για την αστική τάξη οι προσδιορισμοί, με τους οποίους ο κόσμος θα πρέπει να περιγράφεται, είναι προσδιορισμοί αναλλοίωτων αναγκαιοτήτων. Με αυτή την έννοια ο άνθρωπος για τα δεδομένα αυτής της τάξης υπάρχει στο βαθμό που παράγει και αναπαράγει τις ιδεολογίες της.

Όπως πολύ εύστοχα σημειώνει ο Μαρκούζε στο έργο του: «Ο μονοδιάστατος άνθρωπος», η πανουργία αυτής της «ορθολογικότητας» περί της ανα- παραγωγής των κυρίαρχων ιδεολογιών της αστικής τάξης, με απώτερο στόχο την εξάλειψη της κριτικής και επαναστατικής σκέψης, συντελείται με την κυριαρχία των ψευδών και πλαστών αναγκών. Ανάγκες, που το άτομο αδυνατεί να τις ελέγξει και να τις καταστήσει γνωσιολογικά και εμπειρικά σαφείς. Είναι οι ανάγκες, όπως σημειώνει ο Γερμανός φιλόσοφος «που δικαιολογούν την ξεθωιασμένη δουλειά, την επιθετικότητα, την εξαθλίωση, την αδικία. [...]. Το αποτέλεσμα είναι τότε η ευφορία μέσα στη δυστυχία. Να αναπαύεσαι, να διασκεδάζεις, να δρας και να καταναλώνεις όπως όλοι οι άλλοι, να αγαπάς και να μισείς ό,τι αγαπούν και μισούν οι άλλοι»⁵⁴

Η απόσπαση των κοινωνικών σχέσεων από την ολότητα και η εναρμόνισή τους με γεγονότα απομονωμένα και γνωσιολογικά πειθαρχημένα σε τομείς που μπορούν α priori να ελεγχθούν υπό συνθήκες νόμων, για τον Λούκατς «μεταμορφώνουν τα

⁵³ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 56-57.

⁵⁴ Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα χ.χ., σ. 36.

φαινόμενα της κοινωνίας και ταυτόχρονα μαζί με αυτά, τον τρόπο συνειδητοποίησής τους από τον άνθρωπο»⁵⁵. Η διάχυση του υψηλού βαθμού καταμερισμού των λειτουργιών ως προς τον ορθολογικό τρόπο γνώσης του εξωτερικού κόσμου αφενός ακυρώνει ελευθερίες που ο άνθρωπος μπορεί να έχει σε αυτόν, αφετέρου καταδεικνύει πόσο πολύ έχει χαραχθεί στην αστική γνώση η αναγκαιότητα της ταξινόμησης των πραγμάτων. Τα ειδικά και «ανεξάρτητα» πεδία της οικονομίας, του δικαίου, της δημόσιας διοίκησης, της αστυνόμευσης, του σωφρονισμού κλπ. επιβεβαιώνουν την αρχή της λειτουργικής ταξινόμησης μέσα από παγιωμένους νόμους σύμφωνα με την επιστήμη που υπηρετούν⁵⁶. Αντιθέτως, το προλεταριάτο, το οποίο ιστορικά δεν είναι δυνατόν να ξεφύγει από την αρχή της λειτουργικότητας του καταμερισμού, έχει το σθένος και μόνο με την παρουσία του να θέσει σε αμφισβήτηση τα θέσφατα της αστικής λογικής και της αντίστοιχης λειτουργικής και γραφειοκρατικής τάξης πραγμάτων. Ας δούμε πως περιγράφει αυτή τη διαδικασία ο Μαρξ.

«Το προλεταριάτο μπορεί και πρέπει να λυτρώσει τον εαυτό του, γιατί πρακτικά έχει ολοκληρωθεί στο μορφωμένο τμήμα του η αφαίρεση από κάθε ανθρωπιά, ακόμη και η ψευδαίσθηση κάθε ανθρωπιάς γιατί στους όρους της ζωής του συνοψίζονται στην πιο απάνθρωπη αποκορύφωσή τους όλοι οι όροι της σημερινής κοινωνίας, γιατί ο άνθρωπος χάνει τον εαυτό του, αλλά για να κερδίσει ταυτόχρονα όχι μόνο τη θεωρητική συνείδηση αυτής της απώλειας, παρά για την πρακτική έκφραση της αναγκαιότητας, η οποία δεν αποτρέπει πια και δεν εξωραϊίζει αυτήν την επιτακτική ανάγκη να εξεγερθεί εναντίον αυτής της απανθρωπιάς. Όμως δεν μπορεί να λυτρωθεί δίχως να καταργήσει τους όρους της ύπαρξής του, δίχως να καταργήσει τους απάνθρωπους όρους της σημερινής κοινωνίας που

⁵⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 59.

⁵⁶ Κάτω από αυτή τη θεμελιώδη ανάπτυξη του καταμερισμού των «ανεξάρτητων» λειτουργιών του αστικο-καπιταλιστικού συστήματος, ο Ρώσος νομικός Πασουκάνις διακρίνει δύο κυρίαρχες κατηγορίες της αστικής επιστήμης και της τάξης με την πειθαρχική σημασία του όρου, που αυτές πρέπει να επιφέρουν για την ανάπτυξη της οικονομίας. Και αυτές οι επιστήμες κατά τον Πασουκάνις κατηγοριοποιούνται σε «αιτιακές» και «κανονιστικές». Διαβάζουμε: «Οι πρώτες παρουσιάζουν τα αντικείμενα κάτω από το πρίσμα της εμπειρικής συμπεριφοράς τους την οποία επιδιώκουν να κάνουν πιο έλλογη συνδέοντάς την με τις εσώτερες σχέσεις των αντικειμένων και τα εξωτερικά κοινά χαρακτηριστικά τους. Οι δεύτερες βλέπουν τα αντικείμενα κάτω από το πρίσμα των σαφών ρυθμίσεων που εκφράζονται μέσω αυτών, ρυθμίσεων τις οποίες εισάγουν σε κάθε ξεχωριστό αντικείμενο σαν κάποια ανάγκη». Εβγκένι Πασουκάνις, *Μαρξισμός και δίκαιο*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1985, σ. 59-60.

συνοψίζονται στη δική του κατάσταση. Το προλεταριάτο δεν περνάει άδικα από το σχολείο της εργασίας που ατσαλώνει»⁵⁷.

Η πίστη του αστού στην αιωνιότητα των νόμων της οικονομίας, για τον προλετάριο ισοδυναμεί με το αδιανόητο του κόσμου που θα πρέπει ιστορικά να αρθεί. Προϋπόθεση αυτής της ενέργειας είναι η βούληση που πρέπει να αποκτήσει η εργατική τάξη να αρνηθεί τον ίδιο τον εαυτό της. Η γνώση της αυτοκατάργησής της και ως εκ τούτου η κατάργηση της αστικής κοινωνίας ως ολότητας, όπως υποστηρίζει και ο Χρύσης δεν μπορεί να γίνει «αυτόματα» και «μηχανικά»⁵⁸. Στρέφοντας το ερευνητικό βλέμμα μας στη φιλοσοφία του λουκασιανού υποκειμένου, αντιλαμβανόμαστε πράγματι ότι το επίπονο πέρασμα της εργατικής τάξης από τάξη- αντικείμενο εκμετάλλευσης σε «τάξη για τον εαυτό της», υλοποιείται καθώς το προλεταριάτο ξεκινώντας από τη δική του ταξική θέση, από το δικό του ταξικό 'δυνάμει', φθάνει στη γνώση της πραγματικότητας ως ολότητας και διαμορφώνει τη δική του (επαναστατική) ταξική συνείδηση.

Το βασικό στοιχείο συρραφής της ταξικής οπτικής του μαχόμενου προλεταριάτου με τη γνώση της κοινωνίας ως ολότητας, εντοπίζεται στη μέθοδο της επαναστατικής διαλεκτικής. Στο δοκίμιο με τίτλο «*Ρόζα Λούξεμπουργκ η μαρξίστρια*», γραμμένο το 1921, ο Λούκατς αναφέρεται στον όρο ολότητα ως μια διαδικασία πρόσληψης του κόσμου. «[...] Η οπτική της ολότητας, η παρατήρηση όλων των μερικών φαινομένων σαν στιγμών του όλου, της διαλεκτικής διαδικασίας νοούμενης σαν ενότητας σκέψης και ιστορίας»⁵⁹.

Στον αγώνα του προλεταριάτου για την απόκτηση επαναστατικής συνείδησης η θεωρία παίζει καθοριστικό ρόλο. Και μάλιστα ρόλο που εντοπίζεται σε δύο επίπεδα. Σε πρώτο επίπεδο η εργατική τάξη βρίσκεται σε μια σχέση «αμοιβαίου συσχετισμού» προς την αστική τάξη. Αυτό αποδεικνύεται τόσο στην οικονομική όσο και στην ιδεολογική σφαίρα⁶⁰. Η «φυσική νομιμότητα της σχεδιοποιημένης

⁵⁷ Καρλ Μαρξ- Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Αγία οικογένεια*, Εκδόσεις Αναγνωστίδης, Αθήνα χ.χ., σ. 43.

⁵⁸ Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική. Λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ. 98.

⁵⁹ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 84.

⁶⁰ Ο.π., σ. 132.

οικονομίας»⁶¹ σε συνδυασμό με την ιδεολογική λειτουργία της πραγματοποίησης, αναδεικνύουν εκ του αντιθέτου το έργο που η θεωρία πρέπει να επιτελέσει στο πρώτο επίπεδο. Αυτά τα φθοροποιά και αλλοτριωτικά χαρακτηριστικά που υποσκάπτουν τα θεμέλια της εργατικής τάξης, αυτομάτως εμφανίζουν και τα όρια της αστικής οικονομίας και κοινωνίας, τα οποία η ίδια η εργατική τάξη μπορεί και πρέπει να υπερβεί.

Όσον αφορά το δεύτερο επίπεδο, η εργατική τάξη, θα πρέπει να έρθει αντιμέτωπη με τον ίδιο της τον εαυτό. Ως τάξη μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία διαπνέεται από «την οικονομική προβληματικότητα της οποίας είναι θύμα»⁶². Για να ξεμπλέξει η εργατική τάξη από τον εφιάλτη της οικονομικής και κοινωνικής πραγματοποίησής της, πρέπει να αναμετρηθεί αποτελεσματικά με πολλαπλές μορφές ταξικής αλλοτρίωσης καταργώντας εν τέλει τον εαυτό της ως ταξικό υποκείμενο. Και για τον Λούκατς, η αυτοκατάργηση της εργατικής τάξης απαιτεί πρωτίστως την κατάφαση της «αυτοκριτικής, που αυτή πρέπει να είναι στοιχείο της ζωής του, αφού μόνο η αλήθεια μπορεί να είναι φορέας της νίκης του»⁶³. Κάλιστα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε σε αυτό το σημείο, στο σημείο όπου η εργατική τάξη καταφάσκει στην ίδια την κατάργησή της μέσω και διαμέσου της αυτοκριτικής, την ύψιστη στιγμή του αληθινά συγκεκριμένου ιστορικού της ρόλου.

Ας επιτραπεί στο σημείο αυτό μια επιβεβλημένη, κατά τη γνώμη μου ανακεφαλαίωση. Το συμφέρον της αστικής τάξης ως κυρίαρχης τάξης εκδηλώνεται με την τάση δημιουργίας αμετάβλητων κοινωνικών κατηγοριών. Το συμφέρον του προλεταριάτου που σύμφωνα με τον μαρξιστή Λούκατς, είναι και σε τελική ανάλυση το συμφέρον όλης της κοινωνίας εκδηλώνεται με την άρση των νατουραλιστικών αστικών οικονομικών νόμων και με την αναίρεση των ιστορικών ορίων του κόσμου που η αστική τάξη έχει θέσει. Με αυτόν τον τρόπο, ο Λούκατς πιστός στη μαρξική παράδοση εμφανίζει την εργατική τάξη ως τη μοναδική ιστορική τάξη που διαφέρει ολοκληρωτικά από τις προηγούμενες της⁶⁴.

⁶¹ Ο.π., σ. 115

⁶² Ο.π., σ. 115.

⁶³ Ο.π., σ. 147.

⁶⁴ Ο.π., σ. 134.

Στον Λούκατς η διαφορά της ποιότητας της εργατικής τάξης, όπως εξυφαινεται μέσα από τη θεωρία του, βρίσκει την πληρέστερη εφαρμογή της στην πρακτική δραστηριότητά της. Και αυτή η σχέση για τον Λούκατς σημαίνει ότι «η επαναστατική νίκη του προλεταριάτου δεν είναι λοιπόν, όπως στην περίπτωση των προηγούμενων τάξεων, η άμεση πραγματοποίηση του κοινωνικά δοσμένου είναι της τάξης. [...]. Οι προλετάριοι μπορούν να καταργήσουν τις παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας μόνο αν εξαλείψουν το προηγούμενο σύστημα ιδιοποίησης, και έτσι ολόκληρο το σύστημα ιδιοποίησης που υπήρξε μέχρι τώρα»⁶⁵. Επικαλούμενος τον Ένγκελς προς υποστήριξη του προλεταριακού σχεδίου ανατροπής της αστικής τάξης, ο Λούκατς υποστηρίζει ότι η ιστορία δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από τα κίνητρα και τη συλλογική δράση των υποκειμένων. Πρόκειται ουσιαστικά για κίνητρα που «βάζουν σε κίνηση μεγάλες μάζες, λαούς ολόκληρους και, σε κάθε λαό, τάξεις ολόκληρες»⁶⁶.

Κατ' αυτήν την έννοια ο Ούγγρος φιλόσοφος εισάγει στη φιλοσοφική προβληματική του υποκειμένου όχι μόνο 'το πώς' αισθάνεται ο προλετάριος (το οποίο έχει αξία αλλά δεν είναι το πρωτεύον), αλλά και το πως αντιλαμβάνεται, δημιουργεί συνείδηση περί της ταξικής του θέσης στο πεδίο της ταξικής πάλης που εξελίσσεται μέσα στην αστική κοινωνία. Στο νεαρό Μαρξ ο εργάτης στην αστική οικονομία εμφανίζεται με όρους μιας θρυμματισμένης οντολογίας⁶⁷ και στο συγγραφέα του «Ιστορία και ταξική συνείδηση», αν και δεν έχει ακόμη γνωρίσει ο ίδιος τα «Χειρόγραφα» του 1844, ο εργάτης, υφίσταται επίσης ως μια θρυμματισμένη αρχικά ύπαρξη μέσα στον κατακερματισμό των ανεξάρτητων λειτουργιών του αστικού κόσμου. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα όπως αυτό προκύπτει μέσα από την πληθυντικότητα της κατάτμησης του εργάτη σε επιμέρους

⁶⁵ Ο.π., σ. 136.

⁶⁶ Ο.π., σ. 106.

⁶⁷ Στα Παρισινά χειρόγραφα του Μαρξ διαβάζουμε «Στην παρακμιακή κατάσταση της κοινωνίας ο εργάτης υποφέρει στο χειρότερο βαθμό. Το ειδικό βάρος της πίεσης που υφίσταται οφείλεται στη θέση του ως εργάτη, αλλά η πίεση εν γένει οφείλεται στην κατάσταση της κοινωνίας. [...]. Η οικονομική επιστήμη εξετάζει αποκλειστικά ως εργάτη τον προλετάριο, δηλαδή εκείνον ο οποίος, χωρίς κεφάλαιο και γαιοπρόσοδο, ζει καθαρά από την εργασία και μάλιστα από μια μονόπλευρη, αφηρημένη εργασία. [...]. Δεν τον εξετάζει στον άνεργο χρόνο του, ως άνθρωπο αλλά αφήνει αυτή την εξέταση στην ποινική δικαιοσύνη, στους γιατρούς, στη θρησκεία, στους στατιστικούς πίνακες, στην πολιτική και στον αστυφύλακα». Καρλ Μαρξ, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2014, σ. 223.

λειτουργικά σχήματα- άρα και του τρόπου με τα οποία αυτά αντανακλώνται στη συνείδησή του, απαντάται στο διχασμό της οικονομικής και της πολιτικής πάλης⁶⁸.

Ο διαχωρισμός της οικονομικής από την πολιτική πάλη στη συνείδηση του προλετάριου είναι τόσο επιβλαβής, που φτάνει μέχρι το οριακό σημείο αποπροσανατολισμού από τον τελικό ιστορικό σκοπό του, την ίδια την επανάσταση και την ολική ανατροπή του αστικού συστήματος και πολιτισμού. Η αναγκαιότητα της σχέσης μεταξύ οικονομικής και πολιτικής πάλης συνιστά μια οπτική της ολότητας. Ξεφεύγει από το δοσμένο της κυρίαρχης πραγματικότητας και συνδέεται με τον ιστορικό ρόλο της εργατικής τάξης, τον πλήρη μετασχηματισμό της κοινωνίας και τη μετάβασή της στον κομμουνισμό.

Την πληρέστερη ανάλυση περί της προαναφερθείσας αναγκαιότητας, ο Λούκατς την αναδεικνύει στο κείμενο «*Ρόζα Λούξεμπουργκ η μαρξίστρια*». Σε αυτό το δοκίμιο ασχολείται κυρίως με τα οικονομικά γραπτά της. Συγκεκριμένα με το έργο «*Συσσώρευση του κεφαλαίου*». Όπως αναφέρει και ο Λεβί, ο Λούκατς ασπάζεται την κεντρική θέση του έργου της. «*Μια απεριόριστη καπιταλιστική συσσώρευση είναι αδύνατη*». Με αυτή τη θέση της Λούξεμπουργκ ο Λούκατς «*καταλήγει στη θεωρητική βεβαιότητα της επερχόμενης κοινωνικής επανάστασης*»⁶⁹.

Εμπνεόμενος από τη μελέτη των οικονομικών γραπτών της Λούξεμπουργκ ο Λούκατς υποστηρίζει τη σύνδεση της επανάστασης με την οικονομική κρίση. Και αυτή η σχέση για τον φιλόσοφο επηρεάζει και επηρεάζεται από το βαθμό ανάπτυξης της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου. Πιο συγκεκριμένα ο ενεργητικός χαρακτήρας της ταξικής συνείδησης, «*η αληθινή της ουσία μπορεί να γίνει ορατή στην αυθεντική της μορφή μόνο τη στιγμή που η ιστορική διαδικασία απαιτεί επιτακτικά αυτή να επέμβει, τη στιγμή που μια οξεία κρίση της οικονομίας την ωθεί μέχρι τη δράση. Διαφορετικά, αυτή παραμένει σε αντιστοιχία με την κρίση που παραμένει δυναμικό του καπιταλισμού, καθαρά θεωρητική και υπολανθάνουσα αντιτιθέμενη στο πεδίο των δραστηριοτήτων,- σαν 'απλή' συνείδηση, σαν 'ιδεώδες πόρισμα', σύμφωνα με την έκφραση της Ρόζας Λούξεμπουργκ*»⁷⁰.

⁶⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1975, σ. 135.

⁶⁹ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 97.

⁷⁰ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 99.

Κατά το σημείο στο οποίο η συνείδηση της εργατική τάξης παραμένει ακόμη ως συνείδηση παρατηρητή και παθητική στα σημαντικά ιστορικά γεγονότα, ο Λούκατς θέτει τη σημαντικότητα μιας ισχυρής και διαπαιδαγωγικής διαμεσολάβησης. Μια διαμεσολάβηση που θα μπορεί να δώσει επαναστατική μορφή στην ίδια την εργατική συνείδηση και πράξη. Το ρηξικέλευθο γεγονός που θα μεσολαβήσει και θα μετασχηματίσει τη θεωρησιακή διαδικασία σε παραγωγή είναι το επαναστατικό κόμμα⁷¹.

Όπως σημειώνει και ο Ρομπινέ στη μελέτη του για τον Λούκατς, το επαναστατικό κόμμα ως ύψιστη και ισχυρή διαμεσολάβηση στη συνείδηση του προλεταριάτου, ωθεί το προλεταριάτο ως τάξη στην κοινωνική πραγματικότητα του ιστορικού του ρόλου, δηλαδή στην εγκαθίδρυση του κομμουνισμού. Ενώ, όπως έχουμε ήδη παρακολουθήσει και γνωρίζουμε, η αστική συνείδηση παραμένει αιχμάλωτη στις αμεσότητες της εμπειρίας, στο *‘έτσι είναι’* των πραγμάτων, το προλεταριάτο, μέσω της διαμεσολάβησης του επαναστατικού κόμματος, *«χρησιμοποιεί τα είδη και τα εργαλεία που γεννιούνται από τη διαμεσολάβηση για να επανερμηνεύσει τον κόσμο από τη δική του ταξική σκοπιά»*. Αυτό για τον Ρομπινέ σημαίνει ότι το κόμμα ως αξία αλλά και δυνατότητα συνιστά για την εργατική τάξη τη μοναδική και πλήρως συνειδητή ως προς το σκοπό θέλησή της⁷².

Προς επίρρωση της θέσης του για την ενεργητική μορφή του κόμματος στη συνείδηση της εργατικής τάξης, ο Λούκατς παρατηρεί ότι πρώτη η Λούξεμπουργκ μεταξύ άλλων *«αναγνώρισε την αυθόρμητη φύση των μαζικών πράξεων»*. Κατάφερε να δει καθαρά τη *«λειτουργία του κόμματος στην επανάσταση. Πολύ γρήγορα αναγνώρισε ότι η οργάνωση είναι μια συνέπεια, παρά μια προϋπόθεση της επαναστατικής διαδικασίας»*⁷³.

Σε αυτές τις καθαρά λουξεμπουργκικές θέσεις περί της αλληλεπίδρασης αυθόρμητου και συνειδητού, όπως το τελευταίο εκφράζεται (και) διαμέσου του κόμματος, ο Λούκατς, σύμφωνα με τον Λεβί, αναγνωρίζει στις αρχές του κόμματος έναν μη σχεταριστικό χαρακτήρα, όπως και μια ρήξη προς το ρεφορμισμό, που

⁷¹ Ο.π., σ. 100.

⁷² Andre Robinet, *Λούκατς, Πρόσωπα/Ιδέες, Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 1987, σ. 64-65.

⁷³ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 100.

παθητικά προσαρμόζεται στις τρέχουσες επιθυμίες των μελών και, ως εκ τούτου, αδυνατεί να αντιληφθεί το δυνάμει, δηλαδή τον ιστορικό ρόλο και τη σημασία του⁷⁴.

Μέσα από την οπτική που προσφέρει ο Λεβί για τον τρόπο με τον οποίο ο Λούκατς εκείνη την περίοδο αντιλαμβάνεται το ρόλο και τα όρια δράσης του κόμματος, μπορούμε να προσεγγίσουμε την υπόθεση εργασίας ότι το κόμμα στη λουκατσιανή θεώρηση λαμβάνει την ποιότητα μιας δρώσας δημιουργικής δύναμης. Δύναμη που μπορεί να συνθέσει τη θεωρία με την πράξη. Ο προλετάριος ευρισκόμενος εντός της διαλεκτικής διαδικασίας, θεωρίας και πράξης όπως μεθοδεύεται από το κόμμα, αποκτά την αίσθηση της κυριότητάς του, κερδίζει την πειθαρχία του με την ολότητα και αναλαμβάνει να δημιουργήσει συλλογικά το γίνεσθαι της ολότητάς της προσωπικότητάς του. Απεγκλωβισμένος από τις καθολικότητες των αστικών οικονομικών νόμων και ενεργό μέλος μια μη σχεταριστικής και γραφειοκρατικής δομής, το κόμμα γίνεται για αυτόν φορέας της ηθικής και της συνείδησής του⁷⁵.

Η εργατική τάξη ολοκληρώνεται σε συλλογικό υποκείμενο αρνούμενη ό,τι κρατά στη ζωή τους κυρίαρχους αστικούς μηχανισμούς της ιδεολογίας. Αναλαμβάνοντας με πλήρη ιστορική υπευθυνότητα να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων, το κόμμα ως η βούληση της εργατικής τάξης ως «τάξης δι' εαυτήν» καθίσταται το μοναδικό πολιτικό υποκείμενο αναφοράς της. Πολιτικό υποκείμενο καθώς βεβαιώνει την επαναστατική θεωρία της εργατικής τάξης στην ενότητα με τη μετασχηματιστική δυνατότητα της πράξης της.

Οι βασικές θέσεις του Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο όπως σημειώθηκαν στην παρούσα ενότητα της εργασίας, δεν είναι βεβαίως οι μόνες που υποδεικνύουν θεωρητικά τη λουκατσιανή οπτική για το επαναστατικό κόμμα. Στην επόμενη ενότητα, στην οποία θα γίνει αναφορά στο οργανωτικό ζήτημα του κόμματος, θα παρατηρήσουμε τις θεωρητικές μετατοπίσεις του Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο. Μετατοπίσεις, που διακρίνονται με τη μετάβαση από το θεωρητικό αναλυτικό πλαίσιο της Λούξεμπουργκ σε εκείνο των εργασιών του Λένιν για το προλεταριακό κόμμα νέου τύπου. Με αυτό τον τρόπο όχι μόνο θα καταδειχθεί η

⁷⁴ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 101.

⁷⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 101.

κριτική του Λούκατς στη Λούξεμπουργκ, αλλά θα αποκρυσταλλωθεί πλήρως η θέση του συγγραφέα για το κόμμα και το εργατικό κίνημα. Μια θέση μέσω της οποίας, κατά τον Ούγγρο μαρξιστή το κόμμα προτείνεται το μέσο κατεχοχίν, με το οποίο η εργατική τάξη μπορεί να οδηγηθεί, και να οδηγήσει την κοινωνία από το «*βασιλείο της αναγκαιότητας*» στο «*βασιλείο της ελευθερίας*», δηλαδή στο «*τέλος της «προϊστορίας» της ανθρωπότητας που σημαίνει ότι οι αντικειμενοποιημένες σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους, οι πραγματοποιήσεις, αρχίζουν να παραχωρούν την εξουσία τους στον άνθρωπο*»⁷⁶.

2.3 Το κόμμα ως η ύψιστη μορφή οργάνωσης της εργατικής τάξης

Στο πλαίσιο της θεωρίας του Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο και το κόμμα ειδικότερα, κρίσιμη αναδεικνύεται η λουκατσιανή προσέγγιση του λεγόμενου οργανωτικού ζητήματος. Όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει στην προηγούμενη ενότητα της εργασίας, ο διάλογος του Λούκατς με τη σκέψη της Λούξεμπουργκ, αποδείχθηκε ιδιαίτερα γόνιμος. Το έργο της τελευταίας στα πλαίσια μιας οικονομικής και πολιτικής θεωρίας άσκησε μια ισχυρή επίδραση στη σκέψη του Λούκατς για την ανάδειξη της σημαντικότητας του πολιτικού υποκειμένου, όπως και του ρόλου του στη σχέση μεταξύ θεωρίας και πράξης. Πιο συγκεκριμένα, αυτές οι θέσεις του Λούκατς για το πολιτικό κόμμα, οι οποίες βρίσκονται σε μια ευθεία επικοινωνία με τη σκέψη της Λούξεμπουργκ, χρονολογούνται από τον Ιανουάριο του 1921 και εντοπίζονται κυρίως στο δοκίμιο «*Ρόζα Λούξεμπουργκ η μαρξίστρια*».

Στο έργο του Ούγγρου μαρξιστή «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», εξετάζεται η σκέψη της Λούξεμπουργκ σε τρία δοκίμια. Έχουμε ήδη αναφερθεί στο «*Ρόζα Λούξεμπουργκ η μαρξίστρια*». Τα άλλα δύο είναι το: «*Κριτικές παρατηρήσεις πάνω στη κριτική της ρωσικής επανάστασης από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ*», γραμμένο τον Ιανουάριο του 1922 και το: «*Μεθοδολογικές παρατηρήσεις πάνω στο ζήτημα της οργάνωσης*», που είναι γραμμένο το Σεπτέμβριο του 1922. Στη συνέχεια της

⁷⁶ Ο.π., σ. 134.

εργασίας, θα επιχειρηθεί να φανεί η απόσταση που χωρίζει το πρώτο από τα άλλα δύο δοκίμια, απόσταση που θα καταδειχθεί μέσα από δύο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο αφορά τις θεωρητικές μετατοπίσεις του Λούκατς για το οργανωτικό ζήτημα. Στο δεύτερο επίπεδο πρόκειται να εξηγηθεί το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου καθίστανται οι θεωρητικές μετατοπίσεις ευδιάκριτες.

Το έργο της Λούξεμπουργκ «*Μαζική απεργία, κόμμα και συνδικάτα*», γραμμένο το 1906, πρόκειται να αποτελέσει το θεωρητικό αντιπαραθετικό παράδειγμα στο οποίο ο Λούκατς, πρόκειται να ασκήσει κριτική στη θεωρία του αυθόρμητου της μαζικής δράσης. Για τον Λεβί η λουκατσιανή αυτή μετατόπιση έχει την ιστορική βάση της. Επίσης και σύμφωνα με τον ίδιο το συγγραφέα, δε χωρεί αμφιβολία ότι το έργο της Λούξεμπουργκ, μέχρι και το 1921, αποτελούσε στη σκέψη του Λούκατς έναν «*ισχυρό και μόνιμο αντίκτυπο*»⁷⁷.

Κρίνεται σκόπιμο για την καλύτερη συνέχεια της εργασίας στο σημείο αυτό να τεθεί το εξής ερώτημα. Τι προκάλεσε την απομάκρυνση του Λούκατς από τη θεωρία της Λούξεμπουργκ για το οργανωτικό ζήτημα; Ακολουθώντας τη μελέτη του Λεβί, εκ πρώτης, θα διερευνηθεί το 'πως' επέρχεται αυτή η απομάκρυνση λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό περιεχόμενο εντός του οποίου αυτή υφίσταται. Ας παρακολουθήσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο Λεβί παρουσιάζει το παραπάνω γεγονός μέσα από το αποτυχημένο κίνημα του Μάρτη του 1921, μια «*αποτυχημένη προσπάθεια του Γερμανικού Κ.Κ. να εξαπολύσει μια γενικευμένη επίθεση ξεκινώντας από μια απεργία στα ορυχεία του Mansfield*»⁷⁸.

Η στάση του Λούκατς για το «*Κίνημα του Μάρτη*», όπου τοποθετείται με ανεπιφύλακτο τρόπο υπέρ της ηγεσίας του Γερμανικού Κ.Κ., αναδεικνύεται μέσα από δύο άρθρα που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Die Internationale*, τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1921⁷⁹. Πρόκειται για μια στάση του Ούγγρου μαρξιστή κατά την

⁷⁷ Ο Λεβί γράφει χαρακτηριστικά «[...] είναι το γεγονός ότι θα δημοσιεύσει, το 1921, μια ουγγρική μετάφραση του μαζική απεργία, για το οποίο θα γράψει και ένα καθαρά λουξεμπουργκικό πρόλογο». Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 95.

⁷⁸ Ο.π., σ. 101. Το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός και η αρχή της θεωρητικής μετατόπισης του Λούκατς, δίνεται και από τον ίδιο το φιλόσοφο επιγραμματικά και μόνο στον πρόλογο του 1967. Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 13.

⁷⁹ Για τους λόγους αποτυχίας του «*Κινήματος του Μάρτη*» και τη στάση που κράτησε ο Λούκατς την περίοδο εκείνη, σε σχέση και με τη θεωρία της Λούξεμπουργκ για το αυθόρμητο των μαζών, ο Λεβί

οποία όχι μόνο παίρνει μια σαφή θέση απέναντι στη θεωρία του λουξεμπουργκικού αυθόρμητου, αλλά σημειώνεται και το πέρασμά του στις οργανωτικές αντιλήψεις για το κόμμα, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τη θεωρία του Λένιν. Πιο συγκεκριμένα, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από το έργο: «Τι να κάνουμε;» του Ρώσου θεωρητικού και πολιτικού.

Η άμεση πολεμική που προκύπτει από τις θέσεις του Λούκατς στη Λούξεμπουργκ μέσα από τα άρθρα του περιοδικού, εντοπίζεται στο ζήτημα της μη κατανόησης από την πλευρά της Λούξεμπουργκ των θέσεων του Λένιν για την κομματική πειθαρχία και το συγκεντρωτισμό⁸⁰. Για τον Λούκατς η διαδικασία, που θα αναδείκνυε την προλεταριακή επανάσταση σε καθολικό ευρωπαϊκό γεγονός δεν ήταν άλλη από την πολιτική- παιδαγωγική λειτουργία του προλεταριακού κόμματος. Πράγμα που σημαίνει για τον φιλόσοφο ότι το στοιχείο του αυθόρμητου των μαζών έπρεπε να ξεπεραστεί.

Η Λούξεμπουργκ, όπως υποστηρίζει και ο ίδιος ο Λούκατς, όχι μόνο δεν είδε με καθαρό τρόπο την αξία της οργανωτικής αντίληψης όπως αυτή εκφράστηκε από τον Λένιν, αλλά έφτασε και στο σημείο να παρανοήσει τις απαιτήσεις της πειθαρχίας και των αξιώσεων που το ίδιο το κόμμα θέτει. Ας παρακολουθήσουμε στο σημείο αυτό τις θέσεις του φιλοσόφου.

γράφει τα εξής: «Η αποτυχία του Κινήματος του Μάρτη εξηγείται με την έλλειψη πειθαρχίας (με την πνευματική, ιδεολογική- ηθική και όχι με τη διοικητική έννοια) και συγκεντροποίησης του Κομμουνιστικού Κόμματος. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Λούκατς αποκρούει ξανά τις οργανωτικές αντιλήψεις της Λούξεμπουργκ: το βασικό λάθος της ήταν ότι δεν αντιλήφθηκε το αληθινό νόημα των προτάσεων του Λένιν όταν απέρριπτε το συγκεντρωτισμό και την πειθαρχία του μπολσεβίκικου προτύπου, είχε μπροστά της τη δομή των παλαιών σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Κεντρικής Ευρώπης. Δεν είδε το κομβικό σημείο της νέας οργανωτικής αντίληψης: τις υψηλές απαιτήσεις που συνεπάγεται η αγωνιστική στράτευση, τις αυστηρές ηθικές αξιώσεις που απαιτούνται από κάθε μέλος, με όρους ολοκληρωτικής δέσμευσης του ατόμου μέσα στο κόμμα». Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 103.

⁸⁰ Στο σημείο αυτό οφείλουμε να καταστήσουμε σαφή τον όρο συγκεντρωτισμό με βάση τη λενινιστική αρχή της οικοδόμησης του εργατικού κόμματος. «Η ιδιομορφία του συγκεντρωτισμού έγκειται ακριβώς στο ότι είναι δημοκρατικός, γιατί τα ίδια τα μέλη του κόμματος εκλέγουν τα καθοδηγητικά τους όργανα και τα ελέγχουν, κατευθύνουν τη δουλειά, παίρνουν ενεργό μέρος στη ζωή του κόμματος, στη συζήτηση και τη λύση όλων των προβλημάτων που μπαίνουν στο κόμμα. Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, συνδυάζοντας οργανικά το συγκεντρωτισμό και τη δημοκρατία, μετατρέπει το κόμμα σε δημιουργική κολεκτίβα, στην οποία εκδηλώνεται η κατευθυνόμενη προς ένα σαφώς καθορισμένο σκοπό δραστηριότητα της κάθε οργάνωσης και όλων των μελών του κόμματος». Β.Ι. Λένιν, *Για το προλεταριακό κόμμα νέου τύπου*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013, σ. 17.

«Αυτή αντίθετα είναι της γνώμης ότι η πραγματικά επαναστατική αρχή πρέπει να αναζητηθεί αποκλειστικά στο στοιχειώδη αυθόρμητισμό της μάζας. Μπροστά σε αυτόν τον αυθόρμητισμό οι κεντρικές οργανώσεις του κόμματος έχουν πάντα παρακωλυτική και συντηρητική λειτουργία. Αυτή πιστεύει ότι στην περίπτωση ενός πραγματικού συγκεντρωτισμού θα μεγάλωνε μόνο η διάσταση ανάμεσα στην ορμή των μαζών και την αναποφασιστικότητα της σοσιαλδημοκρατίας»⁸¹.

Η σφοδρή κριτική που εξαπολύει ο Λούκατς για την κυριαρχία του αυθόρμητου στο μαζικό κίνημα, όπως αυτό (ενν. το αυθόρμητο) θεωρητικοποιείται από τη Λούξεμπουργκ, εντοπίζεται άλλωστε και στο φυλλάδιο Juniusbroschure, που δημοσιεύτηκε το 1922 από τον διαγραμμένο πρώην ηγέτη του Γερμανικού Κ.Κ. Πάουλ Λέβι. Ειδικότερα, το βασικό ζήτημα, με το οποίο ο Λούκατς έρχεται αντιμέτωπος, είναι αυτό της υπερεκτίμησης του οργανικού στοιχείου της ιστορικής ανάπτυξης⁸².

Αυτή η λουξεμπουργκική υπερεκτίμηση για τον Λούκατς δε σημαίνει, βεβαίως, τίποτα παραπάνω από μια τάση. Τάση που βρίσκεται ωστόσο, αιχμάλωτη σε μια δογματική και ανιστορική εμμονή. «Μαζί με μια πραγματική κοινωνική ανάγκη παράγεται πάντα και το μέσο της ικανοποίησής της, μαζί με ένα ορισμένο πρόβλημα, και η λύση του»⁸³. Για τον Λούκατς αυτή η υπερεκτίμηση της οργανικότητας, η οποία δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από το αυθόρμητο στοιχείο, καθιστά την επαναστατική δράση σαν κάτι που ακολουθεί «φυσικούς» νόμους. Επιπλέον η στάση που δημιουργεί το υποκείμενο, καθώς εμπλέκεται στη διαδικασία μιας ευθύγραμμης επανάστασης, επανάστασης που πρέπει να εκπληρωθεί μέσω δογματικών πεποιθήσεων, καθιστά το ίδιο το υποκείμενο άκαμπτο στη συνθετότητα του ιστορικού και πολιτικού γίνεσθαι.

⁸¹ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 371. Στο σημείο αυτό ας παρακολουθήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η Λούξεμπουργκ δίνει το βήμα στο αυθόρμητο, και ως εκ τούτου, αποκαλύπτεται με ενάργεια η διαφορά με την παραπάνω θέση του Λούκατς. Συγκεκριμένα «αυτό το ξύπνημα της ταξικής συνείδησης εκδηλώνεται άμεσα στις συνθήκες όπου η προλεταριακή μάζα, που αριθμούσε εκατομμύρια, ανακαλύπτει ξαφνικά με ένα αφόρητο αίσθημα πίκρας τον ανυπόφορο χαρακτήρα της κοινωνικής και οικονομικής της ύπαρξης, μιας υποδούλωσης που την υφίσταται κάτω από το ζυγό του καπιταλισμού». Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Μαζική απεργία, κόμμα, συνδικάτα*, Εκδόσεις Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, Αθήνα 2014, σ. 42.

⁸² Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 363.

⁸³ Ο.π., σ. 365.

Εάν στο πολιτικό και θεωρητικό πλαίσιο της Λούξεμπουργκ, κυριαρχεί το στοιχείο της οργανικότητας και του αυθόρμητου, που σχηματοποιούν μια συγκεκριμένη αντίληψη για την επανάσταση χωρίς να δίνεται η δέουσα προσοχή στις σημαντικές ιστορικές στιγμές της προετοιμασίας της συνείδησης και του παρόντος, στο φιλοσοφικό και πολιτικό πρόγραμμα του Λούκατς κυριαρχεί η διαλεκτικο-επαναστατική εκτίμηση της κατάστασης. Η διαφορά αυτή ή, όπως σημειώνει και ο ίδιος ο Λούκατς «αυτή η καθαρή αντιπαράθεση μπορεί να μας κάνει να διεισδύσουμε ακόμα πιο βαθιά μέσα στα επιχειρήματα της Ρόζας Λούξεμπουργκ, μέχρι και το ρόλο του κόμματος στην επανάσταση»⁸⁴.

Η σύγκρουση μεταξύ των δύο θεωρητικών μοντέλων, είναι μια σύγκρουση που πάει πίσω στο χρόνο και δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο τις δύο επαναστατικές προσωπικότητες. Εντοπίζεται γύρω από το θέμα της οργάνωσης, όπως αυτό οριοθετήθηκε μεταξύ της μπολσεβίκικης και της μενσεβίκικης πτέρυγας. Η Λούξεμπουργκ, απορρίπτοντας την μπολσεβίκικη αντίληψη, έρχεται σε ευθεία αντιπαράθεση με το πρότυπο του κόμματος, που υποστηρίζει ο Λένιν⁸⁵. Μπορεί επίσης να υποστηριχθεί ότι η Λούξεμπουργκ στη σύγκρουσή της με τους μπολσεβίκους, δίνει έμφαση όχι τόσο στο πολιτικό πρόγραμμα, αλλά στο οργανωτικό ζήτημα.

Από τη δική του πλευρά, ο Λούκατς σε ένα έργο του γραμμένο ένα χρόνο μετά τη δημοσίευση του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», με τίτλο «*Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*», μελετά τον ακριβή ηγετικό ρόλο του προλεταριακού κόμματος στην επανάσταση. Όπως ο ίδιος υποστηρίζει, το ηγετικό κόμμα της εργατικής τάξης πρέπει να είναι αυστηρά οργανωμένο. Αυτός ο

⁸⁴ Ο.π., σ. 370.

⁸⁵ Με τη σύγκλιση του II Συνεδρίου τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1903 στις Βρυξέλλες και μετά στο Λονδίνο, καθήκον του Συνεδρίου αποτέλεσε η «δημιουργία ενός πραγματικού κόμματος, στηριγμένου στις προγραμματικές και οργανωτικές αρχές που είχε προβάλει και επεξεργαστεί η Ίσκρα». Β.Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τομ. 8, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, χ.χ., σ. 96. Στο II Συνέδριο ψηφίστηκε επίσης και το Καταστατικό του κόμματος. Οι αντιδράσεις έγιναν εμφανείς από την αρχή ειδικά με την πρώτη παράγραφο του Καταστατικού- για το μέλος του κόμματος. Συγκεκριμένα: «μέλος του κόμματος θεωρείται ο καθένας που παραδέχεται το πρόγραμμά του και υποστηρίζει το κόμμα τόσο με υλικά όσο και με την προσωπική του συμμετοχή σε μια από τις κομματικές οργανώσεις». Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τομ. 7, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, χ.χ., σ. 254. Για τους μενσεβίκους, αυτή η απαίτηση του κόμματος δεν ευσταθούσε. Δεν ήθελαν να ανήκει υποχρεωτικά το μέλος του κόμματος σε μια από τις κομματικές οργανώσεις και να συμμετέχει στις εργασίες που κάθε οργάνωση έθετε για πολιτική και επαναστατική δράση.

συγκεντρωτισμός ανταποκρίνεται σε δύο πολύ σημαντικές αξιώσεις για το προλεταριάτο: αφενός μεν στην αξίωση ότι η εργατική τάξη οφείλει και πρέπει να μείνει πιστή στον ιστορικό της σκοπό. Αυτό σημαίνει την πλήρη άρνηση του αστικού φαινομένου της πραγματοποίησης, και ως εκ τούτου, τη δημιουργία μιας ισχυρής επαναστατικής ταξικής συνείδησης και των συμφερόντων που απορρέουν από αυτή. Αφετέρου, στην αξίωση συγκρότησης και δράσης του κόμματος ως μιας ισχυρής οργάνωσης των πιο συνειδητών μελών της εργατικής τάξης⁸⁶.

Ορθά έχει επισημανθεί ότι το προλεταριάτο ως επαναστατικό υποκείμενο δε λειτουργεί με όρους «καθαρής ιδεολογίας» και με όρους «καθαρής ταξικής συνείδησης». Απεναντίας, στρέφεται κριτικά τόσο απέναντι στην αστική τάξη και τους συμμάχους της, όσο και στη δική του πρακτική και ιδεολογία⁸⁷. Άλλωστε, όπως σημειώνει ο ίδιος ο Λούκατς στη μελέτη του για τον Λένιν, «αν έπρεπε να περιμένουμε να μπει το προλεταριάτο στον αποφασιστικό αγώνα ενιαία και ξεκάθαρα, δεν θα υπήρχε ποτέ επαναστατική κατάσταση»⁸⁸.

Σε κάθε περίπτωση, για τον Λούκατς είναι σαφές ότι η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου δεν προκύπτει με νατουραλιστικό τρόπο, όπως και η επαναστατική πράξη δεν γεννιέται μηχανιστικά. Η επαναστατική δράση τίθεται σε ισχύ, όταν οι δομικοί όροι της οικονομίας είναι ώριμοι. Αλλά η συγκρότηση του προλεταριάτου σε ηγέτιδα επαναστατική τάξη, δεν προκύπτει μοιραία σαν αυτόματη απόρροια των οικονομικών αναγκαιοτήτων. Η δράση του προλεταριάτου δεν προεξοφλείται, αλλά, πέραν των άλλων, εξαρτάται και από τη «διαύγεια και ενεργητικότητα που το κόμμα είναι σε θέση να δώσει για τους ταξικούς στόχους του»⁸⁹.

Τούτου δοθέντος, το κόμμα ως το καθοριστικό μέσο που εκπληρώνει τους βασικούς στόχους του προλεταριάτου, κρίνεται από την ικανότητα να οργανώνει την εργατική τάξη. Καθήκον του κόμματος δεν είναι να ορίσει βουλευσιαρχικά και με μεγάλα συνθήματα ότι *‘τώρα πρέπει να γίνει η επανάσταση’*, αλλά να διαμορφώσει

⁸⁶ Γκέοργκ Λούκατς, *Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σ. 29-32.

⁸⁷ Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική, λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ. 97-98.

⁸⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σ. 37.

⁸⁹ Ο.π., σ. 38.

με επιστημονικότητα και να αναπτύξει τις δυνάμεις που μπορούν να πυροδοτήσουν τη συνείδηση και τη συμπεριφορά του προλεταριάτου προς την επιτέλεση του ιστορικού σκοπού του. Ωστόσο, όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει, στις προηγούμενες ενότητες του παρόντος μέρους της εργασίας, η εργατική τάξη είναι εμποτισμένη από την κυρίαρχη αστική ιδεολογία και τις οικονομικές δυνάμεις που απορρέουν από την καπιταλιστική παραγωγή. Για το συγγραφέα του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», είναι η αναγκαιότητα της άρνησης της «τυφλής» αστικής ιδεολογίας με όρους διαλεκτικο- κριτικής προλεταριακής επιστήμης, αυτή που γεννά την ανάγκη της πολιτικής πρωτοπορίας και της δραστηριότητας του κόμματος. Το κόμμα είναι αυτό που πρέπει συνεχώς να προετοιμάζει την επανάσταση και να διαμεσολαβεί επιταχυντικά στις τάξεις που οδηγούν σε αυτή με την επιρροή και τη διαπαιδαγώγησή του πάνω στο προλεταριάτο⁹⁰.

Η ενεργός διαμεσολάβηση του κόμματος στη συνείδηση του προλεταριάτου, και μάλιστα σε επαναστατική κατεύθυνση, υλοποιείται στο βαθμό που το κόμμα έχει δείξει στην εργατική τάξη το δρόμο προς τα ταξικά συμφέροντά της. Η ολοκλήρωση αυτής της διαδικασίας συναρτημένη σε σημαντικό βαθμό με το ρόλο της ιδεολογίας, αναδεικνύει κατεξοχήν τη σημασία του οργανωτικού ζητήματος, όπως αυτό προσεγγίζεται από τον Λούκατς την περίοδο 1921-1924, περίοδο κατά την οποία ο ίδιος ο Λούκατς ως θεωρητικός του πολιτικού υποκειμένου συγκλίνει ολοένα και περισσότερο προς τις θέσεις του Λένιν, αποστασιοποιούμενος αντίστοιχα από τον αυθορμητισμό της Λούξεμπουργκ.

Ας θυμηθούμε στο σημείο αυτό ότι για τον Λένιν «*χωρίς επαναστατική θεωρία δεν μπορεί να υπάρξει και επαναστατικό κίνημα*»⁹¹. Με αυτήν του τη διατύπωση, ο Λένιν ευθύς εξαρχής θέτει το βασικό μαρξικό ζήτημα της γνώσης και της ιδεολογίας. Δεν μπορεί να υφίσταται οποιοδήποτε γνωστικό σχήμα μέσα στη συνείδηση του υποκειμένου αποσπασμένο από το πεδίο της ταξικής πάλης. Ας παρακολουθήσουμε την επιχειρηματολογία του Λένιν.

⁹⁰ Γκέοργκ Λούκατς, *Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σ. 40.

⁹¹ Β. Ι. Λένιν, *Τι να κάνουμε;*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2010, σ. 31.

«Μια και δεν μπορεί να γίνει λόγος για ανεξάρτητη ιδεολογία, επεξεργασμένη από τις ίδιες τις εργατικές μάζες στην πορεία του κινήματός τους, το ζήτημα μπαίνει μόνο έτσι: είτε αστική είτε σοσιαλιστική ιδεολογία. Μέσος όρος δεν υπάρχει (γιατί η ανθρωπότητα δεν έχει επεξεργαστεί καμιά 'τρίτη' ιδεολογία και γενικά, σε μια κοινωνία που σπαράζεται από ταξικές αντιθέσεις, δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ εξωταξική ή υπερταξική ιδεολογία). Για το λόγο αυτό κάθε μείωση του ρόλου της σοσιαλιστικής ιδεολογίας, κάθε απομάκρυνση από αυτήν σημαίνει ταυτόχρονα και δυνάμωμα της αστικής ιδεολογίας»⁹².

Με αφετηρία την παραπάνω διατύπωση του Λένιν, μπορούμε να θέσουμε ένα ερώτημα. Με ποιον τρόπο η σοσιαλιστική ιδεολογία μπορεί να γονιμοποιηθεί στη συνείδηση της εργατικής τάξης και, ως εκ τούτου, να μην μεταλλαχθεί από τη «σαγήνη» της πραγματοποίησης; Σε αυτό το ερώτημα, ερώτημα θεωρητικού μαραθωνίου για την εργατική τάξη, ο Λένιν τοποθετείται με την παράθεση των όσων έγραψε ο Ένγκελς το 1874 για τον «πόλεμο των χωρικών στη Γερμανία»: «Καθήκον των ηγετών θα είναι να εμβαθύνουν όλο και περισσότερο σ' όλα τα θεωρητικά προβλήματα, ν' απαλλάσσονται όλο και περισσότερο από την επίδραση της πατροπαράδοτης φρασεολογίας που κληρονομήθηκε από την παλιά κοσμοθεωρία, και να έχουν πάντα υπόψη τους ότι ο σοσιαλισμός, από τότε που έγινε επιστήμη, απαιτεί να τον μεταχειρίζονται σαν επιστήμη, δηλαδή να τον μελετούν»⁹³.

Δοθέντων των παραπάνω και όπως προκύπτει από τις σχετικές θέσεις του Λένιν, το ρίζωμα του εργάτη στη σοσιαλιστική ιδεολογία ολοκληρώνεται μόνο όταν στη συνείδησή του η θεωρία έχει επιστημονικό και επαναστατικό χαρακτήρα. Η εμφύτευση αυτών των αρχών, όπως υποστηρίζει και ο Λένιν, δεν ακολουθούν α priori σταθμισμένες μεθόδους οι οποίες βρίσκονται ξεκομμένες από τις τάσεις του ιστορικού γίνεσθαι⁹⁴. Αυτή η ιστορική ανισομέρεια των τάσεων που πηγάζει από το σύνολο των καπιταλιστικών οικονομικών σχέσεων, για το προλεταριάτο, σημαίνει μια μη «ευθύγραμμη» και «συντονισμένη» ταξική συνείδηση. Σε αυτό το σημείο ο διαμεσολαβητικός ρόλος της ιντελιγκέντσιας αρχικά και του κόμματος στη συνέχεια είναι καθοριστικός.

⁹² Ο.π., σ. 50. Επίσης βλ. Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική, λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ. 61-62.

⁹³ Β. Ι. Λένιν, *Τι να κάνουμε;*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2010, σ. 35.

⁹⁴ Σημειώνει: «ο σοσιαλισμός και η ταξική πάλη γεννιούνται το ένα δίπλα στο άλλο και όχι το ένα από το άλλο, γεννιούνται κάτω από διαφορετικές προϋποθέσεις». Ο.π., σ. 49.

Για την μετασηματιστική δύναμη του διανοούμενου στη συνείδηση της εργατικής τάξης ο Λένιν, υιοθετεί τις θέσεις του Κάουτσκι. Ο τελευταίος γράφει «φορέας της επιστήμης δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά η αστική διάνοηση. Στα κεφάλια ορισμένων μελών του στρώματος αυτού γεννήθηκε ακριβώς ο σύγχρονος σοσιαλισμός, κι αυτοί είναι, εκείνοι που τον μετέδωσαν στους πιο αναπτυσσόμενους πνευματικά προλετάρους, οι οποίοι με τη σειρά τους τον μπάζουν στην ταξική πάλη του προλεταριάτου, εκεί που το επιτρέπουν οι συνθήκες. Έτσι η σοσιαλιστική συνείδηση είναι κάτι που έχει εισαχθεί απέξω στην ταξική πάλη του προλεταριάτου και όχι κάτι που γεννήθηκε αυθόρμητα απ' αυτήν»⁹⁵.

Το ζύμωμα της εργατικής τάξης προς μια ολιστική ταξική συνείδηση δίνεται μέσα από ένα καθήκον που το κόμμα αναδεικνύει. Πρόκειται για την απομάκρυνση της εργατικής τάξης από την υπερίσχυση του αυθόρμητου μέσω της καίριας διαμεσολάβησης των μορφωμένων μελών του επιστημονικού σοσιαλισμού. Για τον Λένιν το αυθόρμητο της εργατικής τάξης, δεν είναι τίποτα άλλο από ένα ενστικτικό ξέσπασμα της στιγμής, που εκφράζει τη δίψα του προλεταριάτου να ξεφύγει από την καταπίεση. Αυτό που του λείπει δεν είναι η ορμή να αρνηθεί την αλλοτρίωση που υφίσταται, αλλά ο σχεδιασμένος, συνειδητός και οργανωμένος αγώνας για την υπεράσπιση των ταξικών συμφερόντων του. Το αυθόρμητο των μαζών, επιμένει ο Λένιν αγγίζει μόνο τα όριά του συνδικαλιστικού αγώνα⁹⁶. Με βάση αυτή την τελευταία διατύπωση του Λένιν, μπορούμε να συναγάγουμε ένα αξιολογικό συμπέρασμα για την αναγκαιότητα του κόμματος ως του κατεξοχήν πολιτικού υποκειμένου της εργατικής τάξης. Δίχως τη διαμεσολάβηση του κόμματος, ο αγώνας των εργατών παίρνει τη μορφή μεταρρυθμιστικού χαρακτήρα και μόνο.

Υιοθετώντας αυτές ακριβώς τις θέσεις του Λένιν, ο Λούκατς έρχεται να διατυπώσει πλέον τις «μεθοδολογικές παρατηρήσεις πάνω στο ζήτημα της οργάνωσης», θέσεις με τις οποίες ολοκληρώνει τη συλλογή του «Ιστορία και ταξική συνείδηση». Για τον Ούγγρο μαρξιστή, το οργανωτικό ζήτημα, δεν είναι ζήτημα τεχνικό αλλά κατεξοχήν πολιτικό. Αρκούν εν προκειμένω τα λόγια του Λένιν, που θέτει ο Λούκατς ως

⁹⁵ Ο.π., σ. 49-50.

⁹⁶ Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λένιν: «αυτές καθαυτές οι απεργίες εκείνες ήταν αγώνας τρέιντ-γιουνιστικός, όχι όμως σοσιαλδημοκρατικός. Σήμαιναν το ξύπνημα του ανταγωνισμού ανάμεσα στους εργάτες και στ' αφεντικά, μα οι εργάτες δεν είχαν και δεν μπορούσαν να έχουν συνείδηση της αγεφύρωτης αντίθεσης των συμφερόντων τους μ' όλο το σύγχρονο πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς, δηλαδή συνείδηση σοσιαλδημοκρατική». Ο.π., σ. 39.

προμετωπίδα στο τελευταίο δοκίμιο του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*». «Δεν μπορεί να χωριστεί η πολιτική σφαίρα από την οργανωτική»⁹⁷. Ας επιτραπεί να επιμείνουμε: η προσέγγιση του επαναστατικού κόμματος από τον Λούκατς, είναι ένα ζήτημα κομβικής σημασίας, η θεωρητική επεξεργασία του οποίου αποδεικνύεται στην κυριολεξία ανεξάντλητη. Ο ίδιος ο Λούκατς δε χάνει την ευκαιρία να ασκήσει κριτική εξάλλου, σε όσους αντιμετωπίζουν «*την αντίληψη του κομμουνιστικού κόμματος σα ζήτημα καθαρά τεχνικό, και όχι σαν ένα από τα σπουδαιότερα πνευματικά προβλήματα της επανάστασης*»⁹⁸.

Έχοντας καταστήσει αυτή τη διαφορά σαφή στο έργο του, μεταφέρει το κέντρο βάρους της ανάλυσής του στη σχέση του κόμματος με την επαναστατική θεωρία. Με αυτό τον τρόπο εμφανίζεται ο βαθμός υπευθυνότητας και στάσης του κόμματος στις ιστορικές εξελίξεις, κατά πόσο δηλαδή το κόμμα μπορεί και είναι σε θέση να δώσει λύσεις στα προβλήματα της εργατικής τάξης. Έτσι το ζήτημα της ωριμότητας και της ανωριμότητας έρχεται στο προσκήνιο των επεξεργασιών του. Η ωριμότητα είναι ταυτισμένη με τον ποιοτικό βαθμό οργάνωσης, ενώ η ανωριμότητα συναρτάται προς την έλλειψη επεξεργασμένου πλαισίου μεθοδολογικών αρχών και κριτηρίων λειτουργίας και δράσης του κόμματος⁹⁹.

Για το προλεταριάτο δεν μπορεί να υπάρξει «*τρίτος δρόμος*» μεταξύ αυτών των δύο πόλων, δηλαδή της ωριμότητας ή της ανωριμότητας. Η εργατική τάξη ως αντικείμενο εκμετάλλευσης και υπό το καθεστώς της οικονομικής αθλιότητας, μόνο ένα δρόμο ιστορικά καλείται να πάρει. Το δρόμο της ωριμότητας ο οποίος δεν είναι άλλος από αυτόν της επανάστασης. Αυτή η τάση του προλεταριάτου «*προς τα εκεί*», διαρρηγνύει το πέπλο της αστικής πραγμοποίησης και υποδεικνύει τη διαλεκτική μέθοδο ως τη μόνη και αυθεντική θεωρία, που συνδέει το κίνημα με τον τελικό ιστορικό σκοπό του¹⁰⁰.

Για τον Λούκατς αυτό το «*προς τα εκεί*» του προλεταριάτου δεν μπορεί να γίνει ξαφνικά και χωρίς προϋποθέσεις. Το γεγονός που πρόκειται να λιπάνει τις δυνάμεις

⁹⁷ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 383.

⁹⁸ Ο.π., σ. 384.

⁹⁹ Ο.π., σ. 384.

¹⁰⁰ Ο.π., σ. 385.

της επανάστασης, είναι το ίδιο το γεγονός της επανάστασης, η επιθυμία να αλλαχθεί αυτό που σαν φάντασμα σκιάζει τη συνείδηση της εργατικής τάξης. Και για να μπορέσει να επιτευχθεί αυτή η κλιμάκωση, η εργατική τάξη θα πρέπει να έχει τη γνώση να τοποθετηθεί στην ιστορία όχι ως το δυνάμει υποκείμενο της άρνησης του δεδομένου, αλλά ως «υποκείμενο εν ενεργεία» που δεν προσδιορίζεται τελεσίδικα από την εξουσία της αστικής τάξης, ούτε και από τους πραγματοποιημένους νόμους της οικονομίας της «με κάποιο μοιραίο και αυτόματο τρόπο»¹⁰¹.

Η υπέρβαση του προλεταριάτου από τάξη που ανα- παράγει τις παραγωγικές δομές και δυνάμεις της αστικής τάξης, σε ηγέτιδα τάξη δεν μπορεί να γίνει με ταχυδακτυλουργικό τρόπο. Οι παρεμβολές και οι ανασχές που προέρχονται από καιροσκοπικές και ενστικτικές- αυθόρμητες τάσεις, είναι βαθιά ριζωμένες τόσο στα ίδια τα κόμματα, όσο και στην κοινωνική- ψευδή συνείδηση των προλεταρίων. Πράγματι, σε αυτή την κατάσταση, η οποία διαμορφώνει μια εργατική τάξη διαφορετική από αυτό που ιστορικά είναι αναγκασμένη να κάνει, ο Λούκατς θέτει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο την ανάγκη της οργάνωσης, μιας οργάνωσης της πιο ριζοσπαστικής μορφής μέσω της «μεσολάβησης μεταξύ θεωρίας και πράξης»¹⁰².

Το δέσιμο της θεωρίας με την πράξη αποκαλύπτεται με τη μεγαλύτερη καθαρότητα στη διαλεκτική μέθοδο. Η διαλεκτική μέθοδος για τον Λούκατς είναι μια ζωντανή πραγματικότητα της σκέψης που αρνείται να συμβιβαστεί με τις καταστάσεις όπως αυτές υπάρχουν¹⁰³. Στη διαλεκτική είναι οι έννοιες που αρνούνται τον ίδιο τους τον εαυτό για να μετασχηματιστούν σε κάτι άλλο ποιοτικά ανώτερο και να βρουν αυτό που συνεχώς γίνονται «σε μια νέα ενότητα χωρίς σταματημό»¹⁰⁴. Κατ' αυτόν τον τρόπο το οργανωτικό ζήτημα στη σκέψη του φιλοσόφου αποκτά μια ηθική σημασία, μια γνώση που προωθείται με οργανωτικούς όρους και θέτει διαρκώς ερωτήματα για αυτά που το κόμμα κάνει,

¹⁰¹ Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική, λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ. 98.

¹⁰² Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 388.

¹⁰³ Γκέοργκ Λούκατς, *Τακτική και ηθική*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1982, σ. 49.

¹⁰⁴ Ο.π., σ. 72.

πώς τα κάνει, τέλος πώς λειτουργεί ως δυνατότητα μέσα στην ίδια την ιστορική διαδικασία.

Από τη στιγμή που το κόμμα λειτουργεί αναστοχαστικά και έχει τη γνώση ότι η ιστορία δεν ακολουθεί μια γραμμικότητα, αυτό-κατανοείται ως καταλύτης πολλαπλών αλληλεπιδράσεων και μετασχηματισμών. Η πραγματοποίηση, η οποία λειτουργεί πολλαπλασιαστικά «στην αφηρημένη αναγκαιότητα του γίνεσθαι και οδηγεί στο φαταλισμό»¹⁰⁵, συνιστά πρόκληση για το προλεταριάτο και το κόμμα ως πολιτική πρωτοπορία του. Μπορούμε να συμπεράνουμε με βάση τα παραπάνω ότι το κόμμα στη λουκασιανή θεώρηση του οργανωτικού ζητήματος δεν είναι κάτι που στέκει έξω και πάνω από τη συνείδηση της εργατικής τάξης. «Το κόμμα είναι η μορφή που έλαβε η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου»¹⁰⁶.

Χωρίς αμφιβολία, εγκλωβισμένο μέσα στη δίνη του καπιταλισμού, το προλεταριάτο κινείται καταρχάς με όρους και μορφές που παράγει η κυρίαρχη ιδεολογία. Οι διεκδικήσεις του είναι διεκδικήσεις εφήμερες χωρίς μακρόπνοα σχέδια και μη ταξικά ευθυγραμμισμένες για το σύνολο του προλεταριάτου. Πάνω σε αυτό το πεδίο, εξάλλου, ο Λούκατς χτίζει την κριτική του στη Λούξεμπουργκ για το αυθόρμητο του κινήματος, την «πλάνη» της οργανικότητας της επανάστασης, και ανάγει την οργανωτική δομή του κόμματος όρο εκ των ων ουκ άνευ για τη δημιουργία της επανάστασης.

Στο σημείο αυτό ας θυμηθούμε και πάλι τον Λένιν και συγκεκριμένα τη μελέτη του για τον ιμπεριαλισμό. Οι καπιταλιστές με τα κέρδη τους αφενός μπορούν και πειθαρχούν την εργατική τάξη με τη δύναμη των μονοπωλίων τους, αφετέρου επιτυγχάνουν την εξαγορά της 'αριστοκρατίας' της. Ο αστικοποιημένος εργάτης, όπως προκύπτει μέσα από τη μελέτη του Λένιν, είναι ένας «αληθινός πράκτορας της αστικής τάξης μέσα στο εργατικό κίνημα, εργατικός εντολοδόχος της τάξης των καπιταλιστών»¹⁰⁷. Από τον Λούκατς, η συγκεκριμένη θέση γίνεται αποδεκτή. Αναγνωρίζει τη μη ομοιόμορφη ανάπτυξη της προλεταριακής ταξικής συνείδησης

¹⁰⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 389.

¹⁰⁶ Ο.π., σ. 100.

¹⁰⁷ Β. Ι. Λένιν, *Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σ. 14-15

στους κόλπους του κινήματος, όπως αυτή εμφανίζεται σε συνθήκες οικονομικής κρίσης. Γράφει «η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου δεν αναπτύσσεται παράλληλα με την αντικειμενική οικονομική κρίση, γραμμική και με τον ίδιο τρόπο σε όλο το προλεταριάτο. Κι ακόμη: μεγάλα τμήματα του προλεταριάτου παραμένουν κάτω από την επιρροή της μπουρζουαζίας, και απ' αυτή τη στάση δεν ξεκολλούν ούτε από την ανάπτυξη ούτε από το βάθεμα της οικονομικής κρίσης»¹⁰⁸.

Για τη λουκασιανή θεωρία του πολιτικού υποκειμένου, ο αστικοποιημένος εργάτης συμβάλλει στην εκπλήρωση μιας ζωτικής κυριαρχίας της πραγματοποίησης. Από την άλλη πλευρά, η ιδεολογική κρίση, που σφραγίζει την καθημερινότητα του προλεταριάτου οδηγεί τον Λούκατς να αναζητήσει στο κόμμα το συλλογικό διαμορφωτή και παιδαγωγό της επαναστατικής συνείδησης. Πρόκειται για έναν τύπο επαναστατικού κόμματος, που δεν στέκει παθητικά στη διάχυση της κρίσης και δε λειτουργεί «κατόπιν εορτής». Ένα κόμμα που θα προετοιμάσει το άλμα. «Το πρώτο συνειδητό βήμα προς το βασίλειο της ελευθερίας»¹⁰⁹. Το «βασίλειο της ελευθερίας» με τον τρόπο που το εισηγείται ο Λούκατς, βρίσκεται σε μια σχέση αμεσότητας και αλληλεξάρτησης με τον επαναστατικό αγώνα που το κόμμα διεξάγει. Η κοινωνία την οποία το προλεταριάτο θέλει να εγκαθιδρύσει κατεδαφίζοντας την αστική, θα είναι «η πρώτη κοινωνία στην ιστορία της ανθρωπότητας στην οποία η ελευθερία δε θα είναι καθόλου εκείνη που σκέφτονται σήμερα οι ιδεολόγοι της αστικής τάξης»¹¹⁰.

Ο όρος ελευθερία για την αστική τάξη και τους ιδεολόγους της, σύμφωνα με τον Μαρξ σημαίνει την πλήρη εφαρμογή του στοιχείου της 'απομόνωσης' του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Διαβάζουμε στο έργο του για το «Εβραϊκό ζήτημα» ότι ο εγωιστικός άνθρωπος ο οποίος έχει αλλοτριωθεί και έχει έρθει σε ρήξη με τους δεσμούς της κοινότητας της οποίας είναι μέλος, «βρίσκει στον άλλον άνθρωπο όχι την πραγματοποίηση της ελευθερίας του αλλά πολύ περισσότερο το φραγμό της ελευθερίας του»¹¹¹.

¹⁰⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 394.

¹⁰⁹ Ο.π., σ. 406.

¹¹⁰ Ο.π., σ. 406.

¹¹¹ Γκέοργκ Λούκατς, *Αστική και σοσιαλιστική δημοκρατία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1987, σ. 159.

Για τον κομμουνιστή ο οποίος μάχεται για τη δημιουργία του σοσιαλιστικού «*βασιλείου της ελευθερίας*», αυτή η μάχη σημαίνει τη νίκη της ελευθερίας στις κυρίαρχες μορφές της πραγματοποίησης και των πραγματοποιητικών διαδικασιών της αστικής οικονομίας. Για τον Λούκατς η επιτυχία αυτής της διαδικασίας, μπορεί και πρέπει να γίνει όταν ο κομμουνιστής έχει πλήρη συνείδηση των μορφών που θα πρέπει να αρνηθεί: την έλλειψη αλληλεγγύης και την ανελευθερία¹¹². Η υπέρβαση αυτών των δομών που υπάρχουν και έχουν τις ρίζες τους στην αστική κοινωνία και στην οικονομία της, για τον μαρξιστή Λούκατς σημαίνει την αρχή της δημιουργίας μιας συνειδητής θέλησης, θέλησης που θα κάνει τα πρώτα βήματα για να συναντήσει και άλλου τέτοιου είδους θελήσεις. Το σύνολο αυτών των συνειδητών θελήσεων είναι σε πρώτη φάση το κόμμα.

Το κόμμα ως η συνειδητή συλλογική θέληση των κομμουνιστών που ενώνει στους κόλπους του τη σχέση της πραγματικής ελευθερίας με την αυθεντική αλληλεγγύη, είναι η «*ενότητα των στιγμών*» που προορίζονται και πραγματοποιούνται στην «*πειθαρχία*»¹¹³. Μέσω της κομματικής πειθαρχίας ο Λούκατς εισάγει την πρώτη αρχή διά της οποίας το κομμουνιστικό κόμμα ως διαδικασία άρνησης του παρόντος λειτουργεί. Με αυτό τον τρόπο η πειθαρχία όπως παρουσιάζεται μέσω της λουκατσιανής πολιτικής φιλοσοφίας, συνίσταται σε ένα δέον, σε μια αρχή που δεν μπορεί να υπάρξει έξω από τις αξίες της ελευθερίας και της συλλογικότητας. Η ελευθερία, με τον τρόπο που την αναπτύσσει ο Λούκατς, δεν είναι μια ιδέα που υπάρχει στον κόσμο με αφηρημένο τρόπο, αλλά μια δυνατότητα που οι άνθρωποι μπορούν να δημιουργήσουν. Στη συνύφανσή της με τις αξίες της πειθαρχίας και της αλληλεγγύης, η ελευθερία δε σημαίνει νομιμοποίηση της αυθαιρεσίας, δηλαδή «*μπορώ να κάνω ότι θέλω*», αλλά εντασσόμενη στη δυναμική και στο ρόλο του κόμματος, η ελευθερία καθίσταται συνώνυμη με τον όρο αυτεξουσιότητα.

Ο Λάννινγκ στο άρθρο του με τίτλο: «*Ο πλήρως ανεπτυγμένος άνθρωπος*», συνοψίζει δύο βασικά συστατικά στοιχεία της ελευθερίας στο πλαίσιο της θεωρίας του Λούκατς. Πρόκειται για στοιχεία, που συνδέονται με την προαναφερθείσα σημασιοδότηση των όρων, όπως και με την ανάγκη του ανθρώπου να καταπιαστεί

¹¹² Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 407.

¹¹³ Ο.π., σ. 407.

με τα κρίσιμα προβλήματα της εποχής του, δημιουργώντας εναλλακτικές λύσεις. Στο σημείο αυτό, ας παρακολουθήσουμε τις θέσεις του Καναδού καθηγητή:

«Για τον Λούκατς η έννοια της ελευθερίας σημαίνει: εξουσία επί πραγμάτων διαφορετικών από το εγώ, και εξουσία επί του εγώ, δηλαδή αυτεξούσιο. Παρότι αυτές πρέπει να είναι διαλεκτικά, όχι διαδοχικά, ανεπτυγμένες μορφές ελευθερίας, το αυτεξούσιο είναι σαφώς απαραίτητο σε κάποιο βαθμό προτού να μπορέσει να καταπιαστεί πλήρως με τις εξωτερικές σχέσεις. Μόνο πάνω στη βάση του αυτο-ελέγχου, της επιβολής επί της συνείδησης και των συναισθημάτων, μπορεί το άτομο να ελπίζει ότι θα κάνει σημαίνοντα βήματα προς μια ηθικής τάξης αναμέτρηση με την πραγματικότητα»¹¹⁴

Το μέλος του κόμματος το οποίο είναι πειθαρχημένο στη «γραμμή» του κόμματος, δεν είναι ένα «νεκρό» από συνείδηση μέλος που άγεται και φέρεται από την κομματική ηγεσία. Η πειθαρχία αποτελεί έκφραση και όρο της συλλογικής προσπάθειας εκπλήρωσης του σκοπού, δηλαδή του κομμουνιστικού «*βασιλείου της ελευθερίας*». Αυτό το βασίλειο μέσα στην πραγματοποιημένη αστική κοινωνία δεν μπορεί να γεννηθεί ξαφνικά. Χρειάζεται πρόγραμμα με βάση τα άτομα-πολίτες, άτομα-πολίτες που συγκροτούνται ως συλλογικό Εγώ καθώς η παρουσία του άλλου είναι μια ανάγκη και μια κατάφαση στο συλλογικό επαναστατικό αγώνα για να αποκολληθεί η ιστορία από ό,τι πραγματικά την αρνείται για να εξελιχθεί. Τα άτομα-πολίτες προετοιμάζονται διαπαιδαγωγούμενα με όρους συλλογικότητας και αυτοπειθαρχίας.

Ως εκ τούτου, το κομμουνιστικό κόμμα, θέτει πολύ υψηλά αυτή τη σχέση, τη σύνδεση των δύο περιεχομένων (σταθερότητα, συνεργασία) στη μορφή με την οποία το οργανωτικό ζήτημα μεθοδεύει τον επαναστατικό αγώνα. Αυτή η σχέση μέσω της οποίας ο απομονωτισμός μεταρσιώνεται σε αλληλεγγύη, και η παρουσία του άλλου καθίσταται απαραίτητη και χρήσιμη καθώς ο ταξικός του αγώνας μου δείχνει το δρόμο προς τη σοσιαλιστική ωριμότητα, κάνει το κομμουνιστικό κόμμα «*τη συγκεκριμένη μεσολάβηση μεταξύ ανθρώπου και ιστορίας*»¹¹⁵.

¹¹⁴ Robert Lanning, «Ηθική και αυτεξούσιο στον Λούκατς», *Ουτοπία*, τεύχος 52, (Νοέμβριος-Δεκέμβριος) 2002, σ. 122.

¹¹⁵ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 410.

Για τον Λούκατς η συγκεκριμένη μεσολάβηση- τακτική με την οποία το κομμουνιστικό κόμμα θεμελιώνει τη στρατηγική του και θεμελιώνεται μέσω αυτής, συμπυκνώνει τη διαφορά του επαναστατικού κόμματος με τα υπόλοιπα αντιδραστικά κόμματα της αστικής κοινωνίας. Επικαλούμενος τον Βέμπερ θέτει αυτή τη διαφορά ως ακολούθως: «Για τον παλιό τύπο κομματικής οργάνωσης- είτε πρόκειται για τα παλιά αστικά κόμματα είτε για τα σορτουμιστικά εργατικά κόμματα- το άτομο μπορεί να παρουσιαστεί σαν αριθμός, σα στοιχείο που ακολουθεί, σα 'μάζα'. Ο Μαξ Βέμπερ έχει ορίσει πολύ σωστά αυτό τον τύπο οργάνωσης»¹¹⁶.

Για το σύνολο των αντιδραστικών κομμάτων είναι εύκολο να συμπεράνουμε μέσα από την κοινωνιολογία του Βέμπερ, ότι ο γραφειοκρατικός τύπος οργάνωσης είναι η αρχή της πραγματικότητάς τους με την οποία υπάρχουν πολιτικά¹¹⁷. Το κομματικό μέλος σε μια τέτοιου τύπου οργάνωση, υπάρχει ποσοτικά και αφηρημένα. Υπάκουο, πειθήνιο στις εντολές των διευθυντών της κομματικής γραφειοκρατίας, ακολουθεί τα «σφυρίγματα» τους. Η ομοιομορφία, όπως προκύπτει με την εξάλειψη της οποιαδήποτε ποιοτικής διαφοράς σε αυτόν τον τύπο κόμματος που δε διαφέρει σε τίποτα από τη δομή και την ιεραρχία των γραφείων των διευθυντών στις αστικές μεγάλες εταιρίες, κάνει το άτομο που ανήκει σε αυτή την οργάνωση θεατή των συμβάντων της πολιτικής και της ιστορίας. Όπως γράφει και ο Λούκατς «για αυτό τα μέλη αυτών των κομμάτων συνδέονται με την οργάνωση μόνο μέσω μερών της

¹¹⁶ Ο.π., σ. 410.

¹¹⁷ Το γεγονός ότι το κομματικό μέλος στα αντιδραστικά αστικά κόμματα εμφανίζεται ως αριθμός, δηλαδή χωρίς ποιοτικά ειδολογικά στοιχεία και συναινεί στις διαταγές των ανωτέρων του χωρίς να εκφράζει τις θέσεις του ή ακόμη και να φιλτράρει τις εντολές που του έρχονται από τα πάνω, ωθεί τον Βέμπερ να γράφει για την εξουσία «γραφειοκρατικού διοικητικού επιτελείου» και να τη χαρακτηρίζει «μονοκρατική». Η «μονοκρατική» εξουσία η οποία βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τη «συναδελφικότητα», για τον Βέμπερ συνιστά τον καθαρότερο τύπο νόμιμης εξουσίας. Σε αυτόν τον τύπο «μόνον ο διευθυντής του συνδέσμου κατέχει την εξουσιαστική του θέση λόγω ιδιοποίησης ή λόγω εκλογής ή καθορισμένης διαδοχής. [...] Το σύνολο του διοικητικού επιτελείου αποτελείται, στον καθαρότερο τύπο, από μεμονωμένους υπαλλήλους, οι οποίοι υπακούουν μόνον σε αντικειμενικά καθήκοντα του αξιώματος, και εντάσσονται σε σταθερή ιεραρχία αξιωμάτων. Διαθέτουν σταθερές υπηρεσιακές αρμοδιότητες και διορίζονται (δεν εκλέγονται) βάσει συμβολαίου. Έχουν συγκεκριμένες και εξειδικευμένες ικανότητες και αμείβονται για τις υπηρεσίες τους με χρήμα. Υπόκεινται σε αυστηρό έλεγχο και εργάζονται ψυχρά ως προς τη θέση με την οποία ασκούν την υπηρεσία τους. Τέλος βλέπουν να ανοίγεται μπροστά τους μια σταδιοδρομία, σύμφωνα με την αρχαιότητα ή με τις υπηρεσίες ή και με τα δύο, εξαρτώμενη από την κρίση των προϊσταμένων τους». Max Weber, *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 1, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2005, σ. 249-250.

ύπαρξής τους αφηρημένα, και αυτοί οι αφηρημένοι δεσμοί αντικειμενοποιούνται σε διακριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις»¹¹⁸.

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου στην αστική κοινωνία μέσα από τις κατηγορίες των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων φαίνεται να δομεί μορφές χαρακτήρων καθαρά τυπικές, ιδιοτελείς και παθητικές. Το υποκείμενο το οποίο είναι υποταγμένο στις οικονομικές και πολιτικές ντιρεκτίβες χωρίς ίχνος αντίστασης σε ένα σύστημα που το καθλώνει στη στατικότητα, όσα δικαιώματα και να του παραχωρηθούν δεν θα πάψει να είναι ένα υποταγμένο υποκείμενο. Η κυριαρχία των ιδεολογικών και παραγωγικών μηχανισμών που συγκροτούν στη βάση της την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, για τον Λούκατς, αποτελεί ένα εμπόδιο προς τον κομμουνισμό, στην υπέρβαση του οποίου πρέπει να συμβάλλει το επαναστατικό κόμμα. Στο πολιτικό και φιλοσοφικό πρόγραμμα του Λούκατς, η επίτευξη του κομμουνισμού, πραγματοποιείται με την ενεργή συμμετοχή του ατόμου στις στιγμές που συγκροτούν το κοινωνικό όλο. Και αυτή η συμπεριφορά του ατόμου μπορεί να φέρει το επιθυμητό ιστορικό αποτέλεσμα μόνο με την καθολική στράτευση της προσωπικότητας στο κίνημα¹¹⁹.

Υπό αυτές τις προϋποθέσεις που θέτει η λουκατσιανή θεώρηση για το πολιτικό υποκείμενο και τη σχέση του με το μέλος του κινήματος, θεωρώ, ότι δίνεται με τον πιο σαφή τρόπο το 'πως' το προλεταριάτο πρόκειται να ολοκληρώσει τον κοσμοϊστορικό ρόλο του. Ο μετασχηματισμός της κοινωνίας σε μια κοινωνία πέραν των πραγματοποιημένων μορφών της συνείδησης, μπορεί να γίνει μέσω της παρουσίας ενός ιστορικού υποκειμένου, του υποκειμένου παραγωγού νέων μορφών του γίνεσθαι.

Για αυτό τον λόγο το πολιτικό επαναστατικό κόμμα στον Λούκατς δεν εκφράζει μια ορμή και μόνο προς την άρνηση του οικονομικού εφιάλτη που βιώνει η εργατική τάξη στο σύνολό της. Αλλά ούτε και αναλαμβάνει με βολονταριστικό τρόπο να κάνει

¹¹⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 411.

¹¹⁹ Γράφει χαρακτηριστικά ο Ούγγρος φιλόσοφος «ο μοναδικός δυνατός δρόμος που επιτρέπει να πραγματοποιηθεί η αυθεντική ελευθερία είναι η πειθαρχία του κομμουνιστικού κόμματος, η τέλεια απορρόφηση μέσα στην πράξη του κινήματος της συνολικής προσωπικότητας κάθε οπαδού του». Ο.π., σ. 412.

την επανάσταση για χάρη της¹²⁰. Αυτό που πραγματικά ενδιαφέρει το κομμουνιστικό κόμμα σε σχέση με την τάξη που εκπροσωπεί και εκπροσωπείται είναι η ανύψωση της ταξικής συνείδησής της. Όσο αναδεικνύεται το ζήτημα της επικαιρότητας της επανάστασης, τόσο αναπτύσσεται και ωριμάζει η ταξική συνείδησή της εργατικής τάξης.

Το κομμουνιστικό κόμμα είναι η αυθεντική αντανάκλαση του προλεταριάτου που πηγάζει από την ολότητα της ιστορικής πορείας του. Για αυτό το κόμμα ως ζωντανός οργανισμός που βρίσκεται κριτικά μέσα στα πράγματα της καπιταλιστικής πραγματικότητας, δε ζητάει από τα μέλη του να το ακολουθούν όπως ο πιστός πορεύεται με σκυμμένο το κεφάλι πίσω από το ευαγγέλιο, αλλά ούτε και όπως ο υπάλληλος ακολουθεί τρέχοντας τον εργοδότη του. Το κομμουνιστικό κόμμα είναι η αληθινή έκφραση της συνοχής του μαχόμενου προλεταριάτου στον ταξικό του αγώνα. Η πολιτική ψυχή που οργανώνει σε ενότητα την εργατική τάξη.

Ας ολοκληρώσουμε στο σημείο αυτό με τα λόγια του Λούκατς, ενός μαρξιστή θεωρητικού που, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, υπερασπίζεται με σαφήνεια την αναγκαιότητα του πολιτικού κόμματος: *«Το κόμμα χάρη στην οργάνωσή του που χαρακτηρίζεται από μια σκληρή εσωτερική συνοχή και από τη σιδερένια πειθαρχία που αυτό απαιτεί, σαν επακόλουθο της απαίτησης να στρατεύσει τα μέλη του με τη συνολική τους προσωπικότητα, αυτό κομματιάζει τα πέπλα της πραγματοποίησης που, στην καπιταλιστική κοινωνία, σκοτεινιάζουν τη συνείδηση του ατόμου»*¹²¹.

¹²⁰ Ο.π., σ. 417-418.

¹²¹ Ο.π., σ. 433-434.

ΜΕΡΟΣ 3^ο

Σύγχρονη αποτίμηση της θεωρίας του Γκέοργκ Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο

i.

Έχοντας αναπτύξει στο δεύτερο μέρος της εργασίας τις βασικές λουκατσιανές έννοιες της πραγμοποίησης, και της ταξικής συνείδησης με βασική ερευνητική μέριμνα τη θεωρία του Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο, στην παρούσα ενότητα θα επιχειρηθεί η αποτύπωση των τελικών συμπερασμάτων, με απώτερο στόχο την αξιολόγηση της λουκατσιανής θεωρίας στην εποχή μας. Καθόλη τη διάρκεια της εργασίας, όπως ο αναγνώστης έχει παρατηρήσει, το «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», αποτέλεσε το βασικό έργο αναφοράς. Το ίδιο έργο, και σε συνδυασμό με πρόσθετη βιβλιογραφία, πρόκειται να βρίσκεται στη βάση αυτής της αξιολόγησης που θα ακολουθήσει.

Ο όρος «*πραγμοποίηση*» όπως υποστηρίζει και ο Λεβί, είναι ένας νεολογισμός για να αποδοθεί ο γερμανικός όρος: «*verdinglichung*»¹. Ο όρος αυτός στην αγγλοσαξωνική γλώσσα αποδίδεται με τον όρο: «*reification*». Σύμφωνα με την Πηνελόπη Τζιωκα- Ευαγγέλου, στην ελληνική γλώσσα ο όρος: *πραγμοποίηση* είναι ο εγκυρότερος. Όπως σημειώνει και η ίδια στη διδακτορική της διατριβή τόσο ο γερμανικός όρος: *verdinglichung*, όσο και ο αγγλοσαξωνικός όρος: *reification*, αναφέρονται και οι δύο στον ελληνικό όρο: *πράγμα*. Αυτό το συμπέρασμα συνάγεται καθώς οι βασικές έννοιες (*ding, rei*) αναφέρονται στη λέξη: *πράγμα* και όχι στη λέξη: *αντικείμενο (gegestand, object)*².

Για τον Αξελό η γαλλική λέξη: *rien* που στα ελληνικά αποδίδεται με τον όρο: *τίποτα*, προέρχεται από την αιτιατική του: *res, rem*³. Γίνεται φανερό ότι η λέξη: *πράγμα* στο σύνολο των δηλώσεών της με τις προηγούμενες σε αυτή έννοιες, φτάνει να καταλήγει μέσω της λατινικής της ρίζας στον όρο: *τίποτα*. Και το τίποτα στην περίπτωση της ανάλυσής μας δεν αναφέρεται σε κάτι που δεν υπάρχει (μη ον), αλλά στο *ουδέν*. Για τον Γάλλο φιλόσοφο και ψυχαναλυτή Λακάν το *ουδέν* τόσο στη συμβολική, όσο και στην αντικειμενική του διάσταση συνίσταται στην απουσία ή

¹ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 81.

² Πηνελόπη Τζιωκα- Ευαγγέλου, *Η θεωρία της πραγμοποίησης στο έργο του Georg Lukacs*, (Διδακτορική Διατριβή Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών), Αθήνα 1988, σ. 28- 29.

³ Κώστας Αξελός, *Γράμματα σε ένα νέο στοχαστή*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1997, σ. 28.

στην προσπάθεια απουσίας, εξαφάνισης του άλλου⁴. Ως εκ τούτου, θα ήταν λάθος, να νοηθεί η δραστηριότητα που τείνει στη δημιουργία απουσίας του άλλου, ως μια άρνηση της δραστηριότητας. Απεναντίας θα πρέπει να νοηθεί ως μια κατάφαση στη διαδικασία της δραστηριότητας (εγώ θέλω), μέσω της οποίας η παρουσία του άλλου θα πρέπει να εξαφανιστεί. Γνωρίζουμε πολύ καλά πως για να εξαφανιστεί ο άλλος θα πρέπει πρώτα να υπάρχει. Η επιθυμία περί της παρουσίας του άλλου σηματοδοτεί αυτό, που στην κοινωνιολογία ονομάζεται σχέση και μάλιστα με αξίες συμφέροντος. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση ότι όταν μια σχέση δομείται στο *τίποτα*, τίποτα ως *ουδέν*, στηρίζεται και ανατροφοδοτείται στην ίδια την έκπτωσή της, στην οδό που οδηγεί αυτή τη σχέση στο πράγμα, άρα στην ίδια την πραγματοποίηση.

Μεταφέροντας την παραπάνω συλλογιστική στη λουκασιανή προβληματική και ειδικά στην ανάλυση του φαινομένου της πραγματοποίησης, το ερώτημα: «*θέλει να με εξαφανίσει;*», όπως αυτό βρίσκονταν κατά τη διαδικασία δημιουργίας της απουσίας, εμφανίζεται με όρους διαλεκτικής (από την απουσία στην παρουσία), για να με εξαφανίσει θα πρέπει να υπάρχω. Και το δεύτερο ερώτημα που εγείρεται σε αυτή την περίπτωση είναι: *με ποιον τρόπο ο άλλος θέλει να υπάρχω και γιατί;* Θεωρώ ότι το συγκεκριμένο ερώτημα για τον μαρξισμό παίζει σημαντικό ρόλο και ειδικά, όταν αυτό εντάσσεται στο σύμπαν της σκέψης του Λούκατς. Πράγμα που θα προσπαθήσω να το υποστηρίξω ευθύς αμέσως.

Για τον Μαρξ ο άνθρωπος μπορεί να εκδηλώσει τις σωματικές και πνευματικές του δυνάμεις έχοντας ανάγκη την παρουσία του άλλου. Μέσω του άλλου ο άνθρωπος σχηματίζει νοήματα, δίνει ονόματα στα αντικείμενα του κόσμου του, προσανατολίζει ορθολογικά το βίο του. Με βάση αυτές τις παραμέτρους οι οποίες δεν είναι οι μοναδικές και συγχρόνως χαρακτηρίζονται ως ιστορικά ανοικτές, ο άνθρωπος απομακρύνεται από το περιορισμένο της ενστικτικής λειτουργίας του και εμφανίζεται μέσα στην ιστορία ως μια δρώσα μετασχηματιστική δύναμη. Δύναμη που μπορεί να αλλάξει συνεχώς τον εαυτό του και το περιβάλλον του.

⁴ Ζακ Λακάν, «Από το αντικείμενο της έλλειψης στο αντικείμενο της μιας απόλαυσης», *Αληθεια*, τεύχος 8, Φθινόπωρο 2015 σ. 14.

Ο άνθρωπος αποκαλύπτει συνεχώς αυτό που είναι, σύμφωνα με τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζει. Στον καπιταλισμό και σύμφωνα με τον Μαρξ ο άνθρωπος είναι «πνιγμένος» από τη «θάλασσα» των εμπορευμάτων. Πράγματα που χρησιμοποιεί και ανταλλάσσει, καθώς αυτά έχουν ενσωματώσει, στο ενεργητικό της κίνησής τους στην αγορά, εργασιακό χρόνο και μόχθο. Για τον Λούκατς η παραπάνω συνθήκη (το «πνίξιμο» ή το «δέσιμο» του ανθρώπου με τα πράγματα-εμπορεύματα), δημιουργεί ένα πολύ συγκεκριμένο και ιστορικό σύστημα κυριαρχίας. Η «πανταχού παρούσα βασιλεία του εμπορεύματος»,⁵ που διαπερνά το σύνολο της καπιταλιστικής κοινωνίας και το αρθρώνει σε σχέσεις καθαρά τυπικές και υπολογιστικές, μετατρέπει τον άνθρωπο σε εξάρτημα, που θα πρέπει να υπαχθεί χωρίς αντιστάσεις στους μηχανισμούς της καπιταλιστικής παραγωγής και οικονομίας. Σε αυτό ακριβώς το σημείο δίνεται και η απάντηση του δεύτερου ερωτήματος: *με ποιον τρόπο θέλει ο άλλος να υπάρχω και γιατί.*

Η μείωση των αντιστάσεων και η μεταμόρφωση του ανθρώπου σε άνθρωπο-εξάρτημα όπως η καπιταλιστική οικονομία θέλει, συνιστά την καταστροφή κάθε εικόνας του συνόλου. Ο άνθρωπος ριγμένος στην απόλυτη εξειδίκευση, στον ύπουλο ανταγωνισμό με στόχο την περιθωριοποίηση του άλλου και σε συνδυασμό με τη γενική εξατομίκευση της κοινωνίας, καθιστά τον άνθρωπο και την κοινωνία δύο διακριτές οντότητες. Για τον Μακλέλλαν η φιλελεύθερου τύπου πολιτική που ασκεί η αστική τάξη, είναι μια πολιτική που εξυπηρετεί τα συμφέροντά και παρατείνει την εξουσία της. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, «[...] σε έναν πραγματοποιημένο κόσμο δεν υπάρχουν συλλογικά υποκείμενα. Η διαδικασία της πραγματοποίησης είναι η διαδικασία της αντικειμενικότητας παντού»⁶.

Το πιο καθοριστικό παράδειγμα που δίνει ο Λούκατς περί της «αντικειμενικότητας» του κόσμου εστιάζοντας στο φαινόμενο της πραγματοποίησης, βρίσκεται στη σφαίρα της υλικής παραγωγής, δηλαδή στην καρδιά της παραγωγικής διαδικασίας, κατά την οποία ο εργαζόμενος μετατρέπεται σε πράγμα. Πιο συγκεκριμένα, η εργατική δύναμη του μισθωτού συνιστά εμπόρευμα, τη στιγμή που

⁵ Michael Lowy, *Μαρξισμός και επαναστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 82.

⁶ David McLellan, *Ο μαρξισμός μετά τον Μαρξ*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2014, σ. 181.

ο ίδιος εντάσσεται στο μηχανισμό πειθαρχίας και της γραφειοκρατίας του εργοστασίου.

Για το νεαρό μαρξιστή Λούκατς, το φαινόμενο της πραγματοποίησης, το οποίο συνέχει και οικοδομεί το όλον της αστικής κοινωνίας, αποτελεί τον βασικό οδοδείκτη με τον οποίο τα ταξικά υποκείμενα στο σύνολό τους αντιλαμβάνονται τη θέση τους στη σύγχρονη ιστορία. Μια συνείδηση, η οποία δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από τη θέση που έχουν στην παραγωγή τόσο η αστική όσο και η εργατική τάξη⁷. Όπως ο Μαρξ, έτσι και ο Λούκατς, με τις αναλύσεις που κάνει στο «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», αντιλαμβάνεται και αποκαλύπτει τα αντικρουόμενα ταξικά συμφέροντα που προκύπτουν μεταξύ της αστικής και της εργατικής τάξης. Αποτέλεσμα αυτής της αντι- παράθεσης είναι η εμφάνιση ενός ριζικά διαφορετικού τρόπου, με τον οποίο τα ταξικά υποκείμενα υπάρχουν στον κόσμο και τον ιδιοποιούνται.

Αλλά, σε ποια θεμελιώδη διαφορά συγκροτείται η παραπάνω σύγκρουση και πώς αυτή δηλώνεται γνωσιολογικά και πρακτικά από τα ταξικά υποκείμενα; Θέτοντας το συγκεκριμένο ερώτημα, αφενός μας δίνεται η δυνατότητα να εστιάσουμε στη διαφορά πρόσληψης και νοηματοδότησης του κόσμου μέσα από την οπτική των δύο ταξικών υποκειμένων, αφετέρου η εν λόγω διαφορά, που σε τελική ανάλυση σημειώνεται ως διαφορά θεωρίας, μας ανοίγει το δρόμο να κατανοήσουμε και το *ιδεολογικό πρόγραμμα*, που κάθε τάξη θέτει ως αφετηριακό σημείο για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. Ας παρακολουθήσουμε στο σημείο αυτό τις θέσεις του Λούκατς.

«Από τη μεθοδική αμφιβολία, από το cogito ergo sum του Ντεκάρτ στους Χομπς, Σπινόζα, Λάμπνιτς απλώνεται μια ευθεία εξελικτική γραμμή, η αποφασιστική και ποικίλων εκδοχών αντίληψη της οποίας είναι ότι το αντικείμενο της γνώσης μπορεί να συλληφθεί από εμάς επειδή, και στον βαθμό που έχει παραχθεί από εμάς τους ίδιους. Οι μέθοδοι των μαθηματικών και της γεωμετρίας, η μέθοδος της κατασκευής, της παραγωγής του αντικειμένου από τις μορφικές προϋποθέσεις μιας αντικειμενικότητας εν γένει, αργότερα οι

⁷ Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική. Λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ. 91.

μέθοδοι της αντικειμενικής φυσικής γίνονται έτσι οι οδοδείκτες και το μέτρο της φιλοσοφίας, της γνώσης του κόσμου ως ολότητας»⁸.

Για την αστική τάξη, τα μαθηματικά, αλλά και το σύνολο των θετικών επιστημών, συνιστούν μοναδικά πλαίσια και μοντέλα γνώσης μέσω των οποίων η αλήθεια για τον άνθρωπο και τη φύση εξισώνεται με την αντικειμενικότητα. Η πραγματικότητα του κόσμου μπορεί να περιγραφεί μηχανιστικά και, ως εκ τούτου, με τα χαμηλότερα δυνατόν λάθη. Ο ορθολογικός υπολογισμός, ο φετιχισμός προς έναν κόσμο που θα κυριαρχεί η μηχανή και ο θρυμματισμός της ολότητας σε μέρη που a priori θα μπορούν να ελεγχθούν, συνιστούν για την αστική τάξη τα *‘ιδιαίτερα’* και *‘μοναδικά’* στοιχεία που την προικίζουν ιστορικά.

Στη σκέψη του Ούγγρου μαρξιστή, αυτός ο «θαυμάσιος και πραγματοποιημένος κόσμος», που η αστική τάξη έχει δημιουργήσει, καταλήγει να είναι και ο ίδιος ο νεκροθάφτης της. Contra σε αυτόν τον μονοδιάστατο πολιτισμό, ο Λούκατς εξυφαίνει το εγκώμιο του προλεταριάτου, της μοναδικής ταξικής συλλογικότητας, η οποία είναι σε θέση να άρει ιστορικά το φαινόμενο της πραγματοποίησης. Και ο λόγος, για τον οποίο αυτή η κατάσταση μπορεί να αποτελέσει οριστικό παρελθόν, είναι γιατί η εργατική τάξη, σε αντίθεση με την αστική τάξη, που έχει τη ψευδή συνείδηση περί της αντικειμενικότητας του γίνεσθαι, βιώνει στην πιο οξυμένη μορφή το φαινόμενο της πραγματοποίησης. Ο εργάτης υπάρχει όταν εξομοιωθεί με εμπόρευμα και μπορεί να ανταλλαγεί. Το όλον εγώ της ύπαρξης του προλεταρίου «διαμερισματοποιείται» σε λειτουργίες ποσοτικά μετρήσιμες και ποιοτικά ελεγχόμενες με βάση το χρόνο εργασίας, την ποσότητα παραγωγής εμπορευμάτων, τέλος την ίδια την απόγνωση που επιφέρει η εξίσωση ο χρόνος είναι χρήμα.

Σε μια αστική κοινωνία που παρακμάζει, ο Λούκατς, πιστός στη μαρξική φιλοσοφία, φέρνει στο προσκήνιο το ζήτημα μιας οντολογίας του δυνατού με βασικό όχημα την τάξη του προλεταριάτου. Το προλεταριάτο ως το εν δυνάμει κοινωνικό υποκείμενο, που μπορεί να απελευθερώσει την κοινωνία από την πραγματοποίηση, έχοντας ως θεωρία την επαναστατική- διαλεκτική μέθοδο, μπορεί να διανοίξει μια άλλη προοπτική για τη γνώση του υποκειμένου με την ιστορία. Η

⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 123-124.

θεωρία του Λούκατς για το πολιτικό υποκείμενο και για τον διαπαιδαγωγικό του ρόλο στη διαμόρφωση επαναστατικής ταξικής συνείδησης αποδείχθηκε ήδη στην προηγηθείσα ανάλυση άκρως διαφωτιστική. Ας επανέλθουμε στο σημείο αυτό στις θέσεις του.

Από τα μέχρι τώρα έχει καταστεί σαφές ότι ενώ η αστική τάξη παρατηρεί την κοινωνία μέσω του μερικού συμφέροντός της, ο μαρξισμός ως η εξελισσόμενη επιστήμη του προλεταριάτου αντιπαραθέτει στο κέντρο της αστικής επιστήμης «*την κυριαρχία της κατηγορίας της ολότητας*»⁹. Την έννοια της ολότητας ο Λούκατς την παραλαμβάνει από τον Χέγκελ. Το αποφασιστικό γεγονός, μέσω του οποίου η ολότητα υπερέχει των οριοθετήσεων όπως αυτές δημιουργούνται από τις θετικές επιστήμες της αστικής τάξης, είναι το στοιχείο της άρνησης του κατακερματισμού της κοινωνίας σε λειτουργικά και αυτόνομα μέρη. Ουσιαστικά, με την έννοια της ολότητας, ο Λούκατς επιδίδεται σε μια μαρξιστική κοινωνιολογία της γνώσης, με την οποία αίρει το δισμό μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου. Απότοκο της λουκατσιανής κοινωνιολογίας της γνώσης, είναι η φανέρωση των περιεχομένων ψευδούς συνείδησης της αστικής τάξης. Για την αστική τάξη, ο κόσμος υπάρχει στο βαθμό που μπορεί να εργαλειοποιηθεί. Έτσι, η κοινωνία αναγνωρίζεται, με τη μορφή ποσοτικών μετρήσεων και αμετάβλητων νόμων, που εξυπηρετούν συγκεκριμένα πλαίσια οικονομίας και συγχρόνως νομιμοποιούν ιδεολογίες, που αποκλειστικά προωθούν συμφέροντα μειοψηφικών ομάδων.

Σε αυτές, δηλαδή την αστική πρόσληψη του κοινωνικού και του πολιτικού, ο Λούκατς αντιπαραθέτει τη μέθοδο του «*ορθόδοξου μαρξισμού*» και την ανάγει σε πεμπτουςία της εργατικής τάξης. Ο ίδιος γράφει ότι: «*Η ορθοδοξία είναι η επιστημονική πεποίθηση ότι στο διαλεκτικό μαρξισμό ανακαλύφθηκε η σωστή μέθοδος της έρευνας. [...]. Ακόμη: ότι όλες οι προσπάθειες να ξεπεραστεί ή να βελτιωθεί είχαν και δεν μπορούν να έχουν άλλο αποτέλεσμα από το να τον κάνουν απλοϊκό, χυδαίο και εκλεκτικό*»¹⁰.

Στο βαθμό που η αστική τάξη είναι «μέσα» στον κόσμο έχοντας ως εισιτήριο εισόδου της το φетиχισμό του εμπορεύματος και την πραγματοποίηση της

⁹ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 83.

¹⁰ Ο.π., σ. 54.

συνείδησης, η τάξη του προλεταριάτου σε αυτή τη συνθήκη αντιτίθεται με την πράξη της κριτικής και την κριτική της πράξης. Ο τρόπος σκέψης και δράσης της αστικής τάξης χαρακτηρίζεται από μια αδιαπέραστη ψυχρή- τυπική ορθολογικότητα, ενώ το προλεταριάτο, ως αυθεντική ταξική ολότητα, διασπά τα παγωμένα νερά της ψυχρής λογικής με τη διαλεκτική μέθοδο, τη μέθοδο που ενώνει τη θεωρία με την πράξη.

Με αυτόν τον τρόπο ο Λούκατς καθιστά ευδιάκριτο το στοιχείο της ολότητας-τάξης σε αντιδιαστολή με το μέρος- άτομο, όπως αυτό προσλαμβάνεται από την αστική φιλοσοφία και τις επιστήμες της. Επιπλέον έχοντας αναγνωρίσει το λογικώς πρότερον της τάξης έναντι του ατόμου, ο Λούκατς αναδεικνύει τον κυρίαρχο ρόλο της στη διαδικασία της ιστορικής εξέλιξης. Πιο συγκεκριμένα: «*Η επιστημονικο-μεθοδολογική ανωτερότητα της ταξικής άποψης, σε αντίθεση με εκείνη του ατόμου, μας κάνει να αναγνωρίσουμε αυτομάτως και το αίτιο αυτής της ανωτερότητας: μόνο η τάξη μπορεί να διαπεράσει, μέσω της δράσης, την κοινωνική πραγματικότητα και να τη μεταβάλει στην ολότητά της*»¹¹.

Όπως δείξαμε στο δεύτερο μέρος της μελέτης μας, η συγκρότηση της εργατικής τάξης σε τάξη για τον εαυτό της δεν γίνεται με αυτόματο τρόπο. Και αυτό συμβαίνει, γιατί «*ιδεολογικά, όχι λιγότερο από ότι οικονομικά η αστική τάξη και το προλεταριάτο είναι σε αμοιβαία εξάρτηση*»¹². Η σημαντικότητα αυτής της θέσης μας δίνει το χώρο να συναγάγουμε κάποια σημαντικά συμπεράσματα σε σχέση με το στοιχείο διαμόρφωσης της ταξικής συνείδησης.

Η αστική τάξη ως κυρίαρχη τάξη την ενδιαφέρει, πέραν της οικονομικής κυριαρχίας της, να δεσπόζει και ιδεολογικά. Η ιδεολογική κυριαρχία της αστικής τάξης επί των υπολοίπων τάξεων της κοινωνίας επιφέρει στις εξουσιαζόμενες τάξεις ιδεολογική κρίση. Στην περίπτωση της εργατικής τάξης, το αποτέλεσμα της ιδεολογικής κρίσης ιστορικά εμφανίζεται με τη μορφή του «αστικοποιημένου προλετάριου». Μέσω αυτού του συγκεκριμένου ιστορικού τύπου, ο Λούκατς αναγνωρίζει τον προλεταριακό ταξικό πόλεμο των δύο μετώπων. Ένα 'έξω' ταξικό μέτωπο, καθώς ο

¹¹ Ο.π., σ. 97.

¹² Αλέξανδρος Χρύσης, *Ιδεολογία και κριτική. Λόγος και αντίλογος στη μαρξιστική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993, σ. 96.

ταξικός εχθρός είναι η αστική τάξη, ένα 'έσω' ταξικό μέτωπο, καθώς το προλεταριάτο έχει οικειοποιηθεί κατ' αρχάς αξίες και αρχές της αστικής τάξης¹³.

Καταλαβαίνουμε πολύ καλά ότι σε αυτή την αποξενωτική εισροή αστικών στοιχείων στους κόλπους της εργατικής τάξης, η εργατική τάξη σύμφωνα με τον Λούκατς, μπορεί και δεν πρέπει να μείνει αδρανής. Έχοντας να αντιμετωπίσει καταστάσεις γενικευμένης κρίσης στο εσωτερικό της, οφείλει και πρέπει να παρέμβει ενεργητικά. Βεβαίως, σε αυτή τη μάχη το προλεταριάτο δεν ακολουθεί κάποιο κανόνα που υπάρχει a priori. Σύμφωνα με την ποιότητα και τις αναλογίες του ταξικού συσχετισμού δυνάμεων, το προλεταριάτο θέτει σκοπούς και επιλέγει μέσα, που διαφέρουν από ιστορικό χρόνο σε ιστορικό χρόνο και δεν είναι παρά οι ενεργητικές αντανakλάσεις της ταξικής του συνείδησης.

Σύμφωνα και πάντα με τον Λούκατς, αυτό σημαίνει ότι για την εργατική τάξη «δεν μπορεί να υπάρξει μια απλή συνείδηση, ούτε καθαρή θεωρία, ούτε απλή υπομονή ή δέον»¹⁴. Αυτή την κατάσταση της αδράνειας και της παθητικότητας η οποία τοποθετεί το προλεταριάτο έξω από τον ιστορικό του ρόλο, το προλεταριάτο μέσω της επαναστατικής ταξικής του συνείδησης πρέπει να τη μετασηματίσει προσδίδοντάς της την κατάλληλη μορφή. Αυτή η μορφή της ταξικής προλεταριακής συνείδησης κατεξοχήν, επιμένει ο συγγραφέας του «*Ιστορία και ταξική συνείδηση*», είναι το κόμμα¹⁵.

Στη σκέψη του Λούκατς, το επαναστατικό κόμμα αποτελεί την πολιτική ψυχή του προλεταριάτου. Μέσω του κόμματος το προλεταριάτο αντιλαμβάνεται και εσωτερικεύει τον κοσμοϊστορικό του ρόλο. Ένα ρόλο που, σύμφωνα με τον Καβουλάκο, «*παραπέμπει σε μια πραγματικότητα πέρα από την πραγματοποιημένη αστική κοινωνία*»¹⁶. Για τον Λούκατς, το κόμμα, ως η πληρέστερη οργανωτική μορφή στον αγώνα που διεξάγει το προλεταριάτο (έξω, έσω), δε συνίσταται σε κάτι που η εργατική τάξη το συγκροτεί εξω- ιστορικά/ καθαρά λογικά, αλλά το διαμορφώνει και ανασυγκροτείται από αυτό ως τάξη για τον εαυτό της μέσα και διαμέσου της

¹³ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 142.

¹⁴ Ο.π., σ. 99.

¹⁵ Ο.π. σ. 100.

¹⁶ Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σ. 43.

ιστορίας. Για τον Ούγγρο μαρξιστή, το επαναστατικό κομμουνιστικό κόμμα χαρακτηρίζεται από το σφιχτό δέσιμο της αναγκαιότητας του τελικού σκοπού με την καθημερινή πάλη του προλετάριου σε όλες τις εκφάνσεις του κοινωνικού του βίου. Η λουκασιανή αυτή πολιτική πρόταση αφενός συγκροτεί τον τρόπο με τον οποίο κάποιος είναι μέλος του κόμματος, αφετέρου καταδεικνύει τον τρόπο, με τον οποίο κάποιος μπορεί να αυτο-προσδιορίζεται ως κομμουνιστής.

Στη λουκασιανή πολιτική θεωρία του επαναστατικού κόμματος, το πρόσωπο-μέλος του κόμματος με μη καταναγκαστικό τρόπο ανήκει σε μια «*αυθεντική κοινότητα αλληλεγγύης*»¹⁷, στην οποία η διαδικασία του πολιτικού προγράμματος για τον τελικό σκοπό στηρίζεται στην όλη στράτευση και αφιέρωση της προσωπικότητας του προσώπου- μέλους στο κόμμα. Μέσω αυτών των αρχών της ελευθερίας (με εκούσιο τρόπο γίνεται κάποιος μέλος), και με την πειθαρχία (στράτευση της προσωπικότητας), αποκρυσταλλώνεται και ο βαθμός συνειδητοποίησης και υπευθυνότητας του μέλους ως προς τα ζητήματα των πολιτικών του επιλογών.

Υπό αυτή την προοπτική του κόμματος, ο Λούκατς εμφανίζει το μέλος να είναι παρόν στην αντιμετώπιση των ζητημάτων που το αφορούν και αδιάσπαστο μέρος της συλλογικότητας. Δεν είναι το κόμμα που δείχνει το δρόμο προς την επανάσταση (κομματικός βολонταρισμός)¹⁸, αλλά η κριτική του μέλους στο βάρβαρο κόσμο της καπιταλιστικής οικονομίας και η συμμετοχή του στη συλλογική μεθόδευση της ανατροπής του κατεστημένου με κομμουνιστική επανάσταση.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κόμμα στον Λούκατς μετασηματίζει τη στάση του μέλους σε δράση, σε μια δράση που εκτείνεται από το «*έτσι είναι*» στο «*έτσι γίνεται*»¹⁹. Η επιτέλεση αυτής της νέας πραγματικότητας, μέσω της άρνησης του υφιστάμενου, όπως την εισηγήθηκε ο νεαρός μαρξιστής Λούκατς, θα τεθεί, στη συνέχεια, ενδεικτικά, αλλά όχι τυχαία, υπό την κρίση στοχαστών μείζονος διαμετρήματος, όπως ο Καστοριάδης και ο Νέγκρι, επιχειρώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, να

¹⁷ Ο.π., σ. 49.

¹⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975, σ. 495.

¹⁹ Ο.π., σ. 315.

σταθμίσουμε, όσο το δυνατόν ακριβέστερα, την όποια σημασία της λουκατσιανής θεωρίας του πολιτικού υποκειμένου στην και για την εποχή μας.

ii.

Τα όσα πρόκειται να ακολουθήσουν, συνίστανται, στην κριτική του ηγετικού ρόλου του κόμματος στην επανάσταση και του τρόπου δεσίματός του με το προλεταριάτο, όπως οι συγκεκριμένοι όροι αναπτύχθηκαν στη λουκατσιανή πολιτική φιλοσοφία. Το αντιπολιτευτικό «δίπολο» των Καστοριάδη και Νέγκρι πρόκειται να συγκροτήσει τη βάση, πάνω στην οποία η κριτική πρόκειται να στηριχθεί.

Προτού ξεκινήσει η παρουσίαση της κριτικής των δύο στοχαστών, πρέπει να εξηγήσω κάτι πολύ σημαντικό. Ο γράφων δεν πρόκειται να επιδοθεί στην παρουσίαση των συστημάτων σκέψης των δύο διανοητών, ούτε στην παρουσίαση κάποιου έργου τους στο σύνολό του. Πρόκειται αποκλειστικά να επικεντρωθεί στις θεωρητικές θέσεις τους, οι οποίες είτε με άμεσο είτε με έμμεσο τρόπο αναφέρονται στο ρόλο του κόμματος και ειδικότερα σε αντίστιξη προς εκείνες του Λούκατς.

Όπως υποστηρίζει ο Καστοριάδης το «*ζήτημα της ιστορίας του εργατικού κινήματος δεν τέθηκε ποτέ μέχρι σήμερα στα σοβαρά*»²⁰. Προβαίνοντας σε αυτή τη συνοπτική κρίση, ο Έλληνας φιλόσοφος, όπως υποστηρίζει από τις πρώτες σελίδες του συγκεκριμένου έργου του, στρέφει την κριτική του τόσο στο ρωσικό σταλινικό μοντέλο της γραφειοκρατίας, όσο και στη μετά Στάλιν γραφειοκρατική οργάνωση των κομμουνιστικών κομμάτων των χωρών της Ευρώπης. Αυτό, που για τον Καστοριάδη αποτελεί κρίσιμη ιστορική πραγματικότητα είναι η σχέση και, εντέλει, η βαριά στρέβλωση των εργατικών αγώνων από τις ίδιες τις ηγεσίες των κομμουνιστικών κομμάτων²¹.

Με τη συγκεκριμένη θέση, ο Έλληνας φιλόσοφος, όπως και ο ίδιος γράφει στη συνέχεια του έργου του, μέμφεται τον «μαρξισμό» των ηγετών του κινήματος και

²⁰ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η πείρα του εργατικού κινήματος*, Εκδόσεις Βέργος, Αθήνα 1977, σ. 15.

²¹ Ο.π., σ. 16.

ως εκ τούτου το ηθικο- πολιτικό cogito της ρητορείας τους. Υποστηρίζει ότι το σύνολο των ηγετών των κομμουνιστικών κομμάτων, τρεφόμενοι από προσωπικές φιλοδοξίες και μονολιθικότητα στην ερμηνεία των μαρξικών κειμένων, επιχείρησαν να οικειοποιηθούν την ιστορία του εργατικού κινήματος²².

Όπως προκύπτει από τη μελέτη του Καστοριάδη, η ιστορία του εργατικού κινήματος είναι αυτή που το ίδιο το κίνημα δημιουργεί με τις δικές του δυνάμεις. Αυτό το «κίνημα που κάνει τον εαυτό του»²³ χωρίς να παρεμβάλλεται στον ταξικό του αγώνα κάποια δύναμη διαμεσολάβησης «από τα έξω», όπως ο ίδιος υποστηρίζει, προσκρούει σε πολλά εμπόδια. Ένα από αυτά τα εμπόδια, που δυσκολεύουν την εκδίπλωση του εργατικού κινήματος, εντοπίζεται στον «μαρξισμό του Μαρξ» όπως διατυπώθηκε από τους επιγόνους του. Ο Καστοριάδης στους θεωρητικούς του μαρξισμού, καταλογίζει το ξερίζωμα της συλλογικής δραστηριότητας, όπως αυτή προκύπτει από την πείρα των ταξικών αγώνων και με την ιδεολογική επικάλυψη και επίκληση του κόμματος και της εργατικής τάξης.

Για τον Καστοριάδη, αυτή η ιδεολογική πρακτική που ξεκινάει από τα πάνω (ηγεσία) για να καταλήξει προς τα κάτω (μέλος κόμματος), στιγματίζει το κίνημα από δύο πλευρές οι οποίες συνδέονται οργανικά μεταξύ τους. Αφενός, δομείται μία σχέση εξουσίας ανάμεσα σε αυτούς που γνωρίζουν και σε αυτούς που δεν γνωρίζουν τις μαρξικές γραφές, αφετέρου, αυτή η σχέση εξουσίας όχι μόνο εξασφαλίζει, αλλά και επιβεβαιώνει την «επιβίωση και κυριαρχία των καπιταλιστικών αρχών στο πιο βαθύ επίπεδο»²⁴.

Ο λόγος που ωθεί τον Καστοριάδη να παρατηρεί και να αντιλαμβάνεται τη γραφειοκρατικοποίηση των κομμουνιστικών κομμάτων, δεν είναι ανεξάρτητος από τον τρόπο με τον οποίο παρατηρεί την καπιταλιστική κοινωνία στο σύνολό της. Για τον Καστοριάδη οι συνθήκες που δημιουργούν την εξέλιξη του καπιταλισμού άρα και του τρόπου με τον οποίο μετασχηματίζεται η εργασία, εμπεριέχονται στον όρο: «γραφειοκρατικός καπιταλισμός». Με τον όρο «γραφειοκρατικός καπιταλισμός» ο Καστοριάδης εννοεί: «τη σύσταση μιας κοινωνίας ολοκληρωτικά ιεραρχημένης και σε

²² Ο.π., σ. 17.

²³ Ο.π., σ. 82.

²⁴ Ο.π., σ. 85.

διαρκή επέκταση, όπου η αυξανόμενη αλλοτρίωση των ανθρώπων στην εργασία θα αντισταθμιζόταν από την «άνοδο του επιπέδου ζωής» και όπου όλη η πρωτοβουλία θα αφηνόταν στους οργανωτές»²⁵. Σε μια κοινωνία που διαμορφώνεται και εξελίσσεται μέσα σε ένα γραφειοκρατικό περιβάλλον, και στην οποία η επαναστατική δυναμική του προλεταριάτου μεταστρέφεται και εκφυλίζεται, ο Καστοριάδης εντοπίζει δύο τάσεις, καθοριστικές για την εξέλιξη του αγώνα της εργατικής τάξης²⁶.

Η πρώτη τάση εμπεριέχεται στον όρο: «γραφειοκρατική καπιταλιστική κοινωνικοποίηση». Η αστική τάξη ποιεί την κοινωνία σύμφωνα με τα συμφέροντά της. Η έκφραση αυτού του αποτελέσματος εξασφαλίζει αφενός την κυριαρχία της αφετέρου, διαχέει το ταξικό είναι της προς απορρόφηση στις υπόλοιπες τάξεις της κοινωνίας. Ένα ταξικό είναι που συνεχώς συγκροτείται και συγκροτεί ιστορικά την κοινωνία και την επηρεάζει εξελικτικά. Εντός αυτής της κύμανσης των ιστορικών μετασχηματισμών, το προλεταριάτο εκ- δηλώνεται ως συλλογικό ταξικό υποκείμενο τόσο με τους αγώνες του, όσο και με τα πισωγυρίσματά του.

Δεδομένων αυτών των μετασχηματισμών και των τρόπων, με τους οποίους τα ταξικά υποκείμενα δηλώνουν την παρουσία τους, ο Καστοριάδης ρίχνει το βάρος της έρευνάς του στις συνθήκες που διαμόρφωσαν την εργασία στο σύνολό της, με τη λήξη και πέραν του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Όπως ο ίδιος υποστηρίζει, με βάση το νέο μοντέλο εργασίας, που δημιουργήθηκε ως απότοκο της τεχνολογικής ανάπτυξης και της επιτάχυνσης ανοικοδόμησης των ευρωπαϊκών κρατών, η παραδοσιακή βιομηχανική εργατική τάξη αρχίζει να εισέρχεται σε ένα νέο ιστορικό αστερισμό ταξικής συγκρότησης, ως τάξη μισθωτών που εργάζεται κατά κύριο λόγο σε επιχειρησιακούς ομίλους²⁷. Στο πλαίσιο των δικών του αναλύσεων, ο Καστοριάδης υποστηρίζει ότι η έννοια του μισθωτού υποκειμένου είναι άρρηκτα συναρτημένη με τους κόσμους της «επιχείρησης» και της «γραφειοκρατίας»²⁸.

²⁵ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Σύγχρονος καπιταλισμός και επανάσταση*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1987, σ. 180.

²⁶ Ο.π., σ. 241.

²⁷ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η πείρα του εργατικού κινήματος*, Εκδόσεις Βέργος, Αθήνα 1977, σ. 79.

²⁸ Ο.π., σ. 235.

Η λειτουργία της επιχείρησης συγκεντρώνεται κάτω από την εποπτεία των διευθυντών. Η διεύθυνση αποτελείται από μια ομάδα ατόμων, που οργανώνουν την παραγωγή μέσω μιας συγκεκριμένης ιεραρχίας καθηκόντων. Τα καθήκοντα ταξινομούνται τόσο ποιοτικά, όσο και ποσοτικά, σύμφωνα με την πιστοποιημένη γνώση (πτυχία) των υποκειμένων. Ο επιμερισμός των λειτουργιών με κάθετη κατεύθυνση, οριοθετείται με τυπικά ορθολογικά κριτήρια και με μεθόδους ύψιστης αποδοτικότητας. Οι κανόνες νομοθετούνται από την ομάδα των διευθυντικών στελεχών και γίνονται *‘άνευ όρων’* αποδεκτοί από τα υποκείμενα που τους εκτελούν²⁹.

Με την υπαγωγή του εργαζόμενου στο διευθυντικό σύστημα της επιχείρησης, οι μεταβολές που επιφέρει η γραφειοκρατία στο σύνολο της προσωπικότητάς του, είναι σαφώς καθοριστικές. Η μεταμόρφωση των αξιών και των εννοιών με τη διαμεσολάβηση της γραφειοκρατίας κάνει τον εργάτη- υποκείμενο να θέτει ερωτήματα για το *‘ποιος είναι’* ως υποκείμενο παραγωγής κατά την ώρα της εργασίας του. Η συγκεκριμένη ερωτηματοθεσία, στην οποία διακρίνεται με σαφήνεια το ατομικό στοιχείο και με συναφές σε αυτή (ενν. την ερωτηματοθεσία) το ψυχολογικό κίνητρο, ωθεί τον Καστοριάδη να διατυπώσει τη θέση του για το ζήτημα της ταξικής συνείδησης. Γράφει: *«Στην κατάσταση του μισθωτού εν γένει υπάρχει ακόμα λιγότερος επαναστατικός προορισμός απ’ όσο υπήρχε στην «αντικειμενική» κατάσταση του βιομηχανικού εργάτη»*³⁰.

Παρατηρούμε ότι μέσω ενός πρώτου κύματος και των δομικών αλλαγών που αυτό επέφερε στην εργασία και στην παραγωγή, αναδύθηκαν νέοι τύποι εξουσίας, γνώσης, ταξικής συνείδησης. Το δεύτερο κύμα, ως συνέχεια του προηγούμενου, συνεπάγεται τη μείωση της πρωτοβουλίας του υποκειμένου της παραγωγής. Μέσα στην επιχείρηση, η γνώση είναι προνόμιο μιας συγκεκριμένης ομάδας. Η δημιουργία μιας ομάδας κατόχων της γνώσης, αυτομάτως, μας φανέρωσε και ένα συγκεκριμένο τύπο καταμερισμού της εργασίας και των ευθυνών που προκύπτουν. Σε αυτούς που δίνουν διαταγές (στόμα- κύριος) και σε αυτούς που εκτελούν (σώμα- δούλος). Η προώθηση του συγκεκριμένου μοντέλου εργασίας, το οποίο οδηγεί στην

²⁹ Ο.π., σ. 54-55.

³⁰ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η πείρα του εργατικού κινήματος*, Εκδόσεις Βέργος, Αθήνα 1977, σ. 83.

αφαίρεση της πρωτοβουλίας του υποκειμένου, υφίσταται και ως σχέδιο το οποίο υπάρχει και έξω από το χώρο της εργασίας. Στο σύγχρονο καπιταλισμό ο άνθρωπος συνεχώς έρχεται αντιμέτωπος με *‘αυτούς που γνωρίζουν’*. Με αυτό τον τρόπο, δηλαδή με τη συνεχή επιτήρηση του υποκειμένου από κλιμάκια ειδικών, η αστική κοινωνία μετατρέπει το ανέφικτο σε εφικτό, τη διατήρηση της ομοιομορφίας χωρίς να τσακίζει τη διαφορά.

Ο δείκτης που συντονίζει την ισορροπία των μηχανισμών του ελέγχου, όπως και της ταξινόμησης σε αυτούς που διατάζουν και σε αυτούς που εκτελούν, για τον Καστοριάδη εντοπίζεται στην ξένωση του υποκειμένου από την αρχή της συγκρότησης των συλλογικοτήτων. Το κινήγι προς ένα *«καλό επίπεδο ζωής»*³¹, σε συνάρτηση με τη δίψα για *«κατανάλωση»*³², συγκροτεί το όλο πρόγραμμα αυτής της ξένωσης και την εμμονή προς την ιδιώτευση. Όπως ο ίδιος επισημαίνει, το φετίχ της κατανάλωσης δεν ανάγεται, αποκλειστικά και μόνο ως δυνατότητα, στο μισθολογικό επίπεδο. Δηλαδή το νεωτερικό ρητό απότοκο μιας *«προτεσταντικής ηθικής του καπιταλισμού»*: *«καταναλώνω τόσα όσα μου επιτρέπει ο μισθός μου»*, ανήκει προ πολλού στο παρελθόν. Με αυτό το πνεύμα, ο ίδιος ο Καστοριάδης συμπεραίνει: *«Οι ανάγκες δεν είναι πια- ή όλο και λιγότερο- η έκφραση μιας οργανικής σχέσης του ατόμου με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον του. Είναι το αντικείμενο μιας ύπουλης ή βίαιης υποβολής, δημιουργημένες στο κάθε κομμάτι τους από τις φροντίδες ενός ειδικού τμήματος της γραφειοκρατίας, της γραφειοκρατίας της κατανάλωσης, της διαφήμισης, των πωλήσεων με ό,τι μπορεί να συμπεριλαμβάνει ο όρος πώληση»*³³.

Με άλλα λόγια, για τον Καστοριάδη, η νέα μορφή του καπιταλισμού και η εκτατική οικονομική πολιτική, που εφαρμόστηκε μέσω της καινούργιας τάξης πραγμάτων, συμπυκνώνεται στον όρο: *«γραφειοκρατικός καπιταλισμός»* και εκφράζεται κατεξοχήν με το στοιχείο της διαίρεσης της κοινωνίας σε αυτούς που διευθύνουν και σε αυτούς που εκτελούν. Διατυπώνω, συνεπώς, την υπόθεση εργασίας ότι στο σημείο αυτό ο Καστοριάδης προσχωρεί στο πεδίο μιας μετα- μαρξιστικής θεωρίας της γνώσης και της κοινωνίας, με βαρύνουσες συνέπειες για μια δική του θεωρία

³¹ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Σύγχρονος καπιταλισμός και επανάσταση*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1987, σ. 244.

³² Ο.π., σ. 244.

³³ Ο.π., σ. 242-243.

του πολιτικού υποκειμένου. Όπως υποστηρίζει και ο ίδιος, στο σύγχρονο καπιταλισμό το παραδοσιακό μαρξικό δίπολο μεταξύ ιδιοκτητών και μη ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής ιστορικά έχει ξεπεραστεί³⁴.

Αν όμως ο πυρήνας αυτής της νέας ιστορικής σχέσης εντοπίστηκε και ορθά στο χώρο εργασίας και ως εκ τούτου, στον τρόπο άρθρωσης της παραγωγικής διαδικασίας, ωστόσο αυτή η νέα σχέση δε θα πρέπει να περιορίζεται στα στενότερα ή ευρύτερα όρια της παραγωγικής διαδικασίας. Απεναντίας, κάτω από το βάρος των σύγχρονων τεχνολογικών εξελίξεων, νέες μορφές γραφειοκρατικοποίησης αγκαλιάζουν τον ανθρώπινο βίο σε όλο του το φάσμα. Από αυτή την άποψη, χαρακτηριστική αποδεικνύεται στη θεωρία του πολιτικού υποκειμένου του Καστοριάδη, και ως κριτική σε αντίστοιχες θεωρήσεις του μαρξισμού, η γραφειοκρατικοποίηση του (των) κομμουνιστικού (ων) κόμματος (ων). Με τον όρο κομμουνιστικό κόμμα ο Καστοριάδης δεν προσδιορίζει το τάδε ή το δείνα κόμμα μιας (χ) χώρας, αλλά μια οντότητα που συνεχώς αυτό- εξελίσσεται, δρα και μεγαλώνει επικαλούμενη το θεωρητικό δόγμα του μαρξισμού³⁵.

Σύμφωνα με τον Καστοριάδη το προλεταριάτο ως επαναστατικό υποκείμενο είναι αδύνατο να διαδραματίσει το ρόλο του, εάν δεν απεκδυθεί στο σύνολό της τον θεωρητικό «παλαιομερολογητισμό των ειδικών του Μαρξ»³⁶. Στο σύγχρονο καπιταλισμό, τα κόμματα της Αριστεράς, είναι κόμματα με γραφειοκρατική διαστρωμάτωση. Και αυτή η θέση στη σκέψη του Καστοριάδη έχει το ρίζωμά της στην εκτίμηση του στοχαστή για την ύπαρξη μιας σύγκλισης, της σύγκλισης των μοντέλων εξουσίας της σταλινικής κομματικής γραφειοκρατίας με τη διευθυντική καπιταλιστική γραφειοκρατία. Προέκταση αυτής της θέσης είναι η αντιμετώπιση της σοβιετικής κοινωνίας από τον Καστοριάδη ως ταξικής- εκμεταλλευτικής κοινωνίας.

Περί του συγκεκριμένου ζητήματος, ο Καστοριάδης, σε μια συνέντευξη που έδωσε το 1975, τοποθετείται ως εξής: «*Η τεράστια ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος*

³⁴ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Το επαναστατικό πρόβλημα σήμερα*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1984, σ. 17.

³⁵ Ο.π., σ. 8.

³⁶ Ο.π., σ. 12. Επίσης διαβάζουμε: «*Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να μιλάει εν ονόματι της εργατικής τάξης, παρά μόνο η ίδια η εργατική τάξη. [...]. Όταν λοιπόν ένας πολιτικός μιλάει εν ονόματι της εργατικής τάξης του έθνους κτλ. Πρέπει να ξέρουμε πως είτε απατά είτε απατάται. Τρίτος όρος δεν υπάρχει*». Ο.π., σ. 43.

στη Ρωσία και τις Ανατολικές χώρες- απ' τη μια άνθρωποι με βίλες, υπηρέτες, αυτοκίνητα κλπ. κι απ' την άλλη άνθρωποι που κάνουν ουρά να αγοράσουν πατάτες- είναι ένδειξη και σύμπτωμα μιας ταξικής διάρθρωσης της κοινωνίας, τέτοια που πραγματοποιείται στις παραγωγικές σχέσεις»³⁷.

Αναζητώντας το απόσταγμα της όλης προβληματικής του Καστοριάδη για το κόμμα, στο σημείο αυτό ας κωδικοποιήσουμε συνοπτικά τις κυριότερες θέσεις του.

1. Το κόμμα είναι ένας γραφειοκρατικός μηχανισμός που παράγει ανισότητες και σχέσεις εξουσίας τόσο στο εσωτερικό του, όσο και έναντι της ευρύτερης κοινωνίας.
2. Οι ανισότητες και, γενικότερα, οι σχέσεις εξουσίας συμπυκνώνονται στη διαίρεση μεταξύ αυτών που γνωρίζουν (διεύθυνση) και σε αυτούς που δέχονται εντολές (εκτελεστές).
3. Η διάρθρωση του κόμματος αποτελεί αντανάκλαση του κυρίαρχου καπιταλιστικού μοντέλου διαχείρισης της παραγωγής (management).

Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι, από την πλευρά του Λούκατς, το επαναστατικό κόμμα συνιστά τη δυνατότητα πραγμάτωσης με διαλεκτικό τρόπο της σύνθεσης της θεωρίας [του Μαρξ] με την πράξη του προλεταριάτου. Για τον Καστοριάδη αυτή η λουκατσιανή προοπτική περί του κόμματος ως θεωρητικής και πολιτικής πρωτοπορίας του προλεταριάτου είναι ένας μύθος και μάλιστα χεγκελιανιά εκλογικευμένος³⁸. Το κόμμα δομημένο σε έναν κάθετο συγκεντρωτισμό εμφανίζεται

³⁷ Ο.π., σ. 14.

³⁸ Ας παρακολουθήσουμε αναλυτικά σε αυτό το σημείο, την κριτική του Καστοριάδη στον Λούκατς. «Το πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στη δράση του προλεταριάτου και στη συνείδηση δε διαλευκάνθηκε ποτέ στον κλασικό μαρξισμό. Η απόπειρα του Λούκατς να το λύσει (στο Ιστορία και ταξική συνείδηση) απλώς το συσκοτίζει. Στο πρώτο από τα δοκίμια που αποτελούν αυτό το βιβλίο, η συνείδηση του προλεταριάτου δεν είναι τίποτα έξω από τη δράση του, είναι δράση και τίποτα άλλο. Το προλεταριάτο ενσαρκώνει την αντικειμενική αλήθεια της ιστορίας γιατί η δράση του πρέπει να τη μετατρέψει στο επόμενο αναγκαίο της στάδιο και επιτελεί αυτή τη μετατροπή χωρίς πραγματικά να ξέρει τι κάνει. Αυτή η αυτεπίγνωση δεν μπορεί να έρθει παρά μόνο μέσα από την επανάσταση και μετά από αυτή. Ετούτη η ταχυδακτυλουργία, χάρη στην οποία ένα βουβό αντικείμενο μετατρέπεται σε απόλυτο υποκείμενο μυρίζει χεγκελιανισμό. Αποτελεί ιδεαλισμό και μάλιστα απόλυτο πνευματισμό. [...] Σ' αυτή την αντίληψη, η προλεταριακή πρακτική έχει απλώς πάρει τη θέση του Απόλυτου Πνεύματος του Χέγκελ. [...] Το 1922 ο Λούκατς γράφει τις «Μεθοδολογικές παρατηρήσεις πάνω στο ζήτημα της οργάνωσης», στις οποίες το Κόμμα φαντάζει ως η δρώσα συνείδηση της τάξης. Όπως πάντα, ο πνευματισμός πρέπει στο τέλος να βρει το συγκεκριμένο ιστορικό υποκείμενο, στο οποίο θα ενσαρκωθεί μια υπερβατική αρχή που, δίχως αυτό, θα έμενε αυτό που είναι: ένα φάντασμα. Ο Θεός γίνεται τότε Καθολική Εκκλησία, το Απόλυτο Πνεύμα εμπυχώνει την Πρωσική γραφειοκρατία και η πρακτική του προλεταριάτου γίνεται πρακτική της ήδη ζηνοβιφικής Γ'

ως η μοναδική γλώσσα που μπορεί να εγγυηθεί την ορθή ερμηνεία της επαναστατικής θεωρίας του Μαρξ. Το προλεταριάτο μπορεί να ξέρει όσα το κόμμα του επιτρέπει. Γιατί το κόμμα σε τελική ανάλυση μόνο αυτό ξέρει³⁹.

Έχοντας ολοκληρώσει σε αυτό το σημείο τη συνοπτική αποτύπωση της φιλοσοφικής και κοινωνιολογικής αφετηρίας του Καστοριάδη για το κόμμα, μπορούμε να περάσουμε στην αντίστοιχή της ανάπτυξη του Ιταλού φιλοσόφου Τόνι Νέγκρι. Υπενθυμίζω ότι, με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή με την παρουσίαση μιας ενδεικτικής, αλλά όχι τυχαίας αντίθεσης επιχειρούμε τη διάνοιξη μιας διόδου προς τα συμπεράσματα της θεωρίας του Ούγγρου μαρξιστή για το πολιτικό υποκείμενο. Σταθερός προσανατολισμός μας η αναζήτηση απάντησης στο ερώτημα κατά πόσο η λουκατσιανή θεωρία του κόμματος με δεδομένη την όποια δυναμική των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων σε ένα σύστημα, που συνεχώς ολισθαίνει στην πιο βαθιά κρίση του.

Για τον Νέγκρι ερωτήματα όπως: ποιος ο ρόλος του κόμματος στην επανάσταση, ποιο το νόημα ύπαρξής του στο σύγχρονο καπιταλισμό, αν είναι σε θέση το κόμμα να αναλάβει την οργάνωση της εργατικής επανάστασης, αποδείχτηκε προ πολλού ότι πρέπει να αποτελούν για το προλεταριάτο λέξεις με νεκρό περιεχόμενο⁴⁰. Τη συγκεκριμένη πολεμική προς το κόμμα, ο Νέγκρι τη συμπυκνώνει στην εξής αιχμηρή διατύπωση: «*Το κόμμα είναι νεκρή εργασία. [...] Με το φορμαλισμό της διάρθρωσής του το κόμμα στερεί την τάξη από την εφευρετική της δύναμη*»⁴¹.

Δεν είναι τυχαία, στον ορισμό του κόμματος από τον Νέγκρι, η χρήση των όρων: «*νεκρή εργασία*» και «*στέρωση της εφευρετικής δύναμης*». Οι όροι αυτοί, που μας έρχονται απευθείας από την μαρξική ανάλυση του μετασχηματισμού της εργασίας,

Διεθνούς». Κορνήλιος Καστοριάδης, *Σύγχρονος καπιταλισμός και επανάσταση*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1987, σ. 224.

³⁹ «*Αν υπάρχει μια θεωρία που προσφέρει την αλήθεια σχετικά με την ιστορία και την επανάσταση, το κόμμα που την ενστερνίζεται και την εφαρμόζει είναι το μόνο που μπορεί να κρίνει με όλες τις έννοιες του όρου. Μόνο αυτό μπορεί να ξέρει που περνάει από πού περνάει ο δρόμος για το σοσιαλισμό. Μπορεί ενδεχόμενα να περνάει από τις τούντρες της Σιβηρίας, κι από τα ορυχεία της Κόλυμα, στον Αρκτικό Κύκλο. Δεν έχει σημασία. Το Κόμμα ξέρει, ότι ο δρόμος περνάει από εκεί*». Κορνήλιος Καστοριάδης, *Το επαναστατικό πρόβλημα σήμερα*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1984, σ. 67-68.

⁴⁰ Α. Νέγκρι- Φ. Γκουατταρί, *Από το κόκκινο στο πράσινο*, Εκδόσεις Κομμούνα/Θεωρία 9, Αθήνα 1986, σ. 92.

⁴¹ Ο.π., σ. 92.

μας οδηγούν να σταθμίσουμε καλύτερα γιατί κατά τον Νέγκρι «η ιστορία των σοσιαλιστικών κομμάτων μας βαραίνει σαν εφιάλτης»⁴².

Ας δούμε, λοιπόν, το 'γιατί' ο Ιταλός στοχαστής καταπιάνεται με τους συγκεκριμένους όρους, για να αποδώσει το περιεχόμενο του κόμματος, όπως και τη συναρμογή αυτού του περιεχομένου με το θέμα που πραγματεύεται η εργασία μας. Γνωρίζουμε πολύ καλά πως ο καπιταλισμός διαφοροποιείται από τις προηγούμενες κοινωνίες με το μετασχηματισμό της ανθρώπινης εργασίας σε εμπόρευμα. Στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες, ο παραγωγός είχε την απόλυτη κυριότητα του εμπορεύματος που κατασκεύαζε. Αυτή η κυριότητα επιτυγχάνονταν μέσω της οργάνωσης και του ελέγχου της παραγωγικής διαδικασίας από τον ίδιο. Ο παραγωγός- μάστορας είχε την ακριβή γνώση του αντικειμένου που κατασκεύαζε καθόλη τη διάρκεια του εργασιακού του χρόνου. Η τεχνογνωσία που είχε αποκτήσει μετά από πολυετή μαθητεία και προσωπική εργασία, φανερόνταν στο αντικείμενο της κατασκευής του. Ο τρόπος με τον οποίο εφάρμοζε τη γνώση του στο αντικείμενο αποκάλυπτε στον ίδιο και στην κοινότητα της οποίας ήταν μέλος, το βαθμό της εξέλιξής του ως μάστορα, δηλαδή ως υποκειμένου που ξέρει ακριβώς τι δημιουργεί.

Ο Σεννέτ, στο έργο του: «Ο τεχνίτης», μας παρουσιάζει αυτή την εσωτερική σχέση του δημιουργού με το αντικείμενο και την αξία της εργασίας του που εδραιωνόταν στην πρωτοτυπία. Ας τον παρακολουθήσουμε: «Ο τεχνίτης μας κάνει να σκεφτούμε κάποιον που εργάζεται εκφραστικά και δίνει έμφαση στην πρωτοτυπία. Η πρωτοτυπία ανάγεται στην αρχαία ελληνική λέξη *ποίησις*, την οποία ο Πλάτων και άλλοι χρησιμοποίησαν για να μιλήσουν για κάτι, εκεί που προηγουμένως δεν υπήρχε τίποτε. Η πρωτοτυπία έχει να κάνει με το χρόνο. Αναφέρεται στην αιφνίδια εμφάνιση ενός πράγματος εκεί που πριν δεν υπήρχε τίποτε και, επειδή κάτι ξαφνικά αποκτά ύπαρξη, γεννά μέσα μας συναισθήματα απορίας και δέους»⁴³.

Παρατηρούμε ότι κάτω από αυτόν τον ιστορικό τύπο εργασίας, η εξουσία που ασκεί το υποκείμενο στις ίδιες του τις σκέψεις και πράξεις, μεταφράζεται σε αυτοβελτίωση. Μια «ποίηση του εαυτού», που ολοκληρώνεται με την πλήρη

⁴² Ο.π., σ. 92.

⁴³ Ρίτσαρτ Σεννέτ, *Ο τεχνίτης*, Εκδόσεις Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 66.

αρμονία του μυαλού με το σώμα. Η σύνθεση της πολλαπλότητας και η επένδυσή της στο αντικείμενο, καθιστά το υποκείμενο της εργασίας υπεύθυνο για το δημιούργημά του. Παραφράζοντας τον Νέγκρι και εντάσσοντας τη συλλογιστική του στην ανάλυση του Σεννέτ, παρατηρούμε πως το ποιοτικό περιεχόμενο της εργασίας φανερώνει την εφευρετική- διαπλαστική δύναμη του υποκειμένου.

Στον καπιταλισμό η ειδική και ποιοτική εργασία του υποκειμένου τείνει να αχρηστευτεί. Ο παραγωγός χάνει τον έλεγχο της διαδικασίας της παραγωγής του αντικειμένου. Η πρότερη αρμονία μυαλού και σώματος θεωρητικοποιείται σε ένα καθαρό μαθηματικό σύστημα συμβόλων. Πλέον η εργασία λογίζεται στο ελάχιστο της στατιστικής παρέκκλισης και η επιτήρηση, όπως και η θέση του υποκειμένου με ακρίβεια υπολογίζονται στον μαθηματικό άξονα, όπου το (χ) ισούται με το χρόνο εργασίας, και το (ψ) με την ποσότητα των εμπορευμάτων που έχουν παραχθεί. Κάτω από τον εφιάλτη της αφηρημένης εργασίας, ο εργάτης είναι ένα αυτόματο που εκτελεί παθητικά εντολές σε ένα διευρυμένο περιβάλλον καταμερισμού εργασιακών αρμοδιοτήτων. Επακόλουθο του καταμερισμού της εργασίας είναι και η διάσπαση της εργασίας σε δύο πόλους: τη διανοητική- διευθυντική και τη χειρωνακτική- εκτελεστική. Ο εργάτης, αποκομμένος από την όλη διαδικασία της παραγωγής και αποκομμένος από τους ομοτίμους του, πρέπει να εκτελεί και να σκέφτεται συγκεκριμένα πράγματα. Η αποξένωση του εργάτη από το αντικείμενο της εργασίας του, καταλήγει να κλείνει με «θριαμβευτικό» τρόπο τον καπιταλιστικό κύκλο παραγωγής. Η αποξένωση καθιστά το αντικείμενο να δείχνει και να είναι για τον εργάτη κάτι εξωτερικό και η γνώση του για αυτό να είναι μερική και μονοδιάστατη. Με αυτόν τον τρόπο, ο εργάτης χάνει στοιχεία της τεχνογνωσίας του καθώς τα τελευταία έχουν περάσει σε αρμοδιότητες των «ειδικών» της εργασίας.

Έχοντας αναπτύξει τη διαφορά των όρων μεταξύ συγκεκριμένης και αφηρημένης, δηλαδή νεκρής εργασίας, μπορούμε να επιστρέψουμε στον Νέγκρι και στις θέσεις του για το κόμμα. Το κόμμα ως δομή που συγκροτείται σε μια «*φορμαλιστική διάρθρωση*» σύμφωνα με τον ορισμό του Νέγκρι, μας παραπέμπει σε ένα πολιτικό μηχανισμό εξουσίας με ηγετική μορφή λήψης αποφάσεων. Πρόκειται, ουσιαστικά, για ένα πρόγραμμα λήψης και διάχυσης αποφάσεων, μια ακολουθία πράξεων, που «εξοφλούν» εντολές προερχόμενες από τα πάνω και κατευθυνόμενες προς τα κάτω.

Το στοιχείο της άμεσης εκτέλεσης των εντολών, χωρίς ίχνη αμφιβολίας, συνεπάγεται και την έλλειψη κριτικής και πρωτοβουλίας από την ομάδα που τις εκτελεί. Πρόκειται για τη διαμόρφωση και λειτουργία ενός συστήματος ετερονομίας. Η ανάγκη ύπαρξης του άλλου ως αρχιτέκτονα του πεδίου δράσης μου, καταλήγει στη δημιουργία μιας ετεροπροσδιορισμένης υποκειμενικότητας. Μιας υποκειμενικότητας, που αδυνατεί να αντιμετωπίζει τις καταστάσεις και να επινοεί λύσεις (εφευρετική δύναμη) αφεαυτής εκεί που χρειάζεται. Έτσι, μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι για τον Νέγκρι το κόμμα λειτουργεί ως ένας μηχανισμός παραγωγής ετερονομίας και καταπίεσης, που διαμορφώνει παθητικά υποκείμενα. Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω λειτουργία επιτυγχάνεται διαμέσου:

1. Της αφαίρεσης της εφευρετικής δύναμης και επινοητικής ικανότητας του εργάτη, καθώς ο εργάτης μεταθέτει την ευθύνη της πολιτικής του παρουσίας στον ηγετικό πυρήνα και στα υψηλά ιστάμενα κλιμάκια της γραφειοκρατίας.
2. Της παρουσίας του εργάτη ως παθητικού αντικειμένου στη λήψη των αποφάσεων, γεγονός που τον καθιστά ανίκανο να συμμετάσχει με την ολότητα της προσωπικότητάς του στις ανάγκες του αγώνα. Η νέκρωση της συνείδησής του δεν είναι παρά μια συνέχεια της νεκρής εργασίας και του καπιταλιστή ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής, από τον οποίο μισθολογικά είναι εξαρτημένος.

Κλείνοντας στο σημείο αυτό την, εκ των πραγμάτων, συνοπτική αναφορά στις θέσεις των Καστοριάδη και Νέγκρι, έχει ήδη καταστεί σαφές ότι και οι δύο θεωρητικοί «σχεδόν με την ίδια γλώσσα» μίλησαν για τον καταπιεστικό ρόλο του κόμματος πάνω στο κίνημα. Πρόκειται για ένα κόμμα, που όπως υποστηρίχτηκε, λειτουργεί οργανωτικά με ένα ιεραρχικό σχήμα άμεσα συνδεδεμένο με το κυρίαρχο καπιταλιστικό μοντέλο εργασίας, τον διευθυντισμό. Ο τρόπος με τον οποίο εμφανίστηκε ο όρος «γραφειοκρατία» μέσα από τη σκέψη των δύο στοχαστών, αντλεί, κατά την κρίση μου, από τη σύζευξη δύο βεμπεριανών σχημάτων της εξουσίας: τη χαρισματική και τη νομικο-ορθολογική. Ο ηγέτης του κόμματος προς τον οποίο στρέφονται όλες οι προσδοκίες των μελών, στηρίζει την εξουσία του τόσο στη γνώση, όσο και στο χάρισμα. Η δύναμη του αρχηγού να είναι αυτό που είναι μέσω αυτών που γνωρίζει, νομιμοποιεί την παρουσία του στα βλέμματα των

υπολοίπων. Η ανορθολογικότητα, όπως προκύπτει από αυτή τη μαγεία που σαγηνεύει τη μάζα, «ορθολογικοποιείται» με το ρίζωμα μιας γλώσσας που, στη θέση του βίαιου καταναγκασμού, καθιστά ευάγωγη την πολιτική διαχείριση διαμέσου της ίδιας της παραγωγής της υποκειμενικότητάς του.

iii.

Ο Λούκατς σε ένα γράμμα του προς τον Κρουκ λίγο πριν το θάνατό του, μεταξύ άλλων γράφει τα εξής:

«Για αυτό αρχίζω με το βασικό πρόβλημα. Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, φάνηκε ότι το καθένα από τα δύο τμήματα του διχασμένου μας κόσμου θα έπρεπε να κατευθυνθεί αποκλειστικά από μια νοητική πείρα. Μέσα στον σοσιαλιστικό κόσμο φαίνεται πως δεν υπήρχε ρεύμα αντίθετο στην σταλινική παραμόρφωση του μαρξισμού. Και η καπιταλιστική Δύση φαινόταν να κυριαρχείται από τους νεο-θετικιστικούς χαρακτήρες του αμερικανικού τρόπου ζωής. Τα κοινωνικά κινήματα των τελευταίων 25 ετών έδωσαν σκληρά χτυπήματα στα δύο ιδεολογικά μονοπώλια προκαλώντας την αβεβαιότητα των οπαδών του, και κρίσεις. Η συνεχής εξέλιξη των κινήματων αυτών, έχει αποκαλύψει προοδευτικά μ' ένα άνισο αλλά καθαρό τρόπο μια τάση που φαίνεται στο αρχικό δόγμα και τις μεθόδους του Μαρξ- που μόνο το τελευταίο τέταρτο του αιώνα θεωρούνται ξεπερασμένες και περιφρονημένες- το μόνο θεωρητικό και πρακτικό μέσο για την προσέγγιση της ιστορίας»⁴⁴.

Φαίνεται, ότι εδώ και μισό αιώνα περίπου, καθώς το γράμμα φέρει την ημερομηνία 15/2/1971, το μελάνι δεν έχει ξεθωριάσει και οι σελίδες του γράμματος δεν έχουν αλλοιωθεί από τη μούχλα. Η προτροπή του Λούκατς σε μια σκέψη που να κοιτάζει το μέλλον χωρίς να παραλείπει να μελετά το παρόν, είναι αδιαμφισβήτητη. Ο Ούγγρος φιλόσοφος προτρέποντας τον άνθρωπο να αφιερωθεί στο μέλλον, συγχρόνως τον προτρέπει να αλλάξει το παρόν. Και αυτή η αλλαγή δεν μπορεί να συμβεί, εάν ο άνθρωπος δεν κινητοποιήσει γόνιμα τις βαθύτερες παραγωγικές του τάσεις αλλά και της κοινωνίας, στην οποία ανήκει. Ως εκ τούτου, η πολιτική πρόταση του Λούκατς ηχεί ως πρόκληση στην καθημερινότητα σύγχρονου ανθρώπου. Πράξε με γνώμονα το ενεργείν ή σώπα. Το ενεργείν είναι το πέρασμα

⁴⁴ Συλλογικό, *Η νέα Ουγγρική Αριστερά*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σ. 32.

από το εν δυνάμει στην επαναστατική κατηγορία της Άρνησης και του δημιουργείν. Αυτή η μετάβαση, που δεν θίγει απλά την επιφάνεια των κοινωνικών προβλημάτων, αλλά εισέρχεται στο βάθος της συνθετότητας των δυνάμεων που τα δημιουργούν, έχει ως μεθόδους ανατροπής τη φαντασία, την ομαδικότητα, την επιθυμία δημιουργίας έργου.

Τη συγκεκριμένη οπτική, δηλαδή το πραγματικό επιθυμείν προς τη δημιουργία του συγκεκριμένου, εκεί όπου άρχει η αφαίρεση και το μη συγκεκριμένο, το συναντήσαμε στο παράδειγμα του μάστορα. Ο μάστορας, ως το υποκείμενο που ξέρει τι δημιουργεί, είναι το υποκείμενο της ζωντανής και ποιοτικής εργασίας. Μέσω της εργασίας του η ύλη σαρκώνεται ως συγκεκριμένη δυνατότητα. Η βιοπολιτική του δυνατού στη σκέψη του Λούκατς συγκροτείται ως τόπος. Ένας τόπος, στον οποίο ριζώνει μία και μόνο γλώσσα, άρνηση σε ό,τι καταπιέζει και στερεί την ελευθερία. Και αυτός ο τόπος, όπως ο εργάτης- δημιουργός τον οριοθετεί και τον διαμορφώνει είναι το επαναστατικό κόμμα. Ένα επαναστατικό κόμμα, το οποίο δε στηρίζεται στο μονόδρομο της ιεραρχίας/ γραφειοκρατίας (από πάνω προς τα κάτω), όπως οι Καστοριάδης και Νέγκρι αποτύπωσαν μέσα από τις θεωρίες τους, αλλά στην ίδια την αυτόβουλη δράση των μελών που το συγκροτούν. Είναι ακριβώς στην αυτόβουλη συλλογική δράση, που θεμελιώνει και οικοδομεί τη θεωρία του για το πολιτικό υποκείμενο ο Λούκατς. Μέσω αυτού του πραγματικού συν- ανήκειν, στο οποίο απομαγεύεται ο εγωισμός και η διαφορά καθίσταται ανάγκη, το λουκατσιανό πολιτικό υποκείμενο- κόμμα εκφράζει το βαθύτερο δημοκρατικό ιδεώδες στην συγκρότηση μιας αυθεντικής και δημιουργικής κοινότητας.

Με την κριτική του ο Λούκατς στον σταλινισμό και στο american way of life ως συστημάτων διαχείρισης ανθρωπίνων ζώων, προτείνει το μορφο- δυναμικό. Αν στα δύο προηγούμενα συστήματα διακυβέρνησης κυριαρχούσε η «ορθολογικότητα» της ταξινόμησης: τι επιτρέπεται και τι όχι, το «άμετρο» στην οντολογία του Λούκατς κυριαρχείται από μια ακατάπαυστη επιθυμία για ανάπτυξη. Και αυτή η ανάπτυξη δομείται με τη συνεχή άρνηση της δικτατορίας του παρόντος και των κυρίαρχων μηχανισμών του, άρνηση που προωθείται κατεξοχήν διαμέσου της παραγωγής και της δράσης του επαναστατικού κόμματος ως οργανικής πολιτικής πρωτοπορίας

ενός σύγχρονου εργατικού κινήματος. Η πραγμάτωση αυτής της άρνησης εντοπίζεται στο δυναμικό ρόλο των επαναστατικών κοινωνικών κινήματων. Στην εποχή μας, στην εποχή της οικονομικής κρίσης όσες «προσπάθειες» έχουν γίνει για την ανάσχεσή της τόσο από τη δεξιά όσο και από την «αριστερή» πτέρυγα έχουν αποτύχει. Μένει να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για ένα κοινωνικό κίνημα που θα άρει αρνητικά ό,τι αρνείται καθημερινά τον άνθρωπο. Από την μέχρι τώρα ιστορία των κοινωνικών κινήματων στη χώρα μας σε όλη τη διάρκεια της κρίσης, το σύστημα εξ όψεως δείχνει άτρωτο. Αντιθέτως, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι στις αντιστάσεις των κοινωνικών κινήματων, το σύστημα «επαναστατεί».

Η «επανάσταση» του συστήματος, που συνεχώς ανασυντάσσεται από τους κραδασμούς που του προξενεί η εμπειρία των εξεγερσιακών κοινωνικών κινήματων, κάνει το σύστημα να συσπειρώνεται και να αντεπιτίθεται. Η υπόκλιση στο αυθόρμητο, ο θρυμματισμός της μαρξικής επαναστατικής θεωρίας και οι πολλές ερμηνείες της, όπως και ο μη συντονισμός των κινήματων, αποτελούν για τον καπιταλισμό συνθήκες επιβίωσης. Οι απαντήσεις του συστήματος είναι πολλές και δίνονται με τον πιο συγκεκριμένο και έμμεσο τρόπο. Η κυριαρχία των Μ.Μ.Ε., ο καταναλωτισμός, η «απολιτική» στάση της φοιτητικής κοινότητας αλλά και η δίψα αρκετών ανθρώπων της διανοήσης να γίνουν «κεφαλαιοκράτες της γνώσης», αποτελούν κάποια από τα παραδείγματα της αστικής παθητικής «επανάστασης», ενθυμούμενοι στο σημείο αυτό έναν άλλο κορυφαίο μαρξιστή θεωρητικό και επαναστάτη, τον Αντόνιο Γκράμσι.

Κάτω από αυτήν την κοινωνική μη βίαιη αστυνόμευση, το επαναστατικό κόμμα προβάλλει ως δυνατότητα γνώσης και δράσης στην κατεύθυνση ριζικού μετασχηματισμού του κόσμου. Αν στις προηγούμενες ιστορικές περιόδους δράσης των κοινωνικών κινήματων η ελπίδα επαφίονταν σε αυτούς που δεν είχαν να ελπίσουν σε κάτι, όπως υποστήριξε ο Βάλτερ Μπένγιαμιν και επανέλαβε ο Χέρμπερτ Μαρκούζε, στην εποχή μας, και μέσω της λουκασιανής φιλοσοφικής επαναστατικής προοπτικής, η ελπίδα δεν μπορεί παρά να απορρέει και να ενισχύει τη δράση των σύγχρονων προλετάρων, στο μέτρο που θα επιχειρήσουν να αρνηθούν το παρόν, για να στρέψουν με απόλαυση το βλέμμα τους στο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνοπούλου, Μ., *Οι κλασσικοί της Κοινωνιολογίας*, Εκδόσεις Σαβάλλας, Αθήνα 2005
- Αντωνοπούλου, Μ., «Η κρίση της μαρξιστικής θεωρίας. Ο παραδοσιακός μαρξισμός και οι απόπειρες υπέρβασής του», *Πολίτης*, τεύχος 67- 68/ (10-12/1984)
- Άξελος, Κ., *Γράμματα σε ένα νέο σταχαστή*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1977
- Browne, P., «Η ύστερη οντολογία του Λούκατς», *Ουτοπία*, τεύχος 52/ Νοέμβριος- Δεκέμβριος 2002
- Ελίας, Ν., *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, τ. Α', Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1997
- Ευαγγέλου, Π. Τ., (Διδακτορική Διατριβή), *Η θεωρία της πραγματοποίησης στο έργο του Georg Lukacs*, (www.academia.edu/20852204/Πραγμοποίηση_Διδακτορική_Διατριβή_Πηνελόπης_)
- Ζόμπαρτ, Β., *Ο Αστός*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1998
- Goldman, L., *Εισαγωγή στον Λούκατς και στον Χάιντεγκερ*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα, 1975
- Hobsbawm, E., *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοσός αιώνα 1914-1991*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2010
- Jay, M., *Η έννοια της ολότητας στον Λούκατς και στον Αντόρνο*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 1992
- Καβουλάκος, Κ., *Τραγωγία και Ιστορία. Η κρίση του νεωτερικού πολιτισμού στο νεανικό έργο του Γκέοργκ Λούκατς 1902-1918*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012
- Καστοριάδης, Κ., *Η πείρα του εργατικού κινήματος*, Εκδόσεις Βέργος, Αθήνα 1977
- Καστοριάδης, Κ., *Το επαναστατικό πρόβλημα σήμερα*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1984
- Καστοριάδης, Κ., *Σύγχρονος καπιταλισμός και επανάσταση*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1987

- Καστοριάδης, Κ. *Πρώτες Δοκιμές*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα 1988
- Καστοριάδης, Κ., *Η ορθολογικότητα του καπιταλισμού*, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα χ.χ.
- Κονδύλης, Π., «Η ερμηνεία του Χέγκελ από τον Λούκατς και ο μαρξιστικός εγγελιανισμός της αριστεράς», *Νέα Εστία*, τεύχος 1736/2001
- Kershaw, I., *Χίτλερ 1889-1936, Ύβρις*, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα 2000
- Λακάν, Ζ., «Από το αντικείμενο της έλλειψης στο αντικείμενο της απόλαυσης», *αληθεια*, τεύχος 8/2015
- Lanning, R., «Ηθική και αυτεξούσιο στον Λούκατς», *Ουτοπία*, τεύχος 52/ Νοέμβριος- Δεκέμβριος 2002
- Λένιν, Β.Ι., *Ο Ιμπεριλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005
- Λένιν, Β. Ι., *Τι να κάνουμε;*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2010
- Λένιν, Β. Ι., *Για το προλεταριακό κόμμα νέου τύπου*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013
- Λένιν, Β. Ι., *Άπαντα τ. 7*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα χ.χ.
- Λένιν, Β. Ι., *Άπαντα τ. 8*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα χ.χ.
- Λούκατς, Γ., *Σε αναζήτηση του Αστού, μια μελέτη για τον Τόμας Μαν*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 1986
- Λούκατς, Γ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1975
- Λούκατς, Γ., *Μαρξισμός και σταλινισμός*, Εκδόσεις Γράμματα, Αθήνα 1978
- Λούκατς, Γ., *Τακτική και ηθική*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1982
- Λούκατς, Γ., *Αστική και σοσιαλιστική δημοκρατία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1987
- Λούκατς, Γ., *Η σκέψη του Λένιν και η επικαιρότητα της επανάστασης*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990
- Λούκατς, Γ., *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα 2006

- Λούκατς, Γ.,- Κεφαλής, Χ., *Δυο μελετές για τον μαρξισμό*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 1996
- Λούκατς, Γ., *Η θεωρία του μυθιστορήματος*, Εκδόσεις Επιχειρήματα 6 - ΑΚΜΩΝ, Αθήνα χ.χ.
- Λούκατς, Γ., *Η ψυχή και οι μορφές*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα χ.χ.
- Λούξεμπουργκ, Ρ., *Μαζική απεργία, κόμμα, συνδικάτα*, Εκδόσεις Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, Αθήνα 2014
- Lichtheim, G., Λούκατς, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972
- Lowy, M.- Sayre, R., *Ρομαντισμός εναντίον καπιταλισμο*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα χ.χ.
- Lowy, M., *Μαρξισμός και επαστατικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985
- Μαρκούζε, Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα χ.χ.
- Μαρκούζε, Χ., *Σοβιετικός μαρξισμός*, Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα χ.χ.
- Μάρξ, Κ., *Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1978
- Μαρξ, Κ., *Το Κεφάλαιο*, τ. 1, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008
- Μαρξ, Κ., *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2011
- Μαρξ, Κ., *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2014
- Μαρξ, Κ., *Grundrisse*, τ. Α', Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα χ.χ.
- Μαρξ, Κ., & Ένγκελς, Φ., *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008
- Μαρξ, Κ., & Ένγκελς, Φ., *Η Αγία Οικογένεια*, Εκδόσεις Αναγνωστίδης, Αθήνα χ.χ.
- McLellan, D., *Ο μαρξισμός μετά τον Μαρξ*, Εκδόσεις Σαβάλλας, Αθήνα 2014
- McNeil, W., *Η άνοδος της Δύσης*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 2007

- Meszaros, I., «Η τραγωδία του Λούκατς και το ζήτημα των εναλλακτικών λύσεων», *Ουτοπία*, τεύχος 52/ Νοέμβριος- Δεκέμβριος 2002
- Νέγκρι, Χ. -Γκουατταρί, Φ., *Από το κόκκινο στο πράσινο*, Εκδόσεις Κομμούνα/Θεωρία 9, Αθήνα 1986
- Πασουκάνις, Ε., *Μαρξισμός και δίκαιο*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1985
- Robinet, A., *Λούκατς, Πρόσωπα/Ιδέες, Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 1987
- Σεννέτ, Ρ., *Ο τεχνίτης*, Εκδόσεις Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2011
- Σερεφετινίδου, Μ., *Το φαινόμενο της γραφειοκρατίας*, τ. ΙΙ, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2012
- Σκομβούλης, Μ., *Από την πραγματοποίηση στην αξιακή μορφή: Κριτική της οντολογίας και κοινωνικό φαντασιακό*, (http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1061&Itemid=29.)
- Συλλογικό, *Η νέα Ουγγρική επανάσταση*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975
- Simmel, G., *Περιπλανήσεις στη νεωτερικότητα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004
- Simmel, G., *Πόλη και ψυχή*, Εκδόσεις Έρασμος, Αθήνα 2009
- Weber, M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1987
- Weber, M., *Οικονομία και κοινωνία* τ. 1, Εκδόσεις Σαβάλλας, Αθήνα 2005
- Φαράκλας, Γ., *Κοινωνική θεωρία ΙΙ Μαρξ και Βέμπερ* (<http://pandemospanteion.gr/index.php?lang=ellor=record&type=cid&q=isMemberof-cid:15,isMemberOfCollection-cid:9&page=1&pid=iid:4830>)
- Χρύσης, Α., *Ιδεολογία και κριτική. Λόγος και αντίλογος στη μαρξική θεωρία της ιδεολογίας*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1993